

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

**SEBEPLERİ, OLUŞUMU VE ETKİLERİ
AÇISINDAN PUVATYA SAVAŞI**

**MUHAMMED TAMER
118110021005**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF.DR. İSMAİL HAKKI ATÇEKEN**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammed TAMER
	Numarası	118110021005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslâm Tarihi ve Sanatları / İslâm Tarihi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. İsmail Hakkı ATÇEKEN
	Tezin Adı	Sebepleri, Oluşumu ve Etkileri Açısından Puvatya Savaşı

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Sebepleri, Oluşumu ve Etkileri Açısından Puvatya Savaşı başlıklı bu çalışma 08/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

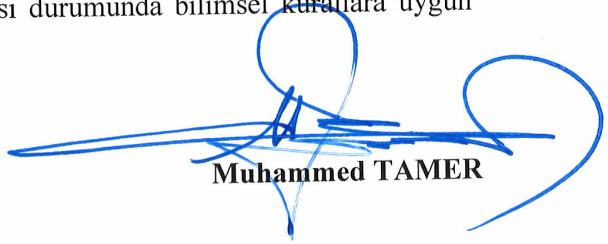
Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	İsmail Hakkı ATÇEKEN	
2	Prof. Dr.	Mehmet Bahatüddin VAROL	
3	Doç. Dr.	Mithat ESER	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammed TAMER		
	Numarası	118110021005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslâm Tarihi ve Sanatları / İslâm Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Sebepleri, Oluşumu ve Etkileri Açısından Puvatya Savaşı			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Muhammed TAMER

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	MUHAMMED TAMER		
	Numarası	118110021005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI A.B. D. / İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	PROF.DR. İSMAİL HAKKI ATÇEKEN		
Tezin Adı	SEBEBLERİ, OLUŞUMU VE ETKİLERİ AÇISINDAN PUVATYA SAVAŞI (M.732)			

İslam'ı yaymak için Müslüman orduları m.711 yılında İspanya'yı fethettiler. Buraya Müslümanlar Endülüs adını verdiler. Mûsâ b. Nusayr yönetiminde Müslümanlar 3 yılda Endülüs'ü fethettiler. Bundan sonra güney Fransa topraklarına girdiler. Septimania bölgesini fethettiler. m.721 yılında Dük Eudes tarafından Toulouse'da yenildiler. Abdurrahman el-Ġafîki orduyu geri getirdi. Kısa bir süre Endülüs valiliği yaptı. Bu ilk valiliği idi. Sonra yerine başka valiler atandı. Bu süreçte iç karışıklıklar nedeniyle fetihler durdu. Ancak m.730 yılında ikinci kez Endülüs valisi olan Abdurrahman Ġafîkî, güzel ahlâklı, adil, cesaretli kahraman bir komutandı. İç karışıklıkları önledi, ülkede huzur ve istikrarı sağladı. M.732 yılında, Abdurrahman, Tours üzerine yürüdü. Toulouse'nin intikamını almak ve Avrupa üzerinden Şam'a gitmek istiyordu. Ancak, Dük Eudes'ün yardım istediği Frankların yöneticisi Charles Martel, Avrupanın her tarafından asker topladı. Büyük ordu kurdu. İki ordu Puvatya (Poitiers) ve Tûr (Tours) arasında, Moussais la Bataille denen yerde karşılaştı. Savaş yaklaşık 10 gün sürdü. 25 Ekim 732 günü, Müslümanlar büyük savaşa başladılar. İslam ordusu hücumu geçti; Ancak sıkı Fransız birliklerini aşamadılar. Charles Martel'in birlikleri, Müslümanların ganimetlerinin bulunduğu arka tarafa saldırdılar. Bu sırada, Abdurrahman el-Ġafîkî savaşta şehit oldu. Müslüman ordusu geceyin çekilme kararı aldı. Çadırlarını ve ganimetlerini bırakarak geri çekildiler. Charles'in ordusu ertesi gün çadırları boş görünce şaşırıldı. Bu savaş Avrupa'da büyük bir yankı uyandırdı. Bu savaşı, Avrupalıların Müslümanları karşı bir zaferi olarak yansıttılar. Charles Martel'i Avrupanın kurtarıcısı saydılar. Müslümanlar çok şehit vermeleri nedeniyle bu savaşa Balatüş-Şühedâ ismini verdiler. Ancak savaşın üzerinde durmadılar. Bu savaş, Fransa'nın İslam medeniyetiyle geç tanışmasına sebep oldu. Ancak, Müslümanlar bu savaşa rağmen, 2 asır Fransa'da varlıklarını sürdürdüler.

Anahtar Kelimeler: Abdurrahman el-Ġafîkî, Puvatya, Endülüs, Fransa, Charles Martel

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	MUHAMMED TAMER		
	Student Number	118110021005		
	Department	İSLAMİC HISTORY AND ARTS / İSLAMİC HISTORY		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	PROF.DR. İSMAİL HAKKI ATÇEKEN		
Title of the Thesis/Dissertation	SEBEBLERİ, OLUŞUMU VE ETKİLERİ AÇISINDAN PUVATYA SAVAŞI (M.732)			

In order to spread Islam, the Muslim armies conquered Spain in 711. The Muslims called it Andalusia. Commanded by Musa Ibn Nusair, Muslims conquered Andalusia in three years. After that, they entered southern France. They conquered Septimania. In 721, they were defeated by Duke Eudes in Toulouse. Abdurrahman al-Ghafiqi then restored the army. He served as the governor of Andalusia for a short time, which was his first governorship. Then, he was succeeded by the other governors assigned. In this period, conquests ceased due to some internal conflicts. However, Abdurrahman al-Ghafiqi, who became the governor of Andalusia for the second time in 730, was a beautifully moral, fair and courageously heroic commander. He prevented the internal turmoil, provided peace and stability in the country. In 732, Al-Ghafiqi marched on Tours. He wanted to avenge Toulouse and advance towards Damascus over Europe. However, Charles Martel, the governor of the Franks, from whom Duke Eudes asked for help, gathered troops from all over Europe, which turned out to be a great army. The two armies confronted at the place called Moussais la Bataille between Poitiers and Tours. The war lasted about 10 days. On October 25, 732, Muslims began this major war. The Islamic army was attacked; however, they could not overcome the tight French troops. Charles Martel's troops attacked the rear lines, where Muslims' trophies were kept. Meanwhile, Abdurrahman al-Ghafiqi was martyred in the war. The Muslim army decided to withdraw at night. They retreated leaving their tents and trophies. Martel's army was surprised to see the tents unoccupied the next day. This war has aroused great repercussions in Europe. They defined this war as a victory for Europeans against Muslims. They regarded Charles Martel as the savior of Europe. Due to a great number of Muslims martyred, this war was called Belat-us-Shuheda, but they did not care about the war. Thanks to this war, France was introduced Islamic civilization though late. However, Muslims continued to exist in France for two centuries despite the war.

Keywords: Abdurrahman al-Ghafiqi, Poitiers, Andalusia, France, Charles Martel

İÇİNDEKİLER

Önsöz	i
Kısaltmalar.....	ii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Metodu	1
2. Araştırmanın Kaynakları.....	3
3. Endülüs'ün Fethinden Puvatya Savaşı'na Kadar Siyasî-Askerî Gelişmeler	5
3.1. Endülüs'ün Fethi.....	6
3.2. Endülüs'ün Fethinden Abdurrahman b. Abdullah el-Gâfikî'ye Kadar Valiler Dönemi.....	10
3.3. Abdurrahman b. Abdullah el-Gâfikî Dönemi.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

PUVATYA SAVAŞI'NIN SEBEPLERİ

1.1. Müslümanların Avrupa'da İslâm Dinine Davet Çabaları.....	17
1.2. Abdurrahman b. Abdullah el-Gâfikî'nin Toulouse Savaşının İntikamını Alma İsteği.....	21
1.3. Müslümanların Batı Avrupa'yı Tamamen Fethetme Düşüncesi	24
1.4. VIII. Yüzyılda Fransa'nın Siyasî Durumu.....	32
1.5. Saint Martin Tapınağı'nın Müslümanlarca Alınacak Endişesi.....	36
1.6. Müslümanlara Karşı Hristiyan Toplulukların Birleşmesi.....	39
1.7. Galler Dükü Eudes'in Müslümanlara Karşı Charles Martel'den Yardım İstemesi	41

İKİNCİ BÖLÜM

PUVATYA SAVAŞI'NIN OLUŞUMU

2.1. Savaş Hazırlıklarının Başlaması	46
2.2. Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'nin Öncü Kuvvet Olarak Gönderilmesi.....	50
2.3. Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'nin Ayaklanması.....	53

2.4. Toulouse Savaşı'nın İntikamının Alınması	55
2.5. Bordeaux Şehri'nin Alınması	56
2.6. Müslümanların Galya (Gal) Bölgesine Ulaşması	58
2.7. Savaşın Başlaması ve Gidişatı	63
2.8. Abdurrahman b. Abdullah el-Gāfikî'nin Şehit Oluşu.....	68
2.9. Müslümanların Geri Çekilmesi ve Savaşın Sona Ermesi	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PUVATYA SAVAŞI'NIN SONUÇ VE ETKİLERİ

3.1. Müslümanların Geri Çekilme Sebepleri	74
3.2. Savaşın Belâtü's-Şühedâ olarak Anılması	81
3.3. Savaşın Sonuçları.....	84
3.4. Savaşın Müslümanlar Üzerindeki Etkisi.....	99
3.5. Savaşın Avrupa Üzerindeki Etkisi.....	103
3.6. Genel Değerlendirme	109
SONUÇ	118
Haritalar	123
KAYNAKÇA	129

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihi boyunca dinlerin ve savaşların, insanların kültür ve medeniyetleri üzerindeki etkileri çok büyük olmuştur. Bunun en çarpıcı örneği ise İslâm dininin gelmesiyle, Müslümanların, i'lâ-yi kelimetullâhı yeryüzünde hâkim kılma düşüncesiyle girişmiş oldukları fetih hareketleridir. Yapılan bu fetih hareketleri sonucunda, İslâm dünyası için önemli birtakım savaşlar olmuştur. Bu savaşlardan birisi de Fransa topraklarında, Müslümanlarla, Hıristiyanlar arasında yapılan Puvatya (Belâtü's-Şühedâ) savaşıdır. Bu savaş, sebepleri ve sonuçları bakımından İslâm dünyası açısından önemli olduğu kadar, Hıristiyanlık dünyası açısından da önemli olan savaş olarak tarihe geçmiştir. Ancak bu savaş, her iki taraf tarafından farklı algılanmış ve yorumlanmıştır. Bu savaşın her iki din müntesipleri açısından değişik algılanması ve yorumlanması, zamanla bu savaşta meydana gelen olayların ve sonuçlarının eksik yahut yanlış anlaşılmasına sebep olmuştur.

Bu anlam farklılıklarını ortaya koymak ve farklı yaklaşımları önlemek amacıyla, tez konumuzu sebepleri, oluşumu ve sonuçları açısından Puvatya Savaşı olarak seçtik. Bu konuyu tercih etmemizin sebebi ise, yaptığımız çeşitli araştırmalar ve incelemeler sonucu, bu savaşla ilgili ülkemizde, bazı makaleler dışında, henüz kapsamlı bir akademik bir çalışmanın yapılmadığını tespit etmemiz oldu. Bu çalışmada gayemiz, bu savaşın oluşumunu ve sebep-sonuçlarını incelemek ve bu savaşla ilgili farklı yorumları tespit edip tarihî gerçekleri ortaya koymak ve değerlendirmeye çalışmaktır.

Araştırmamız, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde savaşın sebepleri, ikinci bölümde savaşın oluşumu, üçüncü bölümde ise savaşın sonuçları ve etkileri üzerinde durmaya çalıştık. Bu çalışmamda bana yardımcı olan herkese şükranlarımı sunuyorum. Özellikle, hem araştırma konusunun seçimi esnasında bana yardımcı olan, hem de, bilgi, tecrübe, tenkit ve tavsiyelerinden istifade ettiğim hocam ve danışmanım Sayın Prof. Dr. İsmail Hakkı Atçeken Bey'e ve tezimde emekleri geçen diğer bütün kıymetli hocalarıma ve meslektaşlarıma, en içten teşekkürlerimi arz ediyorum.

Muhammed Tamer
Ankara-2019

Kısaltmalar

A.İ.B.Ü.İ.F.D.	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
A.Ü.İ.F.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâlüh
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
İA	: (M.E.B) İslâm Ansiklopedisi
m.	: Milâdi
M.S.	: Milattan Sonra
M.Ü.İ.F.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
rdk.	: Redaktör
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
S.Ü.İ.F.D.	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik
Trc.	: Terceme eden
Tsz.	: Tarihsiz
v.	: Vefatı

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Metodu

İslâm bütün insanlığa gönderilmiş bir dindir. Bu nedenle başta Peygamberimiz olmak üzere, onun zamanından başlayarak Müslümanlar hak din İslâm'ı tüm cihana yaymak ve İslâm'ı tebliğ etmek için uğraşmışlardır. Peygamber Efendimizin 23 yıllık gayreti ve çabası ile İslâm, Arap yarımadasında yayılmaya başlamıştır. Peygamberimizden sonra Hulefâ-yi Râşidîn döneminde de İslâm fetih hareketleri hız kazanarak devam etmiştir. İ'lâ-yi kelimetullâhı yeryüzüne yaymak düşüncesi ile yapılan bu fetih hareketlerine Hulefâ-yi Râşidîn döneminden sonra iktidarı ele geçiren Emevîler de hız vermişlerdir. Emevîler sınırlarını Kuzey Afrika'dan Hindistan'a, Doğu Anadolu'dan Avrupa'ya kadar genişletmiştir. Bu fetih hareketleri sonucunda 92/711 yılında Müslümanlar Avrupa kıtasına geçerek Endülüs'e (İspanya'ya) ayak basmışlardır. Emevî Devletindeki fetih politikasının bir sonucu olarak Fransa içlerine kadar genişlemişlerdir.

Emevîler'in Endülüs'deki fetih hareketlerinin, askerî, siyasî, toplumsal, kültürel ve sanatsal sonuçları Avrupalı Hıristiyanları etkilemeyi başarmıştır. Endülüs'e 92/711 yılında Târik b. Ziyâd ile adım atan Müslümanların askerî başarıları 114/732 yılında gerçekleşen Puvatya (Poitiers) Muharebesi ile duraklamıştır. Puvatya Muharebesi Avrupa içlerine doğru sürekli bir ilerleme halindeki Müslümanları belli bir süre durdurmuştur. Ancak daha sonra Müslümanlar yine fetih hareketlerine devam etmişlerdir.

Puvatya savaşı, sebepleri, oluşumu ve etkileri bakımından, gerek İslâm tarihi gerekse Avrupa tarihi açısından önemli bir savaştır. Ancak, bu savaşla ilgili İslâm tarihçileri fazla üzerinde durmamış ancak batılı tarihçiler ise bu savaşla ilgili abartılı bilgiler verilmişlerdir. Bu nedenle bu savaşın objektif bir biçimde yeniden incelenmesi ve değerlendirilmesinin gerekli olduğuna karar verdik. Hıristiyan Avrupa ile Endülüs Müslümanları arasında bir dönüm noktası olarak nitelendirilen bu Puvatya Muharebesi'ne giden süreçte, savaşın cereyanı ve taraflar açısından doğurduğu etkiler önemlidir.

Bu araştırmadaki temel amacımız, bu savaşın Müslümanlar ile Avrupa Hıristiyanları arasındaki farklı algılamaları ortaya koymak ve mevcut durumu kendi taraflarına göre yorumlamalarına meydan vermeden tüm gerçekleri olduğu gibi ortaya koyabilmektir.

Bu savaşı Batılı tarihçiler, Avrupa'nın İslâm tehlikesinden kurtulduğu gün olarak yorumlamışlardır. Hâlbuki Müslümanlar bu savaştan sonra sekiz asır Avrupa topraklarında (Endülüs'de) varlıklarını sürdürmüşlerdir. İslâm tarihi kaynakları bu savaşla ilgili detaylı bilgiler vermezken, Batılı Avrupa tarihi kaynaklarının olayı çok abartmaları dikkat çekicidir. Bu durum, konunun detaylıca araştırılarak objektif olarak gerçekleri ortaya konmasını gerekli kılmıştır. Bu nedenle, Puvatya savaşında Müslümanların mağlup olma sebeplerini, bu savaşın etki ve sonuçlarını araştırarak, batılı tarihçilerin abartılı sözlerine karşılık, Müslüman tarihçilerin bu konu üzerinde neden durmadıklarını çözmeye çalıştık.

Puvatya savaşı, İslâm tarihi açısından, tarih boyunca Batı Avrupa'da ulaşılabilen en son nokta olması açısından ve manevi hedeflerden uzaklaşıp maddi hedefler ön plana çıkınca ne gibi sonuçlar doğurduğu açısından önemlidir. Avrupa tarihi açısından ise Müslümanlara karşı birlik olmaları ve Avrupa'dan Müslümanları atma düşüncelerini daima canlı tutmaları açısından önemlidir. Ayrıca bu savaşın her iki tarafa da dinî, siyasî, içtimaî ve iktisadî sonuçları olmuştur.

Çalışmamızı yaparken, araştırarak bilgileri edinme yolunu izledik. Puvatya savaşındaki olayların anlatımı yanında, çıkış sebeplerini, olayları hazırlayan etkenleri, sebep ve sonuçları arasındaki bağıntıyı kurmaya çalıştık. Bu çalışmamız ile araştırıcı (neden-nasılı) tarih yazımı metodunu kullandık. Çünkü savaşın olaylarının sebep ve sonuç, ilişkilerini göz önünde bulundurduk. Bu nedenle araştırmamızın neden-nasılı tarih yazımı metoduna uygun bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca savaşın olayları ile ilgili, tarihçilerin leh ve aleyhte söyledikleri sözleri, tarafsız bir şekilde değerlendirerek aktarmaya gayret ettik.

Araştırmanın Kaynakları

Puvatya savaşı hakkında konuları araştırırken tabîi olarak temel İslâm tarihi kaynakları, tabakât ve ricâl kitapları, Mağrib ve Endülüs tarihi ile ilgili kaynaklar ve coğrafya kitapları, öncelikli olarak ele aldığımız kaynaklar olmuştur. Konu ile ilgili, o döneme ait, ilk dönem Endülüs Emevî tarihine ışık tutan Arapça ve Türkçe kaynakları incelemeye gayret ettik. Ayrıca yabancı dillerden Türkçeye çevrilmiş eserleri de gözden geçirdik. Ancak, bu savaşla ilgili, ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarının pek çoğunda bilgi bulunmadığı gördük. Buna mukabil, batılı tarihçilerin ise bu savaşla ilgili abartılı bilgiler aktardıklarını tespit ettik.

Konu ile ilgili incelediğimiz, ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında tespit ettiğimiz, İbn Abdülhakem, (ö. 257/870), İbnü'l-Kûtiyye (ö. 367/977), Humeydî (ö. 488/1095), Dabbî (ö. 599/1203), İbnü'l-Esîr (ö. 630/1232), İbn İzarî (ö. 695/1295), İbn Haldûn (ö. 808/1405), Makkarî (ö. 1045/1631), kısıtlı bilgiler vermişlerdir. Bu tarihçilerden İbn Abdülhakem, Abdurrahman b. Abdullah el-Gâfikî'nin 115/733 yılında yapılan bir seferde tüm askerleriyle beraber şehit olduğunu bildirmekle yetinmiş ve başka herhangi bir detaya girmemiştir.¹ İbnü'l-Kûtiyye ise, Abdurrahman b. Abdullah el-Gâfikî'nin sadece Belâtü's-Şühedâ denen yerde şehit edildiğini belirtmiştir.² Humeydî, İbn İzarî, bu savaşın meydana geliş tarihini 114/732 olarak verirken, Dabbî ve Makkarî savaşın tarihini 115/733 olarak vermektedirler. İbn Haldûn da, bu savaşı Abdurrahman b. Abdullah el-Gâfikî yerine Ubeydullâh İbnü'l-Habhâb'a nispet etmektedir.³ Diğer ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarının, bu önemli savaşı eserlerinde yer vermemeleri ise dikkat çekicidir. İncelediğimiz ilk dönem kaynaklar içinde konu ile ilgili bilgi veren, Endülüs tarihi ve genel İslâm tarihi kaynaklarından, kısıtlı seviyedeki, savaşın öncesi, oluşumu ve sonuçları hakkında edindiğimiz bu bilgileri derlemeye çalıştık.

Ancak yabancı kaynaklar, bu savaşla ilgili birçok iddia ortaya atmışlardır. Yabancı kaynakları içerisinde, oryantalistlerin, Puvatya savaşı ile ilgili düşünce ve iddialarını öğrenerek, karşılaştırma yapabilmek için, yabancı kaynaklardan Türkçeye

¹ İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır ve ahhâruhâ* (Kahire: 1991), 217.

² İbnü'l-Kûtiyye, *Târîhu ifitâhi'l-Endelüs*, nşr. İbrahim Ebyari, (Kahire: Mısır Yayınları, 1410/1989), 1: 31.

³ İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, (Beyrut: Fikri Yayınları, 2001), 4:119

tercüme edilmiş eserlerden ve Türkçe yazılmış çağdaş İslâm tarihi kaynaklarında da, bol miktarda istifade ettik. Ayrıca bu savaşa ait yazılmış, çağdaş Arapça ve Türkçe İslâm tarihi makale ve eserler bizim çalışmamıza kaynaklık etti. Çünkü ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında, Puvatya savaşı ile ilgili, oryantalistlerin iddiaları ile karşılaştırma yapabileceğimiz düzeyde bilgi bulma imkânı yoktur. Bu nedenle, çağdaş İslâm tarihi kaynaklarından da yararlandık.

Ülkemizde, bu konu ile ilgili olarak, henüz yüksek lisans ve doktora çalışması bulunmamakla beraber; İsmail Hakkı Atçeken tarafından hazırlanan “Puvatya (Belâtü’ş-Şühedâ) Savaşı ve Etkileri Üzerine Bir Araştırma”⁴ konulu bir makalesi ile İsmail Ceran tarafından hazırlanan “Puvatya Savaşı (732)”⁵ konulu makalesi bizim çalışmalarımıza kaynak teşkil etti. “Karolenj Krallığı” adıyla Gamze Bozkurt Dalgan tarafından yapılan bir tez çalışmasında III. Bölümde Karolenj Hanedanlığı altında Charles Martel alt başlığında Puvatya (Tours/ Poitiers) Savaşı yüzeysel olarak yer almıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, bunların dışında ülkemizde şu anda bu konuda yapılmış bir tez ve akademik bir çalışma gözükmemektedir. Buna karşın İslâm dünyasında konu ile ilgili doğrudan yapılmış bazı özgün eserler vardır. Bu konuda yazılmış bir eser, Abdülfettâh el-Ganîmi’nin “Ma’reketü Belâtü’ş-Şüheda fi’t-Tarihi’l-İslâmiyyeti ve’l-Avrubiyye”⁶ isimli kitabıdır. Yine Şevki Ebû Halîl’in “Belâtü’ş-Şüheda bi- Kıyâdeti Abdurrahman el-Gâfîkî”⁷ isimli bir kitabı mevcuttur. Konu ile ilgili bir diğer çalışma ise, Muhammed Ali Kutub’un “Abdurrahman el- Gâfîkî Şehîdü Belâtü’ş-Şühedâ”⁸ isimli eseridir. Batılı eserler arasında doğrudan bir çalışma da, Henri Guillaume Philippe Moke’ye ait olan “La Bataille De Poitiers” isimli kitaptır. Ancak kitabın Fransızca olması nedeniyle, bu eserden yararlanma imkânı olmamıştır.

⁴ İsmail Hakkı Atçeken, “Puvatya (Balâtu’ş-Şühedâ) Savaşı ve Etkileri Üzerine Bir Araştırma”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1998): 243-264

⁵ İsmail Ceran, “Puvatya Savaşı (732)”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2016): 17-47.

⁶ Abdülfettâh Ganîmi, *Ma’reketü Belâtü’ş-Şüheda fi’t-tarihi’l-İslâmiyyeti ve’l-Avrubiyye*, (Kahire: İlim Yayınları, 1997)

⁷ Şevki Ebû Halîl, *Belâtü’ş-Şühedâ bi kıyadeti Abdurrahman el-Gâfîkî*, 3. Baskı, (Dimeşk: Fikir Yayınları, 1998)

⁸ Muhammed Ali Kutub, *Abdurrahman el-Gâfîkî şehîdü Belâtü’ş-Şühedâ*, (Dimeşk: İslâm Kitabevi, 1981)

3. Endülüs'ün Fethinden Puvatya Savaşı'na Kadar Siyasî ve Askerî Gelişmeler

İslâm dini evrensel bir din olduğu için bütün insanları renk, ırk ve dil ayrımı yapmaksızın kucaklamıştır. İslâm bütün insanlığa gönderilmiş bir dindir. Bu nedenle başta Peygamberimiz olmak üzere, onun zamanından başlayarak Müslümanlar İslâm'ı insanlara tebliğ etmek için uğraşmışlardır. Bunun için fetih hareketlerine başlanmıştır. Peygamber Efendimizin gayreti ve çabası ile yapılan fetihlerle, İslâm, kısa sürede Arap yarımadasına yayılmıştır. Peygamberimizden sonra Hulefâ-yi Râşidîn döneminde de İslâm fetih hareketleri hız kazanarak devam etmiştir. Yapılan bu fetihlerle, bir taraftan Sa'sani İmparatorluğuna son verilmiş, diğer taraftan da Suriye ve Mısır toprakları fethedilmiştir. Kuzeyde Doğu Roma İmparatorluğu'nun Asya ve Afrika'daki hâkimiyetine son verilmiştir.

İ'lâ-yı kelimetullâhı yeryüzünde hâkim kılmak düşüncesi ile yapılan bu fetih hareketlerine Hulefâ-yi Râşidîn döneminden sonra iktidarı ele geçiren Emevîler de hız vermiş ve sınırlarını Kuzey Afrika'dan Hindistan'a, Doğu Anadolu'dan Avrupa'ya kadar genişletmiştir. Emevîler döneminde de bu fetih siyasetine önem verilmiş ve Muaviye zamanında İstanbul kuşatılmış, Velîd b. Abdülmelik'in hilafet zamanında ise devletin sınırları doğuda Çin'e, batıda Atlas Okyanusuna, kuzeyde Kafkaslar'a, güneyde ise Yemen'e kadar ulaşarak zamanın en büyük gücü haline gelmiştir. Bu fetih hareketlerinin devam etmesi sonucu 92/711 yılında Müslümanlar Avrupa kıtasına geçerek Endülüs'e (İspanya'ya) ayak basmışlardır. Müslümanlar Emevî Devleti zamanında Fransa içlerine kadar girmişlerdir. Endülüs'e 92/711 yılında Târik b. Ziyâd ile ilk adımı atan Müslümanların askerî başarıları, 114/732 yılında gerçekleşen Puvatya (Poitiers) Muharebesi ile duraklamıştır. Puvatya Muharabesi, Avrupa içlerine doğru sürekli bir ilerleme halindeki Müslümanları kısa bir süre durdurmuştur. Daha sonra tekrar fetih hareketlerine başlamışlardır. Ancak her ne kadar Müslümanların bu bölgedeki fetih faaliyetleri devam etse de eski hızını ve canlılığını yitirmiştir. Müslümanların Avrupa'da ulaştıkları son nokta, Fransa içleri olmuştur.

Puvatya savaşını ele almadan önce, Endülüs'ün fethinden bu savaşın yapıldığı 114/732 tarihine kadar, Endülüs'deki siyasî ve askerî durumu ile fetihler ve valiler hakkında kısa bilgi vermenin konu bütünlüğü için uygun olacağı düşüncesindeyiz.

3.1. Endülüs'ün Fethi

92-95/711-714 yılları arasında başarılı askerî akınlar sonucu İslâm ordusu tarafından fethedilen İspanya bu tarihten sonra Müslümanlarca “Endülüs”⁹ ismiyle anılmıştır. Akdeniz'in batı kısmında yer alan Endülüs, aslında İberyaya yarımadasının Arapça ismidir. Yunanlılar bu yarımadağa “İberyaya” ismini verirken Romalılar “İspanya” demişlerdir. Jeopolitik konumu itibariyle çok önemli bir yere sahip olan bu bölge kuzey Afrika'yı Avrupa kıtasına bağlıyordu. Bir başka ifade ile İspanya, Müslümanların Avrupa'ya batıdan geçiş noktası olmuştur. Birçok önemli ve güzel şehirleri olan Endülüs verimli topraklara ve ormanlara da sahipti. Ayrıca Kuzey Afrika'da da tabii sınırlara ulaşılmış bundan dolayı Müslüman ordusunun, kuzeydeki İspanya'ya yönelmeleri kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca, İbn Haldûn, Mûsâ b. Nusayr'ın İspanya üzerinden doğuya doğru gidip İstanbul'u fethettikten sonra hilafet merkezi olan Şam'a ulaşma projesinden bahsetmektedir.¹⁰

İslâm ordularının, İspanya'yı fethetmesinden önceki dönemde, İspanya'da iç karışıklıklar vardı.¹¹ Sebte Kontu Julianius¹² da çeşitli sebeplerle Vizigot Kralı

⁹ İstahrî, Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed, *Kitabu mesâliki'l-memâlik*, nşr. M.J. De Goeje, (Leiden: 1346/1927), 36-48; İbn Hurdâzbih, Ebu'l Kâsım Ubeydullah b. Abdullah, *el-mesâlik ve'l-memâlik*, nşr. M.J. De Goeje, (Leiden, 1307/1889), 87-90; Yâkut el Hamevî, *Mû'cemü'l-büldân*, thk. Ferîd Abdülazîz el-Cündî, (Beyrut, 1411/1990), 1:331; Himyerî, Muhammed Abdulmun'im, *er-Ravdu'l-mi'târ fi haberî'l-aktâr*, 2. Baskı, (Beyrut: 1984), 32; Seyyîd Abdülazîz Sâlm, *Târîhu'l-müslimîn ve âsâruhum fi'l-Endelüs*, (Beyrut: 1988), 51-62.

¹⁰ İbn Haldûn, *Târîh*, 4:117-118.

¹¹ (Müellifi meçhul), *Ahbâru Mecmû'a fi fethi'l-Endelüs ve zikri ümerâihâ*, thk. İbrahim el-Ebyârî, (Beyrut: 1981), 15; İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi Kâmil fi't-târih*, trc. M.Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 4: 499-503; İbnü'l-Kûtiyye, *Târîhu İftitâhi'l-Endelüs*, 8-9; Hitti, Philip K., *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989), 3:776; Sa'dun Nasrullah, *Târîhu'l-arabi's-siyasî fi'l-Endelüs*, (Beyrut:1998), 18.

¹² *Ahbâru Mecmû'a*, 16; İbn Haldûn, *Târîh*, 5:150; Makkarî, Ahmet b. Muhammed, *Nefhu't-Tîb*, (Beyrut: Sadr Yayınları, 1978), 1:221; İbn İzârî, Ebû Muhammed Ali b. Muhammed el-Merrâkûşî, *el-Beyanü'l-Mağrib, fi ahbâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, (Tunus: Garb İslâm Yayınları, 2013), 2:6; İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısr*, 205.

Rodrigo'ya kızgın olduğundan Mûsâ b. Nusayr'ı İspanya'nın fethi için teşvik etmişti.¹³

Mûsâ b. Nusayr, İspanya'da fetih hareketinin başlaması için halife Velîd b. Abdülmelik'in görüşünü almış¹⁴ ve halifenin müsaadesi ile İspanya'nın fethi için hazırlıklara başlamıştır. Mûsâ b. Nusayr, 91/710 yılında ilk adım olarak İspanya'ya, Berberî komutan Tarîf b. Mâlik¹⁵ komutasında 500 kişilik bir birlik göndermiş ve Tarîf bol ganimetle dönmüştür.¹⁶ Bunun üzerine Mûsâ b. Nusayr tarafından Endülüs'ün fethi için görevlendirilen, Tanca valisi Târik b. Ziyad¹⁷, 92/711 ilkbaharında, Julianius'un dört gemisiyle,¹⁸ 7.000 kişilik bir ordu¹⁹ ile İberik Yarımadası'na geçerek İspanya'nın en güneyindeki Calpe bölgesine ulaşmıştır. (5 Receb 92/28 Nisan 711).²⁰ Böylece "Cebel-i Târik" olarak anılan karaya Müslüman ordusu çıkmıştır.²¹ Endülüs'ün fetih yılını tarihçi Ya'kubî 91/710 olarak naklediyorsa²² da, genelde kabul edilen tarih 92/711 yılıdır.²³

Daha sonra Müslümanlar, Lekke Savaşında Vizigotlarla karşı karşıya gelmişlerdir. Müslümanların İspanya'ya geldiğini öğrenen Vizigot Kralı Rodrigo, büyük bir ordu²⁴ hazırlamıştır. Müslüman ordusuna yapılan destek²⁵ ile iki ordu Lekke (Rio Guadalate) Vadisinde, karşı karşıya gelmişler ve Târik b. Ziyad'ın

¹³ İbnü'l-Kûtiyye, *Târîhu iftîtâhi'l-Endeliüs*, 77.

¹⁴ *Ahbâru Mecmû'a* 16.

¹⁵ *Ahbâru Mecmû'a*, 16; İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:504; İsmail Hakkı Atçeken, "Tarîf b. Mâlik", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40:29.

¹⁶ *Ahbâru Mecmû'a*, 17; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 219.

¹⁷ *Ahbâru Mecmû'a*, 17; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:231. ;İbn Haldûn, *Tarih*, 5:320; İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:504; Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ. *Fütûhu'l-büldân*, çev. Mustafa Fayda, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013), 330; İsmail Hakkı Atçeken, "Târik b. Ziyâd", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40:24-25.

¹⁸ *Ahbâru Mecmû'a*, 17; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:231; Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 330.

¹⁹ *Ahbâru Mecmû'a*, 17; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:231.

²⁰ İbn Haldûn, *Tarih*, 5:320; İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:504.

²¹ *Ahbâru Mecmû'a*, 17.

²² Yâ 'kubî, Ahmed b. Ebî Ya 'küb İshâk b. Ca 'fer, *Târîhu'l-Yâ 'kubî*, (Beyrut:1992), 2:285.

²³ Halife b. Hayyât, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, thk. Suheyl Zekkâr, (Beyrut: 1993), 236; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (Beyrut:1987), 7:369; Merrâkuş Abdolvâhid, *el-Mu'cib fi telhîsi ahbari'l- Mağrib (Târîhu'l-Endeliüs)*, nşr: Selahaddîn el-Havvârî, (Beyrut:Asri yayınları 2006), 6; Suyûtî, Celâleddîn, (Abdurrahmân b.Ebî Bekr), *Târîhu'l-Hulefâ*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), (Kahire:1389/1969), 224.

²⁴ İbn Haldûn, *Târîh*, 4:158; *el-İmâme ve's-siyâse*, (İbn Kuteybe'ye nispet edilmektedir), thk. Halîl el-Mansûr (Beyrut: 1997), 237; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, thk. Hüseyin Nassâr, (Kahire: İlmiyye Yayınları, 1983), 24:47; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:221; İbnü'l Kûtiyye, *Târîhu İftîtâhi'l-Endeliüs*, 145-146.

²⁵ *Ahbâru Mecmû'a*, 17; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24/47; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 221.

ordusuna yaptığı konuşmadan²⁶ sonra Müslümanlar, Vizigot ordusunu, zorlu bir savaş sonunda²⁷ yenmişlerdir.²⁸ Artık İspanya'nın fethi için Müslümanların önünde ciddi bir engel kalmamıştır. Târik bu haberi Mûsâ b. Nusayr'a ulaştırmış, Mûsâ b. Nusayr da, bu zaferi halifeye bildirmiştir.²⁹ Daha sonra Kurtuba şehrini fetheden³⁰ Târik, farklı şehirlere birlikler göndermiştir. Elvira (Elbîre), Reyve, Tüdmir, Malaga (Mâleka), Gırnata(Granada)³¹ ele geçirilmiştir.³² Eciya (İsticce)'yi, Vizigotlar'ın başşehri Toledo (Tuleytula)'yı ve Medînetü'l-Mâide şehri fethedilmiş ve Hz. Süleyman'a nisbet edilen ve 360 ayaklı olduğu söylenen bir masayı burada ele geçirilmiştir.³³ Emaye (Amaya) şehrini alan Târik, 93/712 yılında Tuleytula'ya geri dönmüştür.³⁴

Mûsâ b. Nusayr 93/712 yılında ordusu ile Endülüs'e geçmiştir.³⁵ Farklı güzergâhtan³⁶ İspanya içlerine fethi başlamış ve sırasıyla, Şezûne,³⁷ Karmûne,³⁸ İşbiliyye (Sevilla), şehrini almıştır. Buraya Yahudileri yerleştiren³⁹ Mûsâ b. Nusayr, Mâride (Merida)⁴⁰ şehrini de almış ve İşbiliyye'de, İspanyol askerleri ve bir kısım halkın beraber çıkardığı isyanı bastırmıştır. Niebla, Bace⁴¹ ve Mursiyye⁴² şehirlerini de almıştır. Tuleytula şehrinde Târik b. Ziyâd ile buluşan⁴³ Mûsâ b. Nusayr, İspanya'nın kuzey bölgelerine yönelmiştir. Saragosta⁴⁴ şehrini fethettikten sonra

²⁶ *el-İmâme ve's-siyâse*, 237-237; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:230-231.

²⁷ İbn İzârî, *Beyân*, 2:8.

²⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24:47.

²⁹ *el-İmâme ve's-siyâse*, 238.

³⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 8. Baskı, (Beyrut, Meğârif Yayınları, 1990), 9:83.

³¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24:48.

³² *Ahbâru Mecmû'a*, 19-20.

³³ *Ahbâru Mecmû'a*, 23.

³⁴ *Ahbâru Mecmû'a*, 24; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24:49.

³⁵ *Ahbâru Mecmû'a*, 24. ;İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:506; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24:49; Makarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:256. ;Haife b. Hayyât, 237; Ahmed b. Yahya ed-Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis fi târihi ricâli ehli'l-Endelüs*, (Kahire: Dârü'l-Kâtibi'l-Mısırî, 1990), 8; *el-İmâme ve's-Siyâse*, 238.

³⁶ *Ahbâru Mecmû'a*, 24; İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:506; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 257.

³⁷ İbnü'l- Kûtîyye, *Târîhu İftitâhi'l-Endelüs*,77; *Ahbâru Mecmû'a*, 24; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 257; Himyerî, *er-Ravdu'l-mi'târ*, 466.

³⁸ İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:506; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 257.

³⁹ İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:506; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 257.

⁴⁰ *Ahbâru Mecmû'a*, 24; İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:207; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 257; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24:50.

⁴¹ *Ahbâru Mecmû'a*, 24; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 258.

⁴² Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 258.

⁴³ *Ahbâru Mecmû'a*, 26-27; İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:507; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24:51; Merrâkuşî, *Târîhu'l-Endelüs*, 34.

⁴⁴ Himyerî, *Ravdu'l-mi'târ*, 317.

İspanya'nın fethi için yeni projeler hazırlayan⁴⁵ Mûsâ b. Nusayr, kuzeydoğu istikametinde Aragön (es-Suğru'l-A'lâ)'a kadar ulaşmıştır. Ayrıca Takûne, Lâride, Barcelona, şehirlerini fethettiği ifade edilir.⁴⁶

İspanya'ya geçen Müslümanların, Vizigot Krallığı'nı yıkıp bu ülkenin büyük bir kısmını fethettikleri sırada Franklar, Avrupa'nın en kuvvetli devletine sahiptiler ve Fransa'dan başka bugünkü Almanya ve İtalya'nın da bir bölümüne hâkim bulunmaktaydılar. Mûsâ b. Nusayr kumandasındaki İslâm ordusu Arbûne (Erbûne, Narbonne) bölgesine kadar ilerledi.⁴⁷ Böylece ilk defa Fransız topraklarına geçmiş olan Müslümanlar, Pirene dağlarını aşarak Rudûne (Rhone, Rhône) vadisine kadar ulaşmışlardır. O sırada bu nokta, o zamana kadar Müslümanların Avrupa'da ulaştıkları en uç nokta idi. Arbûne (Erbûne) önlerine gelen Müslümanlar burada kayıplar verdiler.⁴⁸ Mûsâ, Fransa'nın Rûmiyye şehrine de yönelmiş ise de, askerlerin gidilen mesafenin yeterli olduğu ikazı⁴⁹ üzerine, istemesine rağmen⁵⁰ geçememiştir. Hâlbuki Mûsâ'nın düşüncesi, Avrupa üzerinden İstanbul'a, oradan da Şam'a ulaşmaktı.⁵¹ Mûsâ b. Nusayr, bundan sonra Fransa topraklarından geri dönerken, Tüdmir, Reyve ve Malaga şehirlerini de fethetmiş,⁵² Portekiz bölgesi 95/714 yılında fethedilmiştir.⁵³ Ancak Emevî Halifesi Velîd'in çağrısı⁵⁴ üzerine, Cillîkiyye (Galicia) bölgesinin fethi için Lugo (Luck) şehrinde bulununan⁵⁵ Mûsâ b. Nusayr, Şam'a dönmek zorunda kalmıştır. Mûsâ b. Nusayr, Şam'a dönmeden önce oğlu Abdülazîz

⁴⁵ Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 260-261.

⁴⁶ Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 261.

⁴⁷ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2:341-342; Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 1:14-24. ; 2: 29-35; İbn İzârî, *Beyân*, 2:5. ;Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, 12; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:215. ;Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 7:369. ;Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*, 224; Muhammed Hamîdullâh, “*Fethu'l-Endeliüs (İsbânyâ) fî hilâfeti seyyidinâ Osman seneti 27 li'l-hicretî*”, trc. Salih Tuğ, İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 7/1-2 (1978), 221-225.

⁴⁸ Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:261; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9:174.

⁴⁹ Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:261.

⁵⁰ *el-İmâme ve's-Siyâse*, 243; İbnü'l-Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9:174.

⁵¹ Ziya Paşa, *Endülüüs Tarihi*, 5. Baskı, İstanbul: Selis yayınları, 1304, 14.

⁵² Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:262.

⁵³ Bessâm el-Aselî, *Kâdetü Feth Mısır ve'l-Mağrib*, 1. Baskı, (Beyrut:2012), 273.

⁵⁴ Ahbâru Mecmû'a, 27; İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:508; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:263; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24:51.

⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:508; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:263; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24:51.

b. Mûsâ'yı Endülüs valiliğine tayin etti.⁵⁶ Daha sonra Mûsâ b. Nusayr, Târik b. Ziyâd ile birlikte 95/714 yılında Endülüs'ten Şam'a döndü.⁵⁷

Endülüs'de kaldığı süre⁵⁸ içinde Mûsâ b. Nusayr, çok büyük fetih hareketlerine ulaşmıştır. Kuzey İspanya ile güney Fransa'nın bölgelerinin fethini gerçekleştirmiştir. Üç yıl gibi kısa bir zamanda, İspanya'nın tamamına yakını fethedilmiştir. Bu süre içinde İspanya'nın fethedilmesi ve Fransa içlerine kadar girilmiş olması, İslâm fetih siyaseti açısından önemlidir. Bu fetihlerle, sekizinci yüzyılın ilk çeyreğinde batı Avrupa'da büyük bir toprak parçasına ulaşan Müslümanlar için artık hedef, Fransa topraklarının tamamının fethi olmuştur.

3.2.Endülüs'ün Fethinden Abdurrahman el-Gâfikî'ye Kadar

Valiler Dönemi

Valiler asrı, Mûsâ b. Nusayr'ın Endülüs'den ayrılmasından itibaren başlar. Yerine oğlu Abdülazîz'in geçmesinden (95/714), I. Abdurrahman b. Muaviye tarafından kurulan Endülüs Emevi Devletini'ne kadar (138/756) olan dönem; "Valiler/Emirler Dönemi" (Asrû'l-Vülât) (95-138/714-756) olarak adlandırılır. Bu dönem, Endülüs'te yerleşme ve İslâm hâkimiyetinin siyasî ve kültürel açıdan, İber Yarımadasında şekillenmeye başladığı dönemdir. Kırk yıldan fazla devam eden bu süreçte Endülüs'te toplam yirmi bir tane vali iş başına gelmiştir. Bu valilerden bir kısmı doğrudan Dimeşk'teki halife tarafından veya onun adına Kuzey Afrika valisi tarafından atanırken bir kısmı da Endülüslü askerler yahut halk tarafından seçildiler.

Valiler dönemindeki siyasî faaliyetler arasında, fetih hareketini Avrupa içlerine götürme teşebbüsleri önemli bir yer tutar. Abdülazîz b. Mûsâ'nın Teodomiro'yu almasından⁵⁹ sonra valilerin birçoğu, bütün gayretlerini Pirene dağlarını aşarak Frank topraklarında yayılmak için harcadılar. Bu gayretler sonunda İslâm orduları, Fransa'nın güneyindeki Septimanya (Sebtimâniye) ve Narbonne (Arbûne) bölgelerini ele geçirerek bugünkü Paris'in bulunduğu bölgeye yaklaştılar.

⁵⁶ Ahbâru Mecmû'a, 27; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:263.

⁵⁷ İbnü'l-Kûtiyye, *Târîhu iftitâhi'l-endlüs*, 196 -197.

⁵⁸ Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:264.

⁵⁹ Himyerî, *er-Ravdu'l-mi'târ*, 131-132.

Müslümanların 114/732 yılında Tours ve Poitiers şehirleri arasında yer alan ovada Franklar'a yenilmesi, Avrupa'da gerçekleştirilmek istenen fetihler açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Endülüs'e vali tayin edilen Abdülazîz b. Mûsâ (95-97/714-716), İşbiliyye (Sevilla)'yı kendisine merkez yapmıştır.⁶⁰ Abdülazîz b. Mûsâ, Endülüs'te babasının fethinden geriye kalan bazı şehirleri fethetti⁶¹ İslâm egemenliğini pekiştirdi. İç huzuru sağladı, sınır bölgelerini tahkim edip düzenledi.⁶² Abdülazîz b. Mûsâ'nın öldürülmesi, Endülüs'de istikrarın ve iç huzurun bozulmasına yol açmış ve bundan sonraki valiler döneminde asabiyet probleminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Siyasî bir iç karışıklık meydana gelmiştir. Abdülazîz b. Mûsâ'nın ölümünden, sonra Eyyûb b. Habîb el-Lahmî (98/716) vali oldu.⁶³ Ancak valiliği 6 ay sürdü. Başkenti İşbiliyye'den Kurtuba'ya nakletti. Eyyûb'ten sonra, Hûrr b. Abdurrahman es-Sekâfî (98-100/716-718), Endülüs valiliğine tayin edildi. Endülüs'e (98/717) geldikten⁶⁴ sonra Sarakusta'nın (Zaragoza) fethinden sonra, 98-99/717-718 yıllarında Pireneler'i aşarak Sebtimâniye'ye (Septimanya) ulaşmıştır. Böylece Fransa topraklarına girmiş ve başarılı seferler gerçekleştirmiştir.⁶⁵

Halife Ömer b. Abdülazîz tarafından Endülüs'e, Semh b. Mâlik el-Havlânî (100-102/718-721), vali olarak tayin edildi. Halifenin tavsiyelerini yerine getiren Semh, kısa zamanda halk tarafından da beğenildi.⁶⁶ Her ne kadar daha önce Mûsâ b. Nusayr ve Hûrr b. Abdurrahman tarafından Pirene dağlarını aşıp Fransa topraklarına girildiğini naklediyorsa da, Pirene dağlarını aşıp Fransa üzerine ilk planlı seferler düzenleyen vali, Ömer b. Abdülazîz döneminde tayin edilen Semh b. Mâlik el-Havlânî (100-102/718-721) olarak kabul edilir. Semh, Pireneler'i aşarak Narbonne (Arbûne)'yi fethetti.⁶⁷ Semh daha sonra Akitanya (Aquitania) düklüğünün başşehri Toulouse'u kuşattı. Semh b. Mâlik, 102/721 yılında Akitanya Dükü Eudes ile yaptığı

⁶⁰ *Ahbâru Mecmû'a*, 27.

⁶¹ İbnü'l Kûtiyye, *Târihu İfütâhi'l-Endelüs*,78; İbnü'l Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:508; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24:55; İbn Haldûn, *Târîh*, 4:151; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:219.

⁶² Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:268.

⁶³ Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:279; Merrâkuşî, *Târihu'l-Endelüs*, 12; *el-İmâme ve's-Siyâse*, 2:103.

⁶⁴ Makkarî *Nefhu't-Tîb*, 1:279; İbn İzârî, *Beyân*, 2: 33.

⁶⁵ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 284; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:235; İbn İzârî, *Beyân*, 2:24.

⁶⁶ *Ahbâru Mecmû'a*, 13; İbn İzârî, *Beyân*, 2: 34.

⁶⁷ Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:235.

Toulouse savaşında şehit düştü.⁶⁸ Bu sırada ordunun sevk ve idaresini, daha sonra Puvatya Savaşı'nın komutanı olacak Abdurrahman el-Gāfikî ele aldı.⁶⁹ Abdurrahman, orduyu sâlimen Arbûne (Narbonne)'ye geri getirdi.⁷⁰

102/721'de Semh b. Mâlik el-Havlânî'nin ölümünden sonra Endülüs valiliğine atanan Anbese b. Suhaym el-Kelbî (102-107/721-726) Fransa topraklarına yeniden akınlar başlattı Carcasonne (Karkasuna) şehri üzerine yürüdü⁷¹ ve buranın halkı ile anlaşma yaptıktan sonra,⁷² ardından Nimes (Nîm) şehrine girdi. Nimes'den sonra Rhône vadisine ulaştı ve nehir boyunca devam edip Vienne ve Lyon'a ve oradan da Paris'e 30 km. mesafedeki Sens şehrine kadar ulaştı. Franklarla anlaşma yaptı. Ancak geri dönerken, 107/726 yılında Bask bölgesinde pusuya düşürülerek şehit edildi.⁷³ Anbese b. Suhaym'ın ölümünden sonra, Abdurrahman el-Gāfikî'nin valiliğine kadar geçen dört-beş yıllık süre içerisinde, Endülüs'te sırasıyla şu valiler görev yapmıştır: Uzra b. Abdullah el-Fihri (107/726), Yahya b. Seleme el-Kelbî (107-110/726-728), Huzeyfe b. el-Ahvas el-Kaysî (110/728), Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî (110-111/728-729), Heysem b. Ubeyd el-Kinânî (111/729-730), Muhammed b. Abdullah el-Eşcaî (112/730)⁷⁴ valilik yapmışlardır. Bu valiler döneminde fetih hareketleri duraklamış ve bazı iç problemler ortaya çıkmıştır. Berberîlerin hoşnutsuzlukları, Araplar arasındaki iç çekişmeler, Suriyeli ve diğer Araplar arasındaki rekabet gibi faktörler etkili olmuştur. Sık sık vali değişikliğinde asabiyet olgusu, Araplarla Berberîler arasındaki çekişmeler, Endülüs'e yerleşen Araplar (Belediyyûn) ve Sûriye'li askerler (Şâmiyyûn) arasındaki mücadeleler, Yemenî-Kaysî rekabeti vb. unsurlar etkili olmuştur. Bu iç karışıklar, Abdurrahman el-Gāfikî'nin Endülüs valiliğine geçtiği süreye kadar, askerî akınların 4-5 yıl durmasına yol açmıştır.

⁶⁸ İbnü'l Kûtiyye, *Târîhu İftitâhi'l-Endelüs*, 1:30.;2:38.; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:235; İbn İzârî, *Beyân*, 2:26; İbn Haldûn, *Târîh*, 4:118.

⁶⁹ İbn Haldûn, *Târîh*, 4:118; S. Emir Ali, *Musavver Târîh-i İslâm*, Trc: M. Rauf, (İstanbul:1329), 143.

⁷⁰ Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, 303; İbn Haldûn, *Târîh*, 4:118.

⁷¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, 5:116; Ömer Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm fi'l-havzi'l-garbi mine'l-bahri'l-ebyasi'l-mütevessit*, (Beyrut: 1981), 120.

⁷² İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-tarih*, 5:116.

⁷³ İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-tarih*, 5:116; İbn İzârî, *Beyân*, 2:27; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:235; İbn Haldûn, *Târîh*, 4:118; S. Emir Ali, *Musavver Târîh-i İslâm*, 143.

⁷⁴ Bu valiler ve icraatlar hakkında geniş bilgi için bkz.: Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 120-126.

3.3. Abdurrahman b. Abdullah el-Gāfikî Dönemi (112-114/730-732)

Semh b. Mâlik'in, Toulouse (Tuluz)'da şehit olmasında sonra 103/721 yılında bir veya iki ay⁷⁵ gibi kısa birinci valilik süresi olmuştur. Abdurrahman b. Abdullah el-Gāfikî, Emevî Halifesi Hişâm b. Abdülmelik tarafından 112/730 yılında Endülüs valiliğine ikinci defa atanmıştır.⁷⁶ Endülüs'e Abdurrahman el-Gāfikî vali olarak ikinci defa atanıncaya kadar, ülke siyasî açıdan çalkantılar ve iç karışıklıklar içindeydi. Tabiînden olup hadis öğrenerek, kendisinden de hadis rivayeti yapılan⁷⁷ Abdurrahman el-Gāfikî, vali olduktan sonra iç problemlerle uğraşmak zorunda kaldı. Kendisinden önceki 5 vali döneminde askerî seferler duraklamış, Yemenî-Kaysî kabile asabiyeti ve Berberî-Arap çekişmesi hortlamıştı. Endülüs'te, o zamanda Kaysî taassubunun etkisi söz konusuydu.⁷⁸ Ordu içerisinde asabiyet anlayışı artmış, orduda düzen ve uyum azalmış, halklar arasında düşmanlık artmış bir durumda idi. Bu durumda siyasî istikrâr yok olmuştu. Valilerin kısa sürede görevde kalmalarıyla, siyasî bir boşluk meydana gelmiş ve halk huzursuz olmuştu. Yer yer isyanlar çıkmaktaydı. Ordu içerisinde kabile ve asabiyet anlayışı hat safhaya çıkmış ve ordu içerisinde dağılma baş göstermeye başlamıştı.

Abdurrahman el-Gāfikî öncelikle Kaysî ve Yemenî gurupları arasındaki çekişmeyi durdurdu. Hepsine eşit davrandı. İnce bir adalet anlayışı ile Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerin hukukunu koruyan⁷⁹ birisi olarak ülkesinde fitne ve tefrikayı giderdiğinden Arap, Berberî ve yerli halkın sevgisini kazandı. Bu nedenle Abdurrahman el-Gāfikî'nin Endülüs valilerinin en büyüğü, en muktediri ve en cesuru olduğu rivayet edilir.⁸⁰ Endülüs'te Kaysî ve Yemenî guruplar arasındaki çekişmeyi önleyip istikrarı sağlayıp, tefrika ve siyasi olaylara karışmaktan uzak durmuştur.⁸¹ Hem iç siyasette hem de dış siyasette çok akıllıca davranmış ve ülkenin idaresini

⁷⁵ Bkz: S. Emir Ali, *Musavver Târih-i İslâm*, 143.

⁷⁶ İbnü'l-Kûtiyye, *Târihu iftitâhi'l-Endelüs*, 1:29-31.;2:37-38; İbn İzari, *Beyân*, 2:37-38; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:235.

⁷⁷ Muhammed b. Fütûh el-Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis fi târihi ulemâi'l-Endelüs*, 8. Baskı, Mısır Yayınları, (Tunus: 1989), 435; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, 475; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lam*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, (Beyrut: 1987), 320.

⁷⁸ İbrahim Beydûn, *ed-Devleti'l-arabiyye fi İsbanya*, 3. Baskı, (Beyrut: Nahdetil Mürebbiye Yayınları, 1986), 98.

⁷⁹ Tercümân-ı Ahvâl, *Endülüs Tarihi*, 28.

⁸⁰ S. Emir Ali, *Mûsâvver Tarih-i İslâm*, 143-144.

⁸¹ Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, 434-435; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, 365; İbnü'l-Faradî, Abdullah b. Muhammed, *Tarihu Ulemâi'l-Endelüs*, 8. Baskı, (Kahire: Mısır Yayınları, 1989), 2:256.

düzelterek zamanında halkı kaynaştırmayı başarmıştı.

Endülüs'ün bölgelerini ziyaret ederek halkla iyi ilişkiler kurdu. Yönetimi sırasında adaletli ve liyakatli kimselerden istifade etti.⁸² Halk arasında adil bir vergi düzenini uygulamaya çalıştı. Herkese eşit miktarda vergi koymuş,⁸³ adaleti yerine getirme hususunda ve hak sahiplerine hakkını verme konusunda çok itinalı ve dikkatli davranmıştır. İyi bir idarecilik örneği göstermiş ve ganimetlerin taksimi konusunda herkese adil davranmıştır.⁸⁴ Bir seferde, ganimet olarak elde edilen altından yapılmış bir ayağı parçalatıp askerlerine dağıtmış, bunun üzerine kuzey Afrika valisinin kendisine kızmasına⁸⁵ rağmen verdiği cevapla⁸⁶ adalet ve takva ehli olmaktan vazgeçmemiştir.

Abdurrahman el-Gāfikî, Toulouse (Tuluz) savaşında, şehit olan Semh b. Mâlik ile diğer Müslümanların ve komutanların intikamını almayı hedeflemiştir.⁸⁷ Ayrıca, Abdurrahman'ın gayesi, Mûsâ b. Nusayr'ın düşüncesi olan Batı Avrupa'nın tamamını fethetmek olmuştur.⁸⁸ Bu amaçla, Fransa üzerine yürümek için hazırlıklara başlamıştır. Abdurrahman el-Gāfikî, Endülüs dışından Müslümanları yardıma çağırmıştır.⁸⁹ Orduyu yenilemiş, sınırları tahkim etmiş, muhtemel bir isyan için de her zaman hazır olarak beklemiştir. Kısaca Abdurrahman el-Gāfikî'nin, sîretinin güzel olduğu⁹⁰ nakledilir.

⁸² Ebû Halîl, *Belâtü's-Şüheda*, 21.

⁸³ İbn İzârî, *Beyan*, 2:44.

⁸⁴ Abdülmecid Na'na'î, *Tarihu'd-Devleti'l-Emeviyye fi'l Endeliüs*, (Beyrut: 1986), 101; Hâlid es-Sûfî, *Tarihu'l arab fi'l-Endeliüs; el-feth ve asru'l-vulat*, 2. Baskı, (Bingazi: 1980), 226-227.

⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 5:147; Na'na'î, *Tarihu'd-Devleti'l-Emeviyye*, 101. ;Sûfî, *Tarihu'l arab fi'l-Endeliüs*, 226-227.

⁸⁶ Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, 435; Dabbî, *Buğyetü'l mültemis*, 475; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-Tarih*, 5:147.

⁸⁷ Sâlim, *Tarihu'l-Müslimîn*,140; Muhammed Muhammed Zeytûn, *el-Muslimun fi'l Mağrib ve'l-Endeliüs*, (Kahire: 1984), 206.

⁸⁸ Ahmed Refik, *Büyük Târîh-i Umûmî*, (İstanbul:1328), 5:138.

⁸⁹ Ebû Halîl, *Belâtü's-Şüheda*, 21.

⁹⁰ Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, 8:434-435; Dabbî, *Buğyetü'l mültemis*, 475-476.

BİRİNCİ BÖLÜM

PUVATYA SAVAŞI'NIN SEBEPLERİ

Puvatya savaşı 114/732 yılında Abdurrahman el-Gāfikî komutasındaki İslâm ordusuyla, Şarl Martel (Charles Martel) idaresindeki Frank kuvvetleri arasında, Fransa'da Puvatya (Poitiers) yakınlarında meydana gelen bir savaştır. Bu savaş, hem İslâm tarihi hem de Avrupa tarihi açısından son derece önemli bir savaştır. Bu savaşın meydana gelmesine bir takım olaylar sebep olmuştur. Endülüs'ün fethinden itibaren Abdurrahman el-Gāfikî zamanına kadar olan süre içerisinde, Müslümanların Avrupa'da İslâm dinine davet çabaları ve Abdurrahman el-Gāfikî'nin Toulouse savaşının intikamını alma isteği, Müslümanların batı Avrupa'yı tamamen fethetme istekleri, savaş zamanına kadar VIII. yüzyılda Fransa'nın siyasî durumu, Hıristiyanlarca önemli sayılan Saint Martin kilisesinin Müslümanlar tarafından alınacak endişesi, Hıristiyan halkların bir araya gelerek Müslümanlara karşı birleşme çabaları, Akitanya Dükü Eudes'in, Müslümanlara karşı Şarl Martel'den yardım istemesi gibi olaylar, bu savaşın sebepleri arasında sayılabilir. Belirtmiş olduğumuz bu sebepleri, bu bölümde ele alacağız.

Puvatya (Poitiers), İslâm ile Hıristiyanlık, doğu ile batı arasındaki çetin karşılaşmanın mekânıdır. Müslümanlar, Hz. Peygamber'in vefatından sonra, kısa sürede Pers İmparatorluğuna son vermişler, Bizans İmparatorluğunun topraklarının büyük bir kısmına hâkim olmuşlardır. Şam'dan Fas'a, oradan da, İspanya'ya geçen İslâm orduları Fransa'nın kalbine kadar ulaşmışlardır. İşte bu aşamada dünya tarihinin en önemli hadiselerinden bir olarak kabul gören büyük karşılaşma Poitiers'de gerçekleşmiştir. Bu savaşın meydana gelmesine, bir takım olaylar sebep olmuştur. Bu sebepleri meydana getiren en başta olay ise İspanya'nın fethidir. Elbette, İspanya'nın fethinin de gerçekleşmesine neden olan birtakım olaylar meydana gelmiştir.

Müslümanlar için, 91/710 yılında Kuzey Afrika'nın fethinin tamamlanmasından sonra İspanya'nın fetih süreci başlamıştır. İspanya'ya geçiş gayesi için birçok sebep oluşmuştur. Çünkü Kuzey Afrika'nın fethinden sonra İspanya'nın fethedilmesi, Müslümanların fetih hareketlerinin tabîî bir sonucu olarak

çıkmıştır.⁹¹ Ayrıca Kuzey Afrika valisi olan Mûsâ b. Nusayr'ın, İspanya'yı fethettikten sonra, tüm batı Avrupa'yı ele geçirip buradan İstanbul'u fethetmek ve oradan da Anadolu üzerinden Şam'a ulaşmak gibi, Hulefâ-i Râşidîn'den itibaren varlığı bildirilen bir projeyi⁹² uygulamak gibi bir hedefi vardı. Ayrıca stratejik bir faktör olarak Bizans'ın, Anadolu ve Kuzey Afrika'daki kara ve deniz üstünlüğünü sona erdirmek gerekiyordu.⁹³ Üstelik İspanya, Afrika'nın güneyi gibi, sıcak çöl iklimine, sahra ve kurak topraklarla kaplı olmayıp, bilakis tabii zenginlikler bakımından ırmakları, bahçeleri, çeşitli meyve ve bitkileri ile meşhur verimli topraklara ve Akdeniz iklimine sahipti. Bunun yanında İspanya'daki iç karışıklıklar nedeniyle, siyasî, dinî ve sosyal problemler vardı. Eski Vizigot kralı Witiza (Gaytaşa)'nın oğullarıyla, krallığı ele geçiren Rodrigo arasındaki taht kavgaları, Yahudilere yapılan zulüm uygulamaları ve sosyal tabakalar arasındaki dengesizlikler, İspanya'yı iç karışıklıklara sürüklemiş; bu durum da İspanya halkının zayıflamasına, güçlerini yitirmelerine ve Vizigot monarşisinin zayıflamasına⁹⁴ neden olmuştu. Bu zayıflıktan yararlanmak isteyen Müslümanlar için, eski Vizigot kralı Witiza'nın oğullarının, İspanya'nın fethi için Mûsâ b. Nusayr'ı, davet etmeleri ve yardım vaadinde bulunmaları⁹⁵ ve Septe valisi Julianius'un İspanya'nın fethindeki yardımları,⁹⁶ Müslümanların Endülüs'e geçiş nedenleri arasında olmuştur.

Bu nedenlerle, Mûsâ b. Nusayr tarafından, 91/710 yılında ilk adım olarak Berberî komutan Tarîf b. Mâlik komutasında İspanya topraklarına geçen⁹⁷ Müslümanlar, daha sonra Mûsâ tarafından İspanyanın fethi için görevlendirilen Tanca valisi Târik b. Ziyad, komutasında⁹⁸ 92/711 ilkbaharında Julianius'un dört gemisiyle⁹⁹ İberik Yarımadası'na geçip İspanya'nın en güneyindeki Calpe bölgesine

⁹¹ Sûfî, *Tarihu'l arab fi'l-Endelüs* 76; Münâ Hasan Mahmûd, *el-Müslimûn fi-Endülüs ve 'Alâkatuhum bi'l-Frenç*, (Kahire:1986), 7; Robert Martran, "*İslâmın Yayılış Tarihi*", çev. İsmet Kayaoğlu, (Ankara, 1981), 11.

⁹² İbn Haldûn, *Târîh*, 4:117-118; Ziya Paşa, *Endülüs Tarihi*, 14. ;M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endülüs*, 2. Baskı, (Kahire: 1988), 1: 92-93.

⁹³ Sûfî, *Tarihu'l arab fi'l-Endelüs* 76.

⁹⁴ İbnü'l-Kûtyye, *Târîhu iftitâhi'l-Endelüs*, 76.

⁹⁵ Ahbaru Mecmû'a, 16; İbnü'l-Kûtyye, *Târîhu iftitâhi'l-Endelüs*, 76.

⁹⁶ İbn Abdülhakem, *Fütühu Mısr*, 205. ;Ahbaru Mecmû'a, 16; İbn Haldûn, *Tarih*, 4:150; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:221.

⁹⁷ *Ahbâru Mecmû'a*, 17; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:219.

⁹⁸ *Ahbâru Mecmû'a*, 17; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:231.

⁹⁹ Belâzurî, *Fütühu'l-Büldân*, 330; *Ahbâru Mecmû'a*, 17; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:231.

ulaşarak, (5 Receb 92/28 Nisan 711) tarihinde daha sonra "Cebel-i Târik" olarak anılan karaya ayak basmışlardır.¹⁰⁰ Bundan sonra Müslümanlar hızla Avrupa'da İslâm dinini yayma gayretleri içine girmişlerdir. Bu girişimler sonucunda, 92/711 yılında Endülüs'ün fethinden, 114/732 yılında Abdurrahman el-Gâfikî dönemine kadar olan zaman içerisinde, Puvatya savaşının meydana gelmesine sebep olacak birtakım olayların oluşum süreci de başlamıştır.

1.1. Müslümanların Avrupa'da İslâm Dinine Davet Çabaları

92/711 yılında Endülüs'ün fethinden sonra, Müslümanlar İber Yarımadasında İslâm dinini yaymak için hızlı bir şekilde fetih hareketine giriştiler.

Endülüs'ün fethinden, Abdurrahman el-Gâfikî zamanına kadar süre zarfında başa geçen valiler ve görevlendirdiği komutanları sayesinde, Müslümanlar birçok zaferler elde ettiler. 92/711 yılında Endülüs'e giren Mûsâ b. Nusayr'ın komutanı Târik b. Ziyâd, Lekke kalesi fethinden sonra, Kurtuba, Malaga (Mâleka), Elvira (İlbîre) ve Cordoba'yı ele geçirirken Târik'in birlikleri, Reyve şehirlerini de fethetti. Tüdmir şehri de fethedilerek Târik'in ordusuna katıldı. Kurtuba, Elbîra, Gırnata, Malaga,¹⁰¹ İstece, Toledo (Tuleytula), Menidetü'l-Mâide,¹⁰² Emaye (Amâyâ)¹⁰³ şehirlerini fethetmiş; buna mukabil 93/712 yılında Endülüs'e geçen Mûsâ b. Nusayr, Şezûne,¹⁰⁴ Katmûne,¹⁰⁵ İşbiliyye,¹⁰⁶ Mâride,¹⁰⁷ Mursiyye,¹⁰⁸ Nieble, Bace¹⁰⁹ vb. şehirlerini fethetmiş ve Tuleytula'ya Târik b. Ziyâd'ın yanına gitmişti.¹¹⁰ Mûsâ'nın fethettiği topraklarda halka iyi davranması, buralarda İslâm dininin yayılmasını hızlandırmıştır. İki kumandan fetih faaliyetini İspanya'nın kuzeyine doğru iki koldan sürdürdü. İki komutan İspanya'nın kuzey bölgelerine yöneldiler, Mûsâ b. Nusayr,

¹⁰⁰ İbn Haldûn, *Tarih*, 5:320.

¹⁰¹ *Ahbâru Mecmû'a*, 19-20.

¹⁰² *Ahbâru Mecmû'a*, 23.

¹⁰³ *Ahbâru Mecmû'a*, 24; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24:49.

¹⁰⁴ İbnü'l- Kûtîyye, *Târihu İftitâhi'l-Endelüs*, 77; *Ahbâru Mecmû'a*, 24; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 257; Himyerî, *Ravdu'l-mi'târ*, 466.

¹⁰⁵ İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:506-507; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 257.

¹⁰⁶ İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:506-507; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 257.

¹⁰⁷ *Ahbâru Mecmû'a*, 24; İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:506-507; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 257; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24:50.

¹⁰⁸ Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 258.

¹⁰⁹ *Ahbâru Mecmû'a*, 24; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1: 258.

¹¹⁰ *Ahbâru Mecmû'a*, 26; İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:507.

Saragosta¹¹¹ şehrini kısa bir kuşatmadan sonra fethetti. Mûsâ b. Nusayr, İspanya'nın fethi için yeni projeler hazırlamıştı.¹¹² Mûsâ'nın kuzeydoğu istikametinde Aregon (es-Suğru'l-A'lâ)'a kadar ulaştığı ve bunun dışında, Takûne, Lâride, Barcelona şehirlerini fethettiği ifade edilir.¹¹³

Böylece ilk defa Fransız topraklarına ulaşmış olan Müslümanlar Pirene dağlarını aşarak Rudûne (Rhone) vadisine kadar ulaşmışlardır. O sırada bu nokta, o zamana kadar Müslümanların Avrupa'da ulaştıkları en uç nokta idi. Arbune (Erbûne) önlere kadar geldiler.¹¹⁴ Mûsâ, bundan sonra Fransa topraklarından geri dönerken, oğlu Abdu'l-A'lâ b. Mûsâ'yı, Tüdmir şehrine gönderdi. Abdu'l-A'lâ, Tüdmir, Reyve ve Malaga şehirlerini de fethetti.¹¹⁵ Oğlu Abdülazîz'i ise, şimdiki Portekiz bölgesine gönderdi ve 95/714 yılında burası da fethedildi.¹¹⁶ Böylece Cillîkiye (Galicia) bölgesi hariç İspanya'da fethedilmedik yer kalmamıştı. Halife Velîd b. Abdülmelik tarafından geri çağrıldığında¹¹⁷ Mûsâ b. Nusayr, Cillîkiye (Galicia) bölgesini de fethetmek için Lugo (Luck) şehrinde bulunuyordu.¹¹⁸

Mûsâ b. Nusayr'dan sonraki valiler dönemindeki siyasî faaliyetler arasında, İslâm dinini yayma düşüncesi ile fetih hareketini Avrupa içlerine götürme teşebbüsleri önemli bir yer tutar. Abdülazîz b. Mûsâ'nın Teodomiro'yu (Tüdmîr/Mürsiye)¹¹⁹ alışından sonra valilerin birçoğu, bütün gayretlerini Pirene dağlarını aşarak Frank topraklarında İslâm dinini yaymak için harcadılar. Bu gayretler sonunda İslâm orduları Fransa'nın güneyindeki Septimanya (Sebtimâniye) ve Narbonne (Arbûne) bölgelerini ele geçirerek bugünkü Paris'in bulunduğu bölgeye yaklaştılar.

¹¹¹ Himyerî, *Ravdu'l-mi'târ*, 317.

¹¹² Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:260-261.

¹¹³ Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:261.

¹¹⁴ Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:261; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 9:174.

¹¹⁵ Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:262.

¹¹⁶ Bessâm el-Aselî, *Kâdetü Feth Mısır ve'l-Mağrib*, 273.

¹¹⁷ *Ahbâru Mecmû'a*, 27; İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:508; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:263; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24:51.

¹¹⁸ İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 4:508; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:263; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24:51.

¹¹⁹ Himyerî, *Ravdu'l-mi'târ*, 131-132.

Abdülazîz b. Mûsâ, İslâm dinini yayma gayesi ile Endülüs'te babasının fethinden geriye kalan bazı şehirleri¹²⁰ ve Vizigotlara ait bazı toprakları ele geçirdi.¹²¹ İslâm egemenliğini pekiştirdi. İç huzuru sağladı, sınır bölgelerini tahkim edip düzenledi.¹²² Abdülazîz b. Mûsâ b. Nusayr, muhtemelen İslâm dininin yayılmasını sağlamak için toplumlar arası evliliği teşvik etti ve kendisi de valiliğinin ilk gunlerinde Vizigot kralı Rodrigo (Rodrich)'in dul karısı Ermile (Egilona) ile evlendi.¹²³ O dönemde İslâma olan bağlılık o denli fazla idi ki, "Ümmü Asım" adı verilen bu kadının ısrarıyla; sarayda sultan odasına küçük kapı yapılarak huzura secde ediyormuş gibi herkesin başını eğerek girmesine¹²⁴ ve Abdülazîz'in başına taç takma girişimi sonunda onun dinden çıktı zannedilerek, öldürülmesine¹²⁵ sebep oldu. Abdülazîz, İşbiliyye'de Rubeyne¹²⁶ veya Rufeine¹²⁷ denilen manastırı kendisine mesken olarak seçti. Abdülazîz, bu manastırın yakınına, bir mescit yaptırdı. Abdülazîz b. Mûsâ'nın Esâsen halka karşı idaresi ile hayırsever ve faziletli bir kişi olduğunu nakledilir.¹²⁸

Abdülazîz'den sonra Eyyûb b. Habîb el-Lahmî (98/716)¹²⁹ vali olmuş, ondan sonra ise vali olan Hûrr b. Abdurrahman es-Sekafî (98-100/716-718), yaklaşık iki buçuk yıl süren valiliği esnasında daha ziyade İslâm dinini yaymak için seferlerle meşgul olmuştur. Pireneler'i aşarak 99/718 yılında Sebtimâniye'ye (Septimanya), Fransa topraklarına ulaştı.¹³⁰ Merovenjiyen hanedanına mensup kumandanlarla Akitanya (Aquitania, Aquitanie) asilzadeleri arasındaki çekişmelerden

¹²⁰ İbnü'l Kûtiyye, *Târîhu İftitâhi'l-Endelüs*, 78; İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 5:26; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 24:55; İbn Haldûn, *Târîh*, 4:151.

¹²¹ İbnü'l-Kûtiyye, *Târîhu İftitâhi'l-Endelüs*, 78.

¹²² Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:268.

¹²³ Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:263; Hakkı Dursun Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1987), 4:63.

¹²⁴ İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 5:26.

¹²⁵ Ahbâbu Mecmû'a, 28; İbn İzârî, *Beyân*, 35; İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 5:26.

¹²⁶ İbnü'l Kûtiyye, *Târîhu İftitâhi'l-Endelüs*, 37.

¹²⁷ İbn İzârî, *Beyân*, 2:31.

¹²⁸ İbn Haldûn, *Târîh*, 4:118; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:219; İbn İzârî, *Beyân*, 2:31; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:263.

¹²⁹ Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:279; Merrâkuşî, *Târîhu'l-Endelüs*, 12; *el-İmâme ve's-Siyâse*, 2:103.

¹³⁰ Huseyn, *Fecru'l-Endelüs*, 2. Baskı, (Cidde: Râşid Yayınları, 1985), 244; Emir Şekip Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab fi Fransa ve Sivisra ve İtalya ve Cezâiri'l-bahri'l-mütevassit*. (Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmî, tsz.), 46-47.

faydalanarak kuzey istikametinde başarılı seferler gerçekleştirdi.¹³¹ Ancak yeteri kadar başarı sağlayamamıştır.

Hûrr yerine Endülüs valisi olan Semh b. Mâlik el-Havlânî (100-102/719-721), halife Ömer b. Abdülazîz'in isteği doğrultusunda, insanlara yumuşak bir metotla muamelede bulunmuştur.¹³² Semh, güney Fransa'da fetih hareketlerine yeniden başladı. Semh, Pireneler'i aşarak Septimanya bölgesinin merkezi olan Narbonne (Arbûne)'yi fethetti.¹³³ Bu şehir uzun süre Müslümanların hareket üssü ve Müslümanların sığındıkları yer olarak kaldı. Daha sonra 102/721 yılında Akitanya (Aquitania) dükliğünün başşehri Toulouse'u kuşattı ancak bu savaşta Semh b. Mâlik şehit düştü.¹³⁴ Bu sırada ordunun sevk ve idaresini ele alan Abdurrahman el-Gâfikî¹³⁵ orduyu sâlimen Arbûne (Narbonne)'ye geri getirdi.¹³⁶ Halife Ömer b. Abdülazîz'in tavsiyelerini harfiyen yerine getiren Semh, kısa zamanda halk tarafından da beğenilmiştir.¹³⁷ Bu münasebetle, tarihçiler ondan övgüyle söz ederler.¹³⁸ Bu faaliyetler İslâm dininin bölgede daha hızlı yayılmasını sağlamıştır.

Anbese b. Suhaym el-Kelbî (102-107/721-726) valiliği zamanında, İslâm dininin yayılması için, Fransa topraklarına yeniden akınlar başlattı ve büyük bir orduyla Carcassonne (Karkasuna) şehri üzerine yürüdü¹³⁹ ve buranın halkı ile anlaşma yaptıktan sonra,¹⁴⁰ ardından Nîmes (Nîm) şehrine girdi. Nîmes'dan sonra Rhône vadisine ulaştı ve nehir boyunca devam edip Vienne ve Lyon'a ve oradan da Paris'e 30 km. mesafedeki Sens şehrine kadar ulaştı. Franklarla anlaşma yaptı. Ancak geri dönerken Bask bölgesinde pusuya düşürülerek şehit edildi (107/726).¹⁴¹

¹³¹ İbn İzârî, *Beyân*, 2:24; Makkari, *Nefhu't-Tîb*, 1: 235; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 284; Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Sükûtu*, çev. Fikret İşıltan, (Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları, 1963), 16; Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 66-67; Faruk Bilici, "Fransa (Ülkede İslâmiyet)", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 187.

¹³² İbn İzârî, *Beyân*, 2:34.

¹³³ Makkari, *Nefhu't-Tîb*, 1:215.

¹³⁴ İbnü'l Kûtiyye, *Târîhu İftitâhi'l-Endelüs*, 1:30.-2:38; Makkari, *Nefhu't-Tîb*, 1:235; İbn İzârî, *Beyân*, 2:26; İbn Haldûn, *Târîh*, 4:118.

¹³⁵ İbn Haldûn, *Tarih*, 4:118; S. Emir Ali, *Musavver Târîh-i İslâm*, 143.

¹³⁶ Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, 303; İbn Haldûn, *Tarih*, 4:118.

¹³⁷ *Ahbâru Mecmû'a*, 13; İbn İzârî, *Beyân*, 2:34.

¹³⁸ Merrâkuşî, *Târîhu'l-Endelüs*, 12; İbn İzârî, *Beyân*, 2:34.

¹³⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-Tarih*, 5:115.

¹⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-Tarih*, 5:115.

¹⁴¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5: 115-116; İbn İzârî, *Beyân*, 2:27; Makkari, *Nefhu't-Tîb*, 1:235; İbn Haldûn, *Târîh*, 4:118; S. Emir Ali, *Musavver Târîh-i-İslâm*, 143.

Anbese'den sonra Abdurrahman el-Gāfikîye kadar geçen sürede başa geçen valiler, iç karışıklar ve kısa sürelerle değişmeleri nedeniyle, İslâm dininin yayılması adına fetih faaliyetlerine kalkışamadılar. Böylece dört-beş sene gibi bir zaman boyunca, İslâm dininin yayılması süreci sekteye uğradı.

Ancak Abdurrahman b. Abdullah el-Gāfikî (112-114/730-732), Endülüs'e vali olduktan sonra İslâm dininin yayılmasına önem vermiştir. Cihad konusunda hassasiyet göstermiştir. Bu nedenle fetihlere katılmak için kuzey Afrika'ya geçmiş, daha sonra Endülüs'te, Mûsâ b. Nusayr ile oğlu Abdülazîz'in maiyetinde askerî vazifeler üstlenmiştir.¹⁴² Abdurrahman'ın yegâne gayesinin, Mûsâ b. Nusayr'ın düşüncesi olan Batı Avrupa'nın tamamını fethetmek olduğunu daha önce belirtmiştik.¹⁴³ İ'lâ-yi kelimetullâhı yeryüzünde yaymak düşüncesi ile Semh b. Mâlik'in himayesinde savaflara iştirak etmiş ve onunla birlikte katıldığı Toulouse (Tuluz) savaşı onda derin izler bırakmıştır.¹⁴⁴ Abdurrahman, adaleti, kişiliği, herkese eşit davranması, ilmi yönü ve takvası ile halk tarafından sevilerek Endülüs'de iç huzuru ve sükûneti sağladıktan sonra, İslâm dinini yaymak düşüncesiyle, güney Fransa bölgelerine doğru, 4-5 yıldır duraksayan ve gönlünden geçen fetih hareketlerine başlamıştır. O, İslam medeniyetini ve uygarlığını taşıyarak Fransa topraklarına girmek istiyordu.¹⁴⁵

1.2. Abdurrahman b. Abdullah el-Gāfikî'nin Toulouse Savaşı'nın İntikamını Alma İsteği

İslâm dinini yayma çabaları kapsamında Fransa içlerine daha önce Mûsâ b. Nusayr'ın, Pirene dağlarını geçtiği bildirilmekte ise de, Mûsâ'nın hilafet merkezine, halife tarafından geri çağırılması nedeniyle bu planını tam uygulayamamıştır. Ancak bu konuda ilk planlı hareket, halife Ömer b. Abdülazîz (719-721) zamanında 100/718 yılında Endülüs valisi Semh b. Mâlik el-Havlânî tarafından başlatılan hareket

¹⁴² Humeydî, *Cezvetü'l-Muktebis*, 8: 434-435.

¹⁴³ Ahmed Refik, *Büyük Târih-i Umûmî*, 5:138.

¹⁴⁴ Zeytûn, *el-Muslimûn fi'l Mağrib*, 206; Hakkı Dursun Yıldız, "Abdurrahman el-Gāfikî", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1:162

¹⁴⁵ "Abdurrahman el-Gāfikî", *Mecelletü'l-Ezher* 26/2 (Kahire: Eylül 1954): 101.

olmuştur.

Fransa'daki İslâm fetihleri Endülüs valisi Semh b. Mâlik el-Havlânî'nin yönetiminde yeni bir boyut kazanmıştır. Semh zamanında İslâm dininin yaygınlaşması ve İslâmın ilerleme hareketi canlılık kazandı. Çünkü Semh b. Mâlik el-Havlânî imanı güçlü, inancı sağlam ve Allah yolunda cihad için büyük gayret gösteren bir adamdı. O, Fransa toprakları boyunca kuzeye hareket etmek için tüm yeteneğini ve gayretini cihada toplamıştır. O Mûsâ b. Nusayr'ın hayali olan bu fetih bölgelerini almak ve doğuda Dımeşk'e ulaşmayı gerçekleştirmek istemiştir. Bu nedenle bütün çabasını güney Fransa'da bulunan Galya (Gailee) bölgesinde sarf etti. Tarascan ve Aquitania başkenti Toulouse'ya kadar ilerlemiştir. Semh b. Mâlik el-Havlânî, güney Fransa'da, Septimanya bölgesinde birçok savaşlar yapmıştır. Septimanya'da yedi büyük şehir vardı. Başkenti Arbûne (Erbûne) idi.¹⁴⁶ Bu savaşlar sonunda Semh bu bölgeleri fethetti. Fransa'nın kuzeydoğusundaki Septimanya bölgesi, Endülüs müslümanları için güvenli bir hudut bölgesi olmuştur. Böylece Fransa topraklarında Galya (Galia) bölgesine giren Semh b. Mâlik el-Havlânî, daha sonra Narbonne (Arbûne) bölgesini fethetmiştir. Sem b. Mâlik, burasını kendisine bir üst olarak kullanmıştır. Bölge, kendi içişlerinde serbest iken, idârî yönetimde Endülüs'de İslâm hükümetine bağlı olarak kalmıştır.¹⁴⁷

Septimanya bölgesini güvenlik altına alan Semh, Akitania (Aquitania) üzerine yürümek için hazırlık yapmaya başladı. Semh b. Mâlik, fethettiği yerlerdeki kaleleri onardı, ordusunu güçlendirdi. Hazırlıklara başlayan Semh b. Mâlik'in, bu hazırlıkları, büyük bir savaş için, önemli askerî bir faaliyete giriştiğini gösteriyor.¹⁴⁸ Hazırlıklarını tamamlayan Semh, bölgenin batı tarafına yöneldikten sonra birçok şehirleri fethetti. Tarihçi Şekip Arslan, İspanyol tarihçi Reinaud'a dayandırdığı ifadesinde: Semh'in, Arbûne (Erbûne)'de işini bitirdikten sonra, Arbûne (Erbûne)'nin çevresindeki şehirlerine akınlar başlattığını ve Akitania (Aquitania)'nin başkenti Toulouse (Tuluz) şehri taraflarına kadar ilerlediğini bildirir.¹⁴⁹ Abdurrahman el-Gâfîkî'nin, Semh'in komutanlarından biri olarak yer aldığı bu

¹⁴⁶ Ganîmî, *Ma'reketü Belâtü's-Şüheda*, 42.

¹⁴⁷ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 115; Ganîmî, *Ma'reketü Belâtü's-Şüheda*, 42-44; Ebû Halîl, *Belâtü's-Şüheda*, 12.

¹⁴⁸ Ganîmî, *Ma'reketü Belâtü's-Şüheda*, 42.

¹⁴⁹ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 71.

savaşlar süresince, Carden (Garonne) nehri boyunca karşılaştıkları şehirleri alan Müslümanlar, Aquitania'nın başkenti Toulouse (Tuluz)'a ulaştınca bu şehri kuşattılar.¹⁵⁰

Müslümanların Toulouse (Tuluz)'u kuşattığını öğrenen Akitania (Aquitania) Dükü Eudes, şehirden Müslümanları bertaraf etmek için, güçlü bir ordu oluşturmak için çalışmalara başladı. Çok sayıda asker topladı. Şehri kuşatan Müslümanlar, bu kuşatma esnasında mancılık ve diğer kuşatma aletlerini kullanmışlardır. Kuşatma uzun sürmüş ve halkının teslim olmasına az kalmışken, Müslüman ordusu, düşmanın sayıca fazlalığı ve mukavemeti karşısında ümitsizliğe düşmüştü. Ancak, Dük Eudes'in ordusunun fazlalığı karşısında ümitsizliğe düşen ordusuna karşı Semh, askerlerine: “Allah size yardım edecek olursa, size galip gelecek kimse yoktur.” (Âl-i İmran 3/160). Kur'an-ı Kerim âyetini okumuş ve onları ikna etmiştir.¹⁵¹ İki ordu Toulouse (Tuluz)'da savaşa başladıklarında, çok şiddetli çarpışmalar meydana geldi. Çok sıkı bir direnişle karşılaşan Müslüman ordusu burada çok sayıda kayıplar verdi. Vali Semh'de bu savaşta kahramanca savaşırken aynı zamanda, sözleri ile askerlerini de savaşa teşvik ediyordu. Tarihçi Emir Şekip Arslan'ın ifadesiyle; “Başını hiçbir şeyden çevirmeyen heyecanlı aygır yahut düşmanına hamlesiyle atılan kükremiş bir aslan gibiydi. Onun karşısında hiç kimse duramıyordu.”¹⁵² Bu ifade, bize Semh b. Mâlik'in, ne kadar cihad ruhu ile hareket ettiğini göstermesi açısından da önemlidir. Bu esnada, cihad gayesi ile savaşlara iştirak eden ve Semh'in yanında savaşa katılan Abdurrahman el-Gâfikî'nin, Semh'in cihad konusundaki iştiağından ve kararlılığından etkilenmemiş olması düşünülemez. Ancak Müslümanların kazanmaya yakın olduğu bu savaşta, Semh b. Mâlik çarpışma esnasında şehit düşmüştür.¹⁵³ Semh'in şehit düşmesi, ordusunun şevkini kırmış ve düzenini bozmuştur. Düzeni bozulan Müslüman ordusu dağılma sürecine girdiği sırada Abdurrahman el-Gâfikî komutayı ele almıştır. Bunun üzerine Müslümanlar ölen şehitlerini orada bırakarak

¹⁵⁰ Ganîmî, *Ma'reketü Belâtü's-Şüheda*, 42.

¹⁵¹ Ebû Halîl, *Belâtü's-Şüheda*, 12; Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 71.

¹⁵² Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 71.

¹⁵³ Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, 103.

geri dönmek zorunda kalmışlardır.¹⁵⁴ Semh b. Mâlik'in şehit düştüğü bu savaş, bu bölgelerde, yayılma ve direnişin dönüm noktası olmuştur.¹⁵⁵

Bu savaş, Müslümanlardan birçok kişinin şehit olduğu bir savaş olmuştur. Özellikler de, vali ve aynı zamanda ordu komutanı olan Semh b. Mâlik el-Havlânî'nin şehit düşmesi ve bu savaşta, daha önce yapılan fetihlere katılan Müslüman atlı süvari birliklerindeki akıncılardan oluşan çok sayıda Müslüman kişinin şehit olması, Abdurrahman el-Gâfikî ve ordudaki diğer askerleri çok üzmüştü.¹⁵⁶ Bu olay savaşa katılan Abdurrahman el-Gâfikî'yi çok derinden etkilemiştir. Bu etkilenmeden ötürü çok mahzun olan Abdurrahman el-Gâfikî, Semh b. Mâlik ve diğer Müslümanların intikamını almaya söz vermişti. Bunu kendisine hedef olarak belirlemişti.¹⁵⁷ Toulouse (Tuluz)'da Semh'in ölümünden sonra Araplar geri çekilince ordunun yönetimini Abdurrahman el-Gâfikî üstlendi. Nihayetinde Endülüs'e orduyu geri getirdi.¹⁵⁸

İşte bu olaydan sonra, Abdurrahman el-Gâfikî, Toulouse (Tuluz)'da şehit olan Müslümanların intikamını almak için hep fırsat kollamış ve kendisine hedef olarak belirlediği bu emelini gerçekleştirmek için Franklar üzerine sefer yapmaya karar vermiştir. Bu nedenle, Abdurrahman el-Gâfikî, Fransızlara karşı cihad ilan etmiştir. Toulouse savaşında Semh b. Mâlik Havlânî ve birçok Müslümanın şehit olması nedeniyle, Fransızlara cihad ilanının yapılması, yapılacak olan Puvatya savaşının sebeplerinden biridir.

1.3. Müslümanların Batı Avrupa'yı Tamamen Fethetme Düşüncesi

İ'lâ-yi kelimetullâhı cihana hâkim kılma düşüncesi, İslâm dininin ana gayelerinden biridir. Bu sebeple, Avrupa kıtasında fetih düşüncesi yıllardan beri Müslümanların bir hedefi haline gelmiştir. Giriş bölümünde de belirttiğimiz üzere, Hulefâ-yi Raşidîn döneminde, Hz. Osman zamanından beri İspanya'yı fethettikten

¹⁵⁴ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 71.

¹⁵⁵ Ganîmî, *Ma'reketü Belâti's-Şüheda*, 42-44.

¹⁵⁶ Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, 103.

¹⁵⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* 273; Sâlim S. Abdülaziz, *Târîhu'l-Müslimîn*, 140; Zeytûn, *el-Müslümîn fi'l-mağrib*, 206.

¹⁵⁸ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 71.

sonra tüm batı Avrupa'yı fethederek Kostaniyye (İstanbul)'u fethetmek, oradan da Anadolu üzerinden hilafet merkezine ulaşmak gibi bir projenin varlığından söz edilir.¹⁵⁹ Hatta Endülüs'e yani Avrupa kıtasına geçiş için ilk fetih hareketlerinin ne zaman başladığı hakkında farklı görüşler vardır.¹⁶⁰ Bazı çağdaş araştırmacılar Taberî, İbnü'l-Esîr gibi tarihçilerin verdikleri bilgilere dayanarak Endülüs'e gerçekleştirilen ilk fetih hareketlerini Hz. Osman'ın hilâfetine kadar götürmektedirler. Bu konuda Taberî'de geçen bir rivayete göre; Hz. Osman döneminde 27/647 yılında Müslümanlar, Endülüs ve Fransa topraklarına girdiler. Bu yıl içinde Hz. Osman; Abdullah b. Nâfi el-Husayn ve Abdullah b. Nâfi b. Abdülkays adında iki kişiyi, deniz yoluyla Ifrikiyye'den Endülüs'e gönderdi. Bu iki kişi İspanya'ya geldiler. Hz. Osman daha sonra bu kişilere mektup gönderip, İstanbul'un Endülüs (batı) yönünden fethedileceğini, eğer Endülüs'ü fethederlerse, İstanbul'u fethedenlerin ecrine ortak olacaklarını ifade etti.¹⁶¹ Tarihçi Muhammed Hamîdullah da, bu konuyla ilgili bir makalesinde; "Endülüs'e 92/711 yılından uzun bir zaman önce, Müslüman askerlerin, 27/647-648 yılında girdiklerini ve bu askerlerin Târik b. Ziyâd, Endülüs'e gelinceye kadar oradan çıkmadıklarını"¹⁶² iddia eder. Muhammed Hamîdullah daha sonra Hz. Osman döneminde İstanbul'un fethi düşüncesinin mevcut olduğunu ileri sürerek biraz önce naklettiğimiz Taberî'nin rivâyetini de zikretmektedir. Ayrıca aynı tarihçi, İslâm tarihçilerinin, Endülüs'ten bir kısım bölgenin ve Fransa'nın 27/647-648 yılında Hz. Osman'ın hilâfeti döneminde fethedildiği konusunda icmâ ettiklerini söylemektedir.¹⁶³ Ancak, çağdaş yazar Mehmet Özdemir, Hz. Osman döneminde gerçekleştirildiği iddia edilen fetih rivâyetinin doğru olmaması gerektiği görüşündedir. Ona göre 27/647-648 yılında Müslümanlar henüz günümüzdeki Tunus'a ait topraklara geçmemişlerdi ve gerekli deniz gücüne de sahip değillerdi.¹⁶⁴

¹⁵⁹ İbn Haldûn, *Târîh*, 4:117-118; Ziya Paşa, *Endülüs Tarihi*, 14; İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 1:92-93.

¹⁶⁰ Bu konudaki farklı görüşler hakkında bkz: Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 5: 254-255; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümemi ve'l-Mülûk*, thk: Muhammed Abdulkâdir `Atâ -Mustafa Abdulkâdir `Atâ, (Beyrut: 1992), 4:362; İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't-târih*, 3:99; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 320. ;İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7:152; Himyerî, *Ravdu'l-mi'târ*, 33. ;Zeynî Dahlan, *el-Fütühâtü'l-İslâmiyye*, (Kahire: 1968), 150.

¹⁶¹ Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 5:254.

¹⁶² Hamidullah, *Fethü'l-Endelüs*, 221-225.

¹⁶³ Hamidullah, *Fethü'l-Endelüs*, 221-225.

¹⁶⁴ Mehmet Özdemir, "Endülüs", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11:211-225.

Fakat buna mukabil, Hz. Osman dönemi veya daha sonraki devrelerde Endülüs'ün fethedilmesi düşüncesinin varlığı düşünülebilir. Fetih öncesi Müslümanların İspanya'ya küçük guruplar halinde gitmiş olmaları da ihtimal dâhilindedir. Ancak bunları fetih hareketi olarak değil, fethin ilk öncülleri olarak adlandırmak daha uygun olacağı düşüncesindeyiz.¹⁶⁵ Ukbe b. Nâfi (v. 63/682) de, (Cebel-i Târik) boğazını geçip İspanya'yı ele geçirme fikrini taşıyordu.¹⁶⁶ Kısaca, özelde İspanya olmak üzere, Avrupa'nın fethi düşüncesi, birdenbire ortaya çıkan bir istek değil, tarihî alt yapısı olan bir proje ve o zamana kadar elde edilen fetihlerin tabii bir sonucudur.

Görüldüğü gibi, Avrupa'yı fethetme projesinin, henüz ilk zamanlardan beri, Müslümanların zihninde canlı tutulduğunu görmekteyiz. Bunun ilk örneğini, Avrupa'ya geçen ilk vali Mûsâ b. Nusayr'da görüyoruz. Mûsâ, bu amaç doğrultusunda, kuzey Afrika'dan İspanya'ya geçmiştir. Mûsâ b. Nusayr'ın asıl maksadı; Kostantiniyye'yi zapt etmektir; bu teşebbüsle “Kostantiniyye elbet bir gün fetholunacaktır. Onu fetheden komutan, ne güzel komutan; Onu fetheden asker, ne güzel askerdir!”¹⁶⁷ hadîsine mazhar olmaktı.¹⁶⁸ Aynı zamanda Akdeniz de hâkimiyet elde ederek; Hz. Peygamber zamanından beri, Müslümanlığın yayılmaya başladığı ilk andan itibaren, sürekli mücadele ve savaş halinde buldukları, Bizans'ın Anadolu ve kuzey Afrika üzerindeki kara ve deniz üstünlüğüne son vermektir.¹⁶⁹ Bu strateji için, batı Avrupa'nın fethini gerekli görüyorlardı. Bu düşüncüyü gerçekleştirebilmek için de, Emevî devletinin fetih siyasetine göre, Akdeniz'de güçlü bir donanmaya sahip olmak gerekiyordu.¹⁷⁰ Mûsâ b. Nusayr bu düşünce ile İslâm donanmasını güçlendirmek için bazı faaliyetlere girişmiştir.¹⁷¹ Bu amaç doğrultusunda Mûsâ b. Nusayr, Tunus'ta bir tersane yapılmasına karar vermiştir. Yapılan çalışmalarla, deniz yaklaşık 12 mil karaya girdirilmiş, tersane inşaatı tamamlanınca, yüz tane gemi yapılmasını istemiştir.¹⁷² Ayrıca Akdeniz'de 86/705

¹⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: İsmail Hakkı Atçeken, “Endülüs'ün Fetih Süreciyle İlgili Farklı Görüşlere Eleştirel Bir Yaklaşım”, *S.Ü.İ.F.D.*, sayı:19, (2005): 17-30.

¹⁶⁶ İbn İzârî, *Beyân*, 1:26-27; Abdurrahman Ali el-Haccî, *et-Târihu'l Endelüsî mine'l fethi'l İslâmiyyi hattâ sukûtu Gırnata*, 2. Baskı, (Beyrut: 1981), 44.

¹⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4:335.

¹⁶⁸ Ziya Paşa, *Endülüs Tarihi*, 14.

¹⁶⁹ Sûfî, *Tarihu'l arab fi'l-Endelüs*, 76.

¹⁷⁰ İsmâ Sâlim Sîsâlim (Seysâlim), *Cüzûrû'l-Endülüsü'l-Mensiyye*, (Beyrut: 1984), 47.

¹⁷¹ İnân, *Devletü'l-İslâm*, 1:26.

¹⁷² *el-İmâme ve's-siyâse*, 234-235.

yılında Sicilya¹⁷³ adasının fethi,¹⁷⁴ 87/706¹⁷⁵ yılında Sardunya¹⁷⁶ adasının fethi¹⁷⁷ ve 89/707-708 yılında, Mayorka¹⁷⁸ ve Minorka¹⁷⁹ adalarının fethine¹⁸⁰ Müslümanların ileri gelenlerinden birçok kişinin katıldığı “Gazvetü’l-Eşraf” adı verilen¹⁸¹ deniz seferleri gibi önemli fetihler ve başarılar gerçekleştirmiştir. Mûsâ b. Nusayr, her ne kadar bu düşüncesini uygulamak istemiş ise de, buna muvaffak olamamıştır. Tarihçi Ganimî, Mûsâ b. Nusayr’ın bu düşüncesini uygulayamamasına sebep olarak, Halife tarafından Şam’a geri çağrılmasını gösterir ve Mûsâ b. Nusayr’ın, Galya bölgesi ile İspanya bölgesini ayıran Pirene dağlarını geçtikten sonra Avrupa içlerine gitmeye kararlı olduğunu bildirir. Galya bölgesindeki fetih hareketlerinin onun sayesinde bilindiğine işaret eder. Avrupa kıtasına geçerek Kostantiniyye şehrinde bulunan boğaz kenarına ulaşmak olan büyük askerî ana planını gerçekleştirmek arzusunda olduğunu dile getirir. Özellikle, şartların ilerleme ve genişleme projesine uygun olduğunu zamanda, eğer halife tarafından geri çağrılmamış olsaydı; o günkü Fransa’daki devletin iç karışıklığından dolayı buna mânî olamayacağını zikreder. Özellikle de, Mûsâ b. Nusayr’a İspanya’nın kuzeydoğusundaki Aragon bölgesine ulaştıktan sonra askerî faaliyetlerine devam etmesine fırsat verilmiş olsaydı, Müslüman ordularının önünde Fransa’nın duramayacağını iddia eder ve Avrupa’nın fethi için valiliğinin Avrupa tarafındaki, savunma sınırlarını güven altına almak istediğini zikreder.¹⁸² Bu düşünce makûl görülebilir. Eğer Mûsâ b. Nusayr, halife tarafından geri çağrılmamış olsaydı, belki de, Puvatya savaşı hiç meydana gelmeyecekti. Yani, Avrupa’daki halklar, iç karışıklıklar içinde boğuşup dururken, kendilerine gelip Müslümanlara karşı birleşme, bir araya gelme imkânı bulamadan Fransa fethedilmiş olacaktı. Çünkü Endülüs’ün fethedildiği ilk zamanlarda, Müslüman orduları cihad ruhuyla sürekli hareket ediyorlardı. Bunun en bariz örneği, üç yıl gibi kısa bir sürede çok küçük bir bölge hariç bütün İspanya’nın fethedilmiş

¹⁷³ İstahrî, *Mesalik*, 70.

¹⁷⁴ *el-İmâme ve’s-siyâse*, 235; İbn İzârî, *Beyân*, 1: 42.

¹⁷⁵ Nüveyrî ve Yakut el-Hamevî, bu tarihi 92/710-711 olarak verir. Bkz: Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, 24:53-54; Yâkût el-Hamevî, *Mû’cemü’l-büldân*, 3: 236.

¹⁷⁶ İbn Hurdâzbih, *el-mesâlik ve’l-memâlik*, 109; Yâkût el-Hamevi, *Mû’cemü’l-büldân*, 3: 236.

¹⁷⁷ Halife b. Hayat, *Tarîh-u Halife b. Hayyât*, 233.

¹⁷⁸ Yâkût el-Hamevi, *Mû’cemü’l-büldân*, 5:285.

¹⁷⁹ Yâkût el-Hamevi, *Mû’cemü’l-büldân*, 5:251.

¹⁸⁰ *el-İmâme ve’s-siyâse*, 236.

¹⁸¹ Halife b. Hayyât, *Tarîh-u Halife b. Hayyât*, 34; Sûyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, 224.

¹⁸² Ganimî, *Ma’reketu Belâtu’s-Şüheda*, 51.

olmasıydı. Zaten Mûsâ'nın, Avrupa üzerinden hilafet merkezi Şam'a ulaşma isteğini de göz önünde bulundurduğumuz zaman, böyle bir olasılığın olma imkânı vardı. Ancak halife tarafından Mûsâ'nın geri çağırılması ile Müslümanlar için bu tarihi fırsat kaçmış oldu.

Müslümanların batı Avrupa'yı tamamen ele geçirme isteğine bir örnekte; Mûsâ b. Nusayr'ın, Fransa'nın Rûmiyye şehrini fethetme isteğinde görüyoruz. Mûsâ, Fransa'nın Rûmiyye şehrine de yönelmiş ancak askerlerin "Nereye gidiyorsun (artık yeter)" demesiyle durmak zorunda kalmıştır.¹⁸³ Müslümanlar, fethedilen yerlerin ve gidilen mesafenin yeterli olduğunu düşünüyorlardı. Bunun üzerine Mûsâ: "Allah'a yemin olsun ki, askerler bana tâbî olsalardı, (Fransa'nın en büyük şehirlerinden biri olan) Rûmiyye'ye kadar onları götürürdüm"¹⁸⁴ dedi. Mûsâ b. Nusayr'ın projesi hakkında daha önce bilgi vermiştik.¹⁸⁵ İşte Mûsâ bu projesini gerçekleştirmek için Fransa topraklarına girip bazı fetihler yapmış, ancak ordusundaki askerlerin itirazı üzerine geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁸⁶

Mûsâ b. Nusayr'dan sonra da, başa geçen valiler de, bu amaca hizmet edecek seferler ile uğraşmışlardır. Abdülazîz b. Mûsâ, Hûrr b. Abdurrahman es-Sekafî, Semh b. Mâlik el-Havlânî, Anbesse b. Suheyym el-Kelbî gibi valiler de, bu düşünce ile hareket etmişlerdir. Özellikle, halife Ömer b. Abdülazîz (99-101/717-720) zamanında, halifenin Endülüs valisi Semh b. Mâlik el-Havlânî'den, Fransa'da fetihler gerçekleştirmesini istemesi¹⁸⁷ dikkat çekicidir. Bu valilerin Avrupa'nın fethi konusunda yaptığı fetihlere yukarıda değinmiştik.

Mûsâ b. Nusayr ile savaflara katılan, ardından oğlu Abdülazîz b. Mûsâ ile devam eden ve daha sonra özellikle Semh b. Mâlik yönetiminde Fransa içlerine kadar uzanan seferlere iştirak eden Abdurrahman el-Gâfikî'nin, beraber olduğu, tüm bu valilerin bu düşüncesini bilmiyor olması düşünülemez. Zaten Abdurrahman el-Gâfikî'nin de düşüncesi bu idi. Bu düşünce ile savaflara şevk ve arzu ile katılıyordu. Cihad konusunda son derece iştiaak duyuyordu. Esâsen Abdurrahman el-Gâfikî'nin

¹⁸³ Makkarî, *Nefhu't-Tib*, 1:261.

¹⁸⁴ *el-İmâme ve's-Siyâse*, 243; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 9:174.

¹⁸⁵ İbn Haldûn, *Târîh*, 4:117-118; Ziya Paşa, *Endülüs Tarihi*, 14.

¹⁸⁶ İsmail Hakkı Atçeken, *Endülüs'ün Fethi ve Mûsâ b. Nusayr*, (Ankara:Araştırma Yayınları, 2002), 82.

¹⁸⁷ *Ahbaru Mecmû'a*, 13; İbn İzârî, *Beyân*, 2:34.

yegâne emeli ve gayesi, Mûsâ b. Nusayr'ın düşüncesi olan Batı Avrupa'nın tamamını elde etmektir.¹⁸⁸

Abdurrahman b. Abdullah el-Gâfikî vali olduktan sonra da aynı emeli ve arzuyu taşıyordu. Abdurrahman'ın bu emelini gerçekleştirebilmek içinde önünde Fransa toprakları durmaktaydı. Ayrıca Abdurrahman el-Gâfikî, Mûsâ b. Nusayr'ın düşünüp de tahakkuk ettiremediği hilalin iki ucunu birleştirmek arzusundaydı. Bütün Avrupa'yı geçip kuzeyden Bizans'a inmek ve Akdeniz'i bir İslâm gölü haline getirmek istiyordu. Bu sebeple Abdurrahman el-Gâfikî, askerlerini bu büyük ideal için hazırlamaya çaba göstermişti.¹⁸⁹

Bu idealle askerlerini hazırlayan Abdurrahman el-Gâfikî, Hıristiyan kaynakların iddia ettikleri gibi, Müslümanların gayelerinin, buraları, ganimet için fethetme duygusundan kaynakladığı yönündeki iddialarına tamamen terstir. Şayet amaç iddia ettikleri gibi Müslümanların fâtiplerin tek gâyesi, ganimet elde etmek olsaydı; fethettikleri Endülüs, onların bu gâyeye ulaşmak için fazlasıyla yeterliydi.

Amaç sadece ganimet elde etmek olsaydı, Müslümanların Endülüs ile yetinmeleri ve bundan sonra Endülüs'ün dışına çıkmamaları gerekirdi. Çünkü Endülüs, ganimet konusunda Müslümanları yeterince tatmin edecek ölçüdeydi. Böylece hiç bilmedikleri bir bölgeye giderek ölüm riskini artırmış olmazlardı. Gerçi onlar için Allah yolunda ölmek bir şereftir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi fetih hareketlerinin geri planında İslâm'ın siyasî varlığının genişletilmesi, i'lây-ı kelimetullâhı yaymak, yeryüzünde adaleti tesis etmek; böylece zulümlerin ve insanlık onuruna yakışmayan davranışların önüne geçmek gibi ulvî ve önemli sebepleri vardı.¹⁹⁰

Müslüman fâtipler bu düşünceyle daha önce kuzey Afrika'nın fethiyle yetinmeyip Endülüs'ün fethine koyulmuşlardı. İşte bu aynı sebeplerden dolayıdır ki, Endülüs'ün fethinden sonra maddi bakımdan daha az kazançlı, ancak can kaybı bakımından daha çok tehlikeli ve riskli olmasına rağmen Fransa topraklarında ulvî gaye için savaşmaktan geri durmamışlardır. Sonuçta bütün Avrupa'nın hâkimiyet

¹⁸⁸ Ahmed Refik, *Büyük Tarih-i Umûmî*, 5:138.

¹⁸⁹ Nuri Ünlü, *İslâm Tarihi 1 (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, 2. Baskı, (İstanbul: M.Ü.İ.F. Yayınları, 1997), 212.

¹⁹⁰ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1(Siyasî Tarih)*, (Ankara: 2010), 38.

altına alınmasını hedefleyen yeni bir fetih hareketine girişmişlerdi.¹⁹¹

İslâm dinini tüm cihana yayma düşüncesinde olan Abdurrahman el-Gâfîkî'nin, cihattan asla geri durmayan, gece gündüz gazâyı düşünen bir kimse olduğu, hatta bu tutumun, Belâtü's-Şühedâ savaşında ölümüne sebep olduğu hususunda tarihçilerin ittifak ettikleri bildirilmektedir.¹⁹²

Yukarıda değindiğimiz bu amaçlar doğrusunda, İslâm dinini yayma düşüncesinden dolayı, siyasî sınırların genişletilmesi amaçtı. Zira siyasî sınırların genişletilmesiyle nüfuzun artırılması hedeflenmişti. Bu sayede birçok insanın Müslümanlıkla tanışması ve hidayete girmesi amaçtı. Daha öncede değindiğimiz gibi Müslümanların doğuda Sâsânileri yıkması ve batıda Mısır ve Suriye'de Bizans İmparatorluğuna ezici bir darbe vurmasından sonra, mahalli hâkimiyet fikrinden çıkarak dünya hâkimiyet fikrine intikal etmişlerdi. Bu nedenle de, Avrupa'da yayılma gayesi mevcuttu. Çünkü "Nizâm-ı Âlem Davası" gaye edinilmişti.

"Nizâm-ı Âlem Davası" olan bu gaye de, Sâsâni İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra doğu istikametinde Çin'e kadar uzanılması, batı istikametinde ise, kuzey Afrika'dan sonra İspanya'nın fethedilmesi, buranın fethinden sonra ise Avrupa'nın fethinin planlanması ve bilfiil tatbikata konulması bu düşüncenin eseridir. Hatta bu gâye ile yukarda değindiğimiz gibi Mûsâ b. Nusayr'ın düşüncesinin¹⁹³ daha sonra Abdurrahman el-Gâfîkî tarafından da uygulamaya konulmasının altında yatan neden budur.

Ayrıca fethedilen yerlerdeki zulüm Müslümanlarca bilinmekte ve bu insanlık onuruna yakışmayan davranışlardan insanlığın kurtarılması da hedeflenmekteydi. Yani cihanda adil bir düzeni kurmak fikri bulunmaktaydı. Batı Avrupa'da miladi dördüncü ve beşinci Yüzyıllarda Germen kavimleri ülkeleri sömürmeyi amaç edinirken, tam tersine İslâm fütuhatları sömürü değil oraları ıslah etme gayesi içindeydi. Bu nedenle fethedilen yerlerde dinin emrettiği şekilde baskı ve zulümlere son verilmiştir.¹⁹⁴ Bunun en güzel örneğini, Abdurrahman b. Abdullah el-Gâfîkî'nin Endülüs'de halkı kaynaştırmasında ve baskı ve zulüm yapan

¹⁹¹ Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, 38.

¹⁹² Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 4:47.

¹⁹³ İbn Haldûn, *Târîh*, 4:117-118; Makkâri, *Neḥḥu't-Tîb*, 1:175; Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:785.

¹⁹⁴ Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, 14-15.

idarecileri değiştirmesinde, herkese eşit adil davranmasında görmekteyiz.

Müslümanların fetihleri genişletmesindeki diğer amaç olarak, İslm dininin gayri müslimler arasında yayılmasından duydukları sevinçten de bahsedilir. Bu sevince örnek olarak Taberî'nin şu rivayeti vardır: "Savaş esirlerinden birisi, kendisine anlatıldıktan sonra, İslm'ı seçti mi, Araplar, İskenderiyye şehrini fethettikleri zamanki kopardıkları, çıkardıkları sevinçten daha fazla gürültü çıkarıyorlar seviniyorlardı. Ancak birisi de Hıristiyan olarak kalmakta diretirse, o zamanda kendilerinden birisi düşman tarafına geçmiş gibi hznleniyorlardı."¹⁹⁵ Bu da gösteriyor ki, Müslümanların hedefi aynı zamanda insanlığın İslmiyet ile tanışması ve hidayet bulmasıydı.

Belirtmeye çalıştığımız tüm bu nedenlerden dolayı, Müslümanların Batı Avrupa'yı tamamen fethetme istekleri, Puvatya savaşına götüren süreçte, bu savaşın sebeplerinden biri sayılır.

Bu konuda tarihçi mer Ferrh, Müslümanların Fransa topraklarında yayılma politikası ile ilgili olarak, şu görüşe yer verir: "Fransa ülkesindeki savaşlarda Arap siyasetinin amacı;¹⁹⁶

a. Araplar Endülüs' fethettikleri zaman Pirene dağları, İspanya ve Fransa arasında ayırıcı bir sınır idi. o tarihte, Araplar için Fransız lkesi, tabiatı, halkı ve adetleri farklı olan siyasi durumda idi.

b. Doğu ile batıyı ve Endülüs' fethetmeden önce, cihad ruhu ve İslm dinini yayma ve dini savunma isteği, arapların taşımış olduğu faktörlerdendir. Bundan dolayı Araplar, Fransız lkelerinde savaşı devam ettirmeyi amaçlamışlardır.

c. Herhangi bir millet ülkesini korumayı ve sınırlarını muhafaza etmeyi düşündüğü zaman, kendisine komşu ülkelere kendisini kabul ettirmesi gerekir yahut kendi ülke ve yurtlarından, dış savaş tehlikesi uzaklaşıncaya kadar bu bölgelere nüfuzunun ağırlığını yayması gerekir.

d. Araplar Endülüs'e inince, o zaman orada yaşayan cemaatler, Avrupa'nın güney batı tarafında, Endülüs' yok etme konusunda, Frankları sevk etmeye ve teşvik etmeye başladılar. Bu sebepten dolayı, Endülüs Arapları için,

¹⁹⁵ Taberî, *Trihu'l-mem ve'l-Mlk*, 4:106.

¹⁹⁶ Ferrh, *el-Arab ve'l-İslm*, 110.

lkelerine tamamen muktedir olmadan önce sınırlarının ötesinde bulunan bu toplanmış güçleri, devirmekten başka çareleri yoktu.¹⁹⁷

1.4. VIII. Yüzyılda Fransa'nın Siyas Durumu

Puvatya Savaşı'nın meydana gelmesine neden olan sebeplerinden birisi de, Fransa'nın siyas durumudur. Çünkü Fransa, VIII. asırda i karışıklara ve taht kavgalarına götüren bir sürece sahne olmuştur. Bu sürece gelinceye kadar bir takım olaylar ve gelişmelerle yüz yüze kalmıştır. Siyas istikrarsızlık nedeniyle, Fransa topraklarında birçok istillar meydana gelmiştir. VIII. yüzyıl başlarında Fransa topraklarına Franklar hkmediyorlardı. Bu nedenle, kısaca o tarihte Frankların hüküm sürdüğü Fransa tarihini ve bu Frank (Frenk) halkını irdelememiz, Puvatya savaşının oluşumuna sebep olan unsurlardan bir tanesi olduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır.

Batı Avrupa ülkelerinden bugünkü Fransa toprakları, Galya-Roma hkimiyyetinde kalmış, milttan sonra II. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığın Avrupa kıtasındaki en önemli yayılma alanlarından birini teşkil etmiştir. V. yüzyılın ortalarında Attila kumandasındaki Hun ordusunun akınlarına uğradıktan sonra yüzyılın sonlarına doğru Frankların¹⁹⁸ hkimiyyetine girmiş ve ülkede sırasıyla Merovenj, Karolenj, Capet ve Valois hanedanları yönetiminde kalmıştır.¹⁹⁹

slm tarihçilerinden Mes'd, Franklar'ın Nh'un oğlu Yfes'in soyundan geldiklerini, cesur, iyi organize edilmiş, disiplinli insanlardan oluştuklarını, geniş ve

¹⁹⁷ Ferrh, *el-Arab ve 'l-slm*, 111.

¹⁹⁸ Franklar; slm dünyasında Katolik ve Protestan mezheplerine mensup Hıristiyan Avrupalılara verilen addır. Müslümanlar Frank (Frenk, Freng, ifrence) adını doğru olarak önce Frank Devleti'nin (Merovenjiyen - Karolenjiyen) halkı için kullanmışlarsa da sonraları özellikle Haçlı seferlerinin başlamasının ardından, Suriye ve Filistin'de kurulan Hıristiyan devletlerinin kurucuları büyük çoğunlukla Frank olduğu için bu ismi bütün Batı ve Kuzey Avrupa milletlerine (Fransız, İngiliz, Alman, İtalyan, Norman) teşmil etmişlerdir. Fakat Katolik İşpanyollar ile Ortodoks kilisesine mensup milletler (Rus, Rum, Bulgar, Sırp vb.) Frank tabiri kapsamının dışında tutulmuştur. Ayrıntı için Bkz: (Işın Demirkent, "Franklar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13:173-176.

¹⁹⁹ Azmi zcan, "Fransa- Tarih", *DA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, 13:178; Ceran, Puvatya Savaşı, 18.

düzenli bir ülkelerinin olduğunu, 150 kadar şehre sahip olduklarını ve başşehirlerine Bariza (Paris) dediklerini, zikreder.²⁰⁰

Franklar'ın kökenleri aşağı Rhein (Rhine) bölgesinde oturan İngveon soyundan gelen Chauklara dayanır. Franklar tarih sahnesine ilk kez M.S. 258 yılında çıktılar. V. yüzyılda Galya'ya gelen Franklar, burada Frank devletinin kuruluşuna öncü oldular. Franklar, daha Germenya'dan göç etmeden önce, Batı Roma İmparatorluğu için en büyük tehlikelerden biri olmuşlar, bu imparatorluğun çöküntü günlerinde de birçok toprak elde etmişlerdir. Franklar, Germen kavimlerinin bir koluydu. M.S. II. ve III. yüzyıllarda kuzeybatı Almanya'da yaşayan Frank boyları, V. yüzyılın ortalarında Galya topraklarına göç ettiler, çeşitli bölgelere yerleştiler, bir boylar birliği kurdular. Franklar, başlangıçta Roma hâkimiyeti altına girmemiş olan Germen kabileleri iken; sonradan onların hâkimiyetinde kalarak, Romalılara karşı birleşen kabilelerin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir millettir. V. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun gerilemesiyle²⁰¹ Franklar topraklarını güneye doğru genişleterek Galya'nın büyük kısmına sahip oldular. Galya'ya yerleştikten sonra, güneye doğru gittiler, bugünkü Fransa'nın Akdeniz kıyılarına kadar indiler.²⁰² Bu bölgede bir krallık kurdular. Bu Frenci (Frank) krallığı "Mirufencia" diye isimlendirilirdi.²⁰³

V. Yüzyılda Bizanslılar tarafından, Vandal Krallığı ve Ostrogot Krallığı'nın; VIII. yüzyılda da Müslümanlar tarafından, Vizigot Krallığı'nın ortadan kaldırılmasıyla, kavimler göçünden sonra kıtaya yayılan halklar arasında varlığını, sürdürebilen tek güç Frankların kurduğu Frank Krallığı kalmıştır.²⁰⁴

Franklar, Pirene dağlarından Bavyera'ya kadar uzanan büyük bir "Merovenj" (Merovenjiyen) Krallığı'nı²⁰⁵ kurmuşlardır. Bu Frank Devleti'nin ilk hükümdarı I.

²⁰⁰ Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb*, thk. Muhammed Yahya ed-Dîn Abdülhamîd, 5. Baskı, (Beyrut: Fikir yayınları, 1983), 2:34-37.

²⁰¹ Norman Davies, *Avrupa Tarihi* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), 2.Baskı, (İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2011), 241; Ceran, Puvatya Savaşı, 19.

²⁰² Frederic, Louis, *Medeniyet Tarihi*, çev. Vahdet Gültekin, (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1974), 2:402-405.

²⁰³ Ganîmî, *Ma'reketü Belâti's-Şüheda*, 51-52.

²⁰⁴ Ağaoğulları, M.A., Köker, L., *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, (Ankara: İmge Kitapevi, 2004), 173.

²⁰⁵ Detaylı Bilgi için Bkz: Gamze Bozkurt Dalgan, *Karolenj Krallığı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Şanlıurfa, 2016), 36-45.

Clovis (Chlodvig) (481-511), kendisinden önce Hıristiyan olan bütün diğer Germen kabilelerinin Arius mezhebine girmesine karşılık Katolikliği kabul etmiştir. Bu sayede Franklar için Roma ve ona bağlı batı halklarıyla kolayca uyuşup kaynaşma imkânı doğmuş²⁰⁶ ve böylece Frank Devleti daha başlangıcından itibaren güçlü bir temele oturmuştur.²⁰⁷

VIII. yüzyılda Avrupa'da, Bizans İmparatorluğu dışındaki Hıristiyan kuvvetleri, İtalya'daki Lombard krallığı ve Marovenjiyen hükümdarlığının sonu ile Karolenjiyen²⁰⁸ hanedanının başlangıcını yaşayan Fransız İmparatorluğuydu. Ayrıca VIII. yüzyılın başında İspanya'ya geçen Müslüman Araplar, (92/711) Vizigot Krallığı'nı yıkıp bu ülkenin büyük bir kısmını fethettikleri sırada Franklar Avrupa'nın en kuvvetli devletine sahiptiler. Fransa'dan başka bugünkü Almanya ve İtalya'nın da bir bölümüne hâkim bulunmaktaydılar. Fakat hızla ilerleyen ve daha 96-97/715-716 yıllarında Berşelüne (Barselona) civarını ele geçirip sınırlarına dayanan Müslüman ordularına karşı bir şey yapamadılar.

Araplar Frank Devleti sınırlarında görüldüğünde Merovenjiyen Krallığı, iktidarı ele geçirmek ve devletin bir kısmı veya tamamı üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen aristokrat ailelerin birbiriyle mücadelelerine sahne olmaktaydı. Müslümanlar tarafından Endülüs'ün fethinden kısa bir zaman sonra Fransa bölgelerinde, kralların liderlik sultanı iki kat artmıştı. Devlette seçkinlerin gücünün çoğalması ve kilise saltanatının halk üzerinde etkili olması ile servetlerinin çoğalması, bunların dünyevî siyasete dalmasına neden olmuştu. Genel yönetim çökmüş, devlette iç savaşlar ve iç bölgesel çekişmeler, bölgede bir adet haline gelmişti. Daha sonra Frank tarihinin oluşumunda, bundan sonra Estorya ve Estorasya kraliyet aileleri arasındaki tarihi çekişme başlamıştı.

Avrupa üzerinden hilafet merkezine ulaşma düşüncesinde olan Müslümanlar, bu durumdan yararlanmak istemiştir. Bu, Puvatya savaşının yapılmasına sebep olan sürecin sebeplerinden biri olmuştur. Müslümanlar, milâdî VIII. asır başlarında çekişme durumlarının gölgesindeki Fransa devletinin maruz kaldığı ihtilaflar

²⁰⁶ Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, 241; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 20.

²⁰⁷ Roger Price, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, çev. Özkan Akpınar, (İstanbul: 2008), 53; Işın Demirkent, *Franklar*, 13: 173-176; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 20.

²⁰⁸ Detaylı Bilgi için Bkz: Gamze Dalgan, *Karolenj Krallığı*, 47-49.

nedeniyle, İspanya'ya geçerek Batılı God krallığını yok etmek için Liberya yarım adasından harekete geçtiler. Müslümanlar Mûsâ b. Nusayr komutasında Pirene dağlarını aşarak Frank bölgesine girmek için gayret gösterdiler.²⁰⁹ Mûsâ b. Nusayr kumandasındaki İslâm ordusu Arbûne (Erbûne, Narbonne) bölgesine kadar ilerledi.²¹⁰ Ancak Emevî Halifesi Velîd'in çağrısı üzerine Şam'a dönmek zorunda kalan Mûsâ b. Nusayr, güney Avrupa'nın fethini hedef alan planını gerçekleştirmedi ve Ömer b. Abdülazîz'in halifeliği (99-101/717-720) dönemine kadar Müslüman Arapların fetihleri Pirene sıradağlarını aşamadı. Bununla birlikte Mûsâ b. Nusayr'dan sonra Endülüs'te görev yapan valiler hem cihad etmeye hem de sınırları genişletmeye gayret gösterdiler.²¹¹ İslâm fetih safhasında Mûsâ'nın halife tarafından geri çağırılması üzerine Frank sınırındaki harekâtı daha ziyade Endülüs valisi Semh b. Mâlik yürütmüştür. Araplar 99/717-718 ve 100/719 yıllarında Pirene dağlarını aşarak Fransa içinde Arbûne şehrini zapt ettiler ve burasını sonraki fetihleri için bir üs haline getirdiler. 102/721 yılında Toulouse üzerine yürüdüler, Rhein (Rhine) nehri boyunca ilerleyip Bourgogne bölgesine ulaştılar.

Şarl Martel'in 95/714 yılında ortaya çıkışına kadar, bu bölgelerde merkezi krallığa sahip olmak için Fransa topraklarında taht kavgaları devam etti. Araplar Frank devletinin sınırlarında görüldüğünde devlet içindeki dâhilî çekişmeler mecburen sona erdirildi. Arapların yarattığı tehlike, iç mücadeleye son vererek Frankları bir idare altında toplanmaya zorladı. İktidar, Karolenjiyen hanedanın tahta çıkaracak olan bu ailenin temsilcisi saray nazırı Şarl Martel (Charles Martel)'in eline geçti.²¹² Aslında o günlerde Fransa kralı görüntüde IV. Thierry idi, ancak icraatta gerçekte kral saray nazırı Şarl Martel idi.²¹³

Bu sırada Araplar Fransa içinde Loire nehrine ulaşmış bulunuyordu. İspanya'nın fethi Müslümanlar için dünya hâkimiyeti bakımından büyük bir şanstı.

²⁰⁹ Ganîmî, *Ma'reketü Belâtü's-Şüheda*, 51-52.

²¹⁰ Ya'kübî, *Târîhu'l-Ya'kübî*, 2:341-342; Belâzurî, *Fütûhu'l-büldan*, 264; İbnü'l-Kûtîyye, *Târîhu İftiâhi'l-Endelüs*, 1: 14-24. ; 2: 29-35; İbn İzârî, *Beyân*, 2: 5; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, 12; Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:215; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 7: 369; Hamîdullâh, "*Fethu'l-Endelüs*", 221-225.

²¹¹ Ceran, *Puvatya Savaşı*, 21.

²¹² Işın Demirkent, *Franklar*, 13: 173.

²¹³ Şarl Martel hakkında fazla bilgi için bkz: "Şarl Martel", *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1983), 3:1392-1393; "Charles Martel", *Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1983), 10:4074.

Çünkü bu gaye ile Müslümanların Bizans üzerinden yaptıkları saldırılar sonuçsuz kalmıştı. İ'lâ-yı kelimetullâhı hâkim kılmak düşüncesinde olan Müslümanlar, eğer Bizans'ı yıkabilmiş olsalardı imparatorluk topraklarına yerleşmiş olan, fakat Hıristiyanlığı henüz kabul etmemiş geniş olan Slav kabilelerini Müslüman yapabilirlerdi. Ayrıca Avarlar ile büyük Germen kitleleri ve Kuzey Avrupa kavimleri de henüz putperest idiler; bunların İslâm tarafından kazanılması pekâlâ mümkündü. Fakat Arapların İstanbul önündeki başarısızlığı bu imkânı ortadan kaldırdı. Ancak aynı yıllarda Fransa'da Loire nehrine kadar ilerlemiş bulunan Müslüman orduları için buradan Rhein (Rhine) nehrine kadar sadece bir sıçrama uzunluğunda mesafe kalmıştı ve nehrin kenarında da henüz Hıristiyanlığı kabul etmemiş putperest Germen kabileleri oturuyordu. Müslümanlar 114/732 yılında Poitiers (Belâtü'-Şühedâ) Savaşı'nı kazanabilselerdi İslâm fütuhâtını durduracak hiçbir engel kalmayacak ve dünya hâkimiyeti Bizans üzerinden değil batıdan ilerleyerek ele geçirilebilecekti.²¹⁴

1.5. Saint Martin Tapınağı'nın Müslümanlarca Alınacak Endişesi

Puvatya savaşı öncesinde, Abdurrahman b. Abdullah el-Gâfikî, Kuzey İspanya'da Navarre (Neberre) bölgesinde bulunan Pamplone (Pampelune, Benblûne) şehrini almış, ardından Pirene dağlarının batısındaki Roncevaux Boğazı'ndan (Roncesvalles Geçidi'nden) geçerek Galya (Gal veya Gol - Galia, yahut Gaule) bölgesine girmişti.²¹⁵ Bu fetihler ve güzergâh boyunca, Rhone vadisindeki bölgeleri almış, Bordeaux (Bordo) şehrine girmişti. Ayrıca önüne çıkan kaleleri, tapınak ve manastırları kuşatıp ele geçiren Müslüman ordusu, aynı zamanda çok sayıda ganimet de elde etmişti. Müslümanlar, önemli miktarda ganimet elde ederken, ele geçirdikleri şehirlerdeki kilise ve manastırları tahrip ettikleri bildirilir.²¹⁶

Müslümanların kilise ve manastırları ganimet uğruna tahrip ettiğini iddia eden tarihçiler, genelde batılı oryantalist tarihçilerdir. Tarihçi Emir Şekip Arslan, Müslümanların tapınak ve manastırları ele geçirmesi ile ilgili olarak, batılı tarihçi

²¹⁴ Işın Demirkent, *Franklar*, 13: 173-176.

²¹⁵ W. Montgomery Watt, *İslâmın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki etkisi* çev. Ümit Hüsrev Yolsa, 1. Baskı, (Ankara: Bilgesu Yayınları, 2013), 9-15.

²¹⁶ Sâlim, *Târîhu'l-Müslimîn*, 142.

Reinaud (Raynu)'nun şu ifadelerini aktarır. Reinaud (Raynu) ifadesinde: “Abdurrahman el-Gâfikî, 114/732 yılı ilkbaharında, Pirene dağlarını geçti. Erğun ve Nebar yolu üzerinden devam etti ve Biğur (Bigorre) ve Biyrn (Bearn) vadilerinden Fransa toprağına girdi. Bu diyarlarda vâki eserler, buna delil olmuştur. Araplar, Tarib (Tarbe) yakınındaki Sansafir (Saint Savin) manastırında olduğu gibi ve Beyğur'daki Sansafir Dürstan (Sant Sever De Rustan) manastırında meydana geldiği gibi kiliseleri ve manastırları yıktılar. Araplar, Ar (Aire), Bazas (Basas) ve Ulirun (Oleron) ve Beyrun'u harap ettiler. Böylece Bordo (Bordeaux) yakınlarındaki Santa Kuru (Sainte Croix) manastırında olduğu gibi, buraları da harap ettiler. Bordeaux'u zorla aldılar. Araplar hedeflerine, içinde mükemmelliğiyle meşhur Santa Martin (Saint Martin) manastırı bulunan Tûr (Tours) şehrini almayı koymuşlardı. Akitanya Dükü Eudes, Müslümanları ülkesinden kovmak için ordusuyla, Durdufun (Dordogne) Nehzim koridorundan, onlara doğru yönelmişti.”²¹⁷

Müslümanların, kilise ve manastırları yıktıkları görüşüne, Emir Şekip Arslan tarafından nakledilen diğer bir tarihçi İzdur Bacı (Badji)'de katılır. Şekip Arslan, bu tarihçinin şu görüşünü aktarır: “Müslümanlar, Akitanya Dükü Eudes'i bozguna uğrattınca önlerine çıkan her şeyi ele geçirmeye başlamışlardı. Ordu süratle Puvatya'ya kadar sızmıştı. Puvatya'da da manastırlar vardı. Müslümanlar burada bulunan Santa Emilliyyin (Saint Emilien) manastırını ve Santa İlir (Saint Hilaire) kilisesini yıktılar.”²¹⁸ İslâm tarihi kaynaklarında, bu tür iddiaların gerçekliğini kanıtlar kesin deliller olmamakla birlikte, insan olarak ganimete olan ilginin, insanî bir zâfiyet olduğu da, göz önünde bulundurulması gerekir. Buna rağmen, kilise ve manastırların bir kale ve burç vazifesi gördüğünü bu nedenle tahrip edilmelerinin normal karşılanması gerektiğini ve bu iddiaları ilk ortaya atanların da çoğunluğunun Avrupalı tarihçi din adamları ve rahipler olduğunu²¹⁹ unutmamak gerekir.

Daha sonra, kuzeye doğru devam ederek Puvatya (Poitiers) şehrini ele geçiren İslâm ordusunun asıl hedefinin, Galya bölgesindeki Tûr (Tours) şehri olmasının geçerli bir sebebi vardı. Çünkü burası, Hıristiyanlar için dînî bir merkez durumundaydı. Tours (Tûr) şehrinin Hıristiyanlarca kutsal ve önemli kabul

²¹⁷ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 99.

²¹⁸ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 100.

²¹⁹ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 133-134; Atçeken, Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı, 257.

edilmesine sebep olan şey, Saint Martin katedralinin burada bulunması idi. Bu katedralinin, tapınağın burada bulunması sebebiyle, Hıristiyanlarca bu şehir büyük önem arz ediyordu. Bu nedenle Müslümanlar Tours (Tûr) şehrine yöneldiler.²²⁰ Müslümanlar için burasının alınması, Hıristiyan dünyasının direncinin kırılması ve kilisenin halk üzerindeki etkisinin azalarak, Hıristiyan milletlerin bir araya gelmelerine engel olmak, manasına geliyordu. Bu açıdan, buranın alınması önem arz ediyordu. Hıristiyanlar ise kendileri için kutsal saydıkları bu kilisenin Müslümanların eline geçmesini istemiyorlardı. Bu yüzden, Puvatya savaşının meydana gelmesine neden olan sebeplerden birisi, Saint Martin tapınağının Müslümanlarca ele geçirilecek endişesi olmuştur.

Ayrıca Franklar üzerinde oldukça etkili ve nüfuz sahibi din adamı Saint Martin'in mezarı da buradaydı. Batılı Tarihçi Hitti'ye göre ise, Müslümanlarca burasının alınmasını cazip kılan diğer bir neden, bu tapınağa adanan adaklar sebebiyle, ganimet çokluğudur. Ona göre: "Galyalıları üzerinde büyük tesir ve nüfuz sahibi din adamları Saint Martin'in cesedinin, bu şehirde gömülü olması dolayısıyla, Tours (Tûr) şehri Galyalıları için bir çeşit dînî merkez durumundaydı. Bu Hıristiyan azizinin mezarına halkın sürekli getirip sunmuş bulunduğu adaklar yığını, hiç şüphesiz fâtilhleri buraya çekip getiren âmiller arasındadır."²²¹ Hıristiyanlar Saint Martin'in mezarının bulunduğu bu şehre sayısız adaklar yığmışlardı.²²²

Tours (Tûr) şehri, şu anki Paris'in 150 mil (bazı kaynaklarda 150 km.) güneyindeydi. Bu şehir Hıristiyanlar için önemini korurken Müslümanlar bu şehrin önlerine gelmişlerdi.

Belki, Müslümanlar bu şehri almakla Hıristiyan dünyasının tüm beklenti ve umutlarını kıracak ve manevi olarak büyük bir psikolojik üstünlük sağlamış olacaktı. Belki de, buranın alınması tüm Hıristiyan dünyasının direncini tamamen kıracaktı.

²²⁰ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 128.

²²¹ Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:787.

²²² Abdülkerim Özeydin, "Belâtü's-Şühedâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 5:391-392.

1.6. Müslümanlara Karşı Hıristiyan Halkın Birleşmesi

Müslümanlar 114/732 Sonbaharında Tours (Tûr) şehri önlerine geldiler. Bu şehri ele geçirmeye çok yakınlardı. Bu haberi duyan Hıristiyanlar telaşlandılar ve korkuya kapıldılar. Çünkü kendi inanç sisteminde Hıristiyan dünyası için değer atfedilen ve kutsal sayılan St. Martin'in tapınağının²²³ burada bulunması ve bu şehrin Müslümanlarca ele alınacak endişesi Dük Eudes'i harekete geçirdi. Bunun üzerine, Müslüman Araplara karşı tek başına duramayacağını anlayan Akitanya Dükü Eudes, eski düşmanı Şarl Martel (Charles Martel)'den yardım istemek zorunda kaldı.²²⁴ Diğer Avrupa halklarına çağrılar yaparak onlardan bu katedrali koruma hususunda yardım istedi. Katolik Hıristiyanlardan bu çağrıya çok sayıda karşılık geldi. Fransa topraklarında taht kavgaları ve devlet içindeki dâhilî çekişmeler zarurî olarak sona erdirildi. Müslümanların oluşturduğu sınır tehlikesi, iç mücadeleye son vererek Frankları bir idare altında toplanmaya zorlamıştı. Müslümanların tehlikesine karşı, Hıristiyan dünyasının kendi kutsalları için her şeyden vazgeçip bir birlik altında toplanmayı göstermeleri, ilerleyen zamanlarda Müslümanlara karşı oluşacak haçlı seferleri içinde bir fikir vermesi açısından dikkat çekicidir. Sonuçta, Hıristiyan dünyası, Şarl Martel liderliğindeki Frank ordusu altında toplanmaya başladılar.

Müslümanlar, Tours (Tûr) şehri önlerine geldiklerinde, Fransız ordusuyla birlikte Şarl Martel'in geldiği ve sayılarının fazlalığı haberini aldılar. Ancak, ne Semh'in, ne de Anbese'nin zamanından beri savaşlar sırasında, düşmanın sayısal üstünlüğü ve askerinin savaş alanlarında şehit düşmeleri, bu tür durumlara alışık olan Abdurrahman el-Gâfîkî ve Müslümanları bu fetih hareketinden vazgeçirmeye itti. Çünkü Müslümanlar, Allah yolunda savaşıklarına inanıyorlardı. Bu nedenle, düşmanın sayıca üstün olması onları etkilememişti. Bunun dışında, ellerindeki ganimetleri de koruyama önem veriyor, gittikleri yerlere ganimetlerini de beraberinde götürüyorlardı.

Diğer taraftan Müslümanların Endülüs'ü ele geçirdiğini ve ülkelerine askerî

²²³ H. U. Rahman, *İslâm Tarihi Kronolojisi*, çev: Abidin Büyükköse, (İstanbul:1995), 147-148; Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:787.

²²⁴ Atçeken, Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı, 250.

akınlar düzenlediğini gören Franklar (Fransızlar), daha ilk günden itibaren endişelenip korkuya kapılmışlardı. Dolayısıyla Müslümanların fethettikleri bu topraklardan çıkarmak amacıyla Şarl Martel'in (Charles Martel) etrafında toplanmış ve ona şöyle demişlerdi: "Nedir bu nesiller boyu devam edecek rezalet! Biz Arapların Doğu'da olduğunu işitip güneşin doğduğu taraftan gelmelerinden korkuyorken, Batı'dan geldiler, Endülüs'ü istila ederek Endülüs'ü ve oradaki her şeyi ele geçirdiler. Zırhları olmadığı, sayıları ve malzemeleri az olduğu halde buraları aldılar." Şarl Martel, onlara şu manada bir cevap vermişti: "Benim görüşüm, bu taarruzlarında şimdilik karşılımlarına çıkılmaması üzerinedir. Zira onlar, karşısına çıkan alıp götüren bir sele benzerler. Onlar işlerinin henüz başlangıcındadır; çok kalabalık olmaktan müstağni niyetleri, zırhların korumasına muhtaç olmayan kalpleri vardır. Lakin onlara mühlet veriniz ki, elleri ganimetlerle dolsun; köşkler, evler alsınlar ve yönetimde rekabete girip bazısı bazısından yardım dilesin. İşte bu hale geldiklerinde kolay şekilde onlara güç yetirirsiniz."²²⁵

Bu düşünce, Avrupalıların siyasî çekişme içinde olsalar bile, hatta birbirlerine düşman bile olsalar, konu Müslümanlar olduğunda, nasıl bir araya geldikleri göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Bunun en bariz örneğini; Akitanya Dükü Eudes ile Şarl Martel sergilemişlerdir. Çünkü bu ikisi de hasım iken,²²⁶ Müslümanlar ülkelerini fethedeceği zaman, düşmanlıklarını bir kenara bıraktıklarını göstermişlerdir. Bu olaydan sonra zaten Avrupa'da haçlı ruhu, uyanışa geçmiştir.

Hıristiyanlar bir hedef uğrunda gerektiğinde siyasî çekişmeleri bırakma, kendi menfaatinden vazgeçip, başkasına boyun eğme cüretkârlığını bile gösterebilmişlerdir. Akitanya Dükü Eudes, bunun en güzel kanıtıdır. Kendisi ülkesinin kralı iken, Müslümanları bu bölgeden atmak için, hasmı olan Şarl Martel komutası altına girmiştir. Hıristiyan dünyasında yaşanan bu durum bize şunu göstermiştir ki; Avrupalılar konu Müslümanlar ve İslâmiyet olunca, her ne pahasına olursa olsun bir araya gelebilmektedirler. Bu, bize Allah (c.c.)'nin şu ayetini

²²⁵ Hasan İbrâhim, Hasan, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit ve Sadrettin Gümüş, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1985), 1:408; Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 81; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 24-25.

²²⁶ Akintanya Dükü Eudes ile Şarl Martel arasındaki düşmanlık sebepleri için bkz: Gamze Bozkurt Dalgan, *Karolenj Krallığı*, 45-52.

hatırlatır: “Sen onların milletlerine tâbî olmadıkça (ne Yahudiler, ne de Hıristiyanlar) asla senden hoşnut ve razı olmazlar.” (el-Bakara 2/120).

1.7. Galler Dükü Eudes’in Müslümanlara Karşı Charles Martel’den Yardım İstemesi

Akitanya Galler Dükü Eudes’in, Şarl Martel (Charles Martel)’den yardım istemesine geçmeden önce, Şarl Martel (Charles Martel)’i daha yakından tanımak için, kısaca onun kısa biyografisini vermek istiyoruz.

Şarl Martel (67-124/686-741), bugünkü Belçika sınırlarında bulunan Herstal’da doğmuştur. Ancak 70/689 yılında doğduğunu belirten tarihçilerde vardır.²²⁷ Müslüman tarihçiler onu “Karla” ismiyle zikrederler.²²⁸ Şarl Martel, Pépin de Herstal (Pepin D’heristal)’in oğludur. İyi bir eğitimden sonra babasının izinde Frank Krallığı yüksek politikacı ve idarecileri arasında kendini gösteren, tutkulu, dindar ve iyi bir komutan olarak addedilir. Müslümanlar Avrupada fetih gayesi ile Fransa topraklarına ulaştıklarında, Frankların iktidarda Merovenj soyunun tek yetişkini olan II. Chilperic (97-103/715-721) vardı.²²⁹ Puvatya savaşının Frank komutanı Şarl Martel (Charles Martel) ise, III. Dagobert, II. Chilpéric, IV. Clotaire dönemlerinde (Merovenjiyen hanedanı) Saray Nazırı unvanıyla ülkeyi yönetmiştir.²³⁰

Austrasyalılar Şarl Martel’i (Karla)’yı kendilerine saray nazırı yaptılar.²³¹ Şarl Martel, ülkesinin batı tarafında yapılan savaşları kazanmış bundan sonra 99/717’de Austrasya ve 101/719’da Neustrya’ya egemen olmuştur.²³² Charles Martel ilk olarak kralı tahttan indirerek yerine kökeni belli olmayan IV. Clothar’ı (99-102/717-720) kral ilan etmiştir. Clothar 102/720 yılında ölmüş ve Charles bunun üzerine tahttan indirdiği II. Chilperic’i kral olması için geri çağırmıştır.

²²⁷ Arslan, *Târîhu Gazavâti’l-arab*, 94.

²²⁸ Ebû Halîl, *Belâtü’ş-Şühedâ*, 29; Arslan, *Târîhu Gazavâti’l-arab*, 81; Ferrûh, *el-Arab ve’l-İslâm*, 115.

²²⁹ Ayrıntı için bkz: Özlem Genç, *Charlemagne ve Karolenj Rönesansı*, (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012), 20; Dalgan, *Karolenj Krallığı*, 50.

²³⁰ Ceran, *Puvatya Savaşı*, 29.

²³¹ Genç, *Charlemagne ve Karolenj Rönesansı* 20; Dalgan, *Karolenj Krallığı*, 50.

²³² Davies, *Avrupa Tarihi*, 340, 377; Henri Pirenne, *Hız Muhammed ve Şarlman İslâm Fathleri ve Ortaçağ Uygarlığı* çev. Muhsin Önal Mengüşoğlu, (İstanbul, 2012), 272; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 30.

Ancak Chilperic kısa sürede ölünce onun yerine III. Dagobert'in oğlu IV. Thierry (103-119/721-737) kral olmuştur.²³³ Şarl Martel, 721'de küçük bir çocuk olan IV. Thierry'yi Merovenjiyen tahtına geçirmiş, fakat kendisi "Saray Nazırı" unvanıyla ülkesinin yönetimini elinde tutmuştur. Charles Martel bundan sonra büyük fetihlere girişti.²³⁴ IV. Thierry krallığı döneminde Charles birçok başarıya imza atmıştır.²³⁵ Germanyada Saksonlar ve Kuzey Frisonları ile savaştı. Bavyera'yı ve Alamanya'yı Fransız topraklarına kattı (110-112/728-730) ve buralara "Francia" dendi. Bölgeyi bir Hıristiyan ülkesi haline getirdi. Bir taraftan da, İslâm'a karşı harekete geçip çetin mücadele verdi. Bütün bunların ötesinde Şarl Martel, "Avrupa feodalitesinin kurucusu" olarak anılmaktadır.²³⁶ Akitanya Dükü Eudes ile mücadele ederek onunla savaşmış ve onu bu bölgelerden uzaklaştırmıştır.²³⁷ Akitanya Dükü Eudes düşmanıdır. Ancak Charles Martel, en önemli zaferini, Eudes'e yardım ederek, "Sarazen" olarak isimlendirdikleri Müslümanlara karşı kazanmıştır.²³⁸

Akitanya Dükü Eudes esasında, Şarl'a (Charles Martel)'e düşman idi. daha önce siyasî nedenlerle çarpışmışlardı. Bu nedenle asla ona güven duyamazdı. Ancak Müslümanlarla 114/732 yılında Galya (Gal) bölgesinde Rhone vadisi üzerinde Garonne ile Dordania yakınlarında yaptığı savaşta çok büyük bozguna uğraması²³⁹ ve ardından Bordeaux (Bordo) önlerine kadar kaçması burada da Müslümanlara şehri teslim edip canını zor kurtarmasının ardından, zorunlu olarak hasmı Şarl (Charles Martel)'den yardım istemek zorunda kaldı. Çünkü Müslüman ordusu ilerleyişine devam ediyordu ve Puvatya (Poitiers) şehrini almıştı. Yönünü Tûr (Tours) şehrine çevirmişti. Akitanya Dükü Eudes, Arapları oradan çıkarmak için Fransa ülkesinin yok olmasını tercih ederek Şarl'dan yardım istedi. Özellikle de, zamanla oraya yerleşen Arapların Arbûne (Erbûne) ve Karkoşûne'deki gibi, şehir halkıyla, birbirleriyle yardımlaşmaya başladıklarını gördükten sonra kendi ülkesinin yok

²³³ Genç, *Charlemagne ve Karolenj Rönesansı* 20; Dalgan, *Karolenj Krallığı*, 50.

²³⁴ Davies, *Avrupa Tarihi*, 340- 377; Pirenne, *Hz. Muhammed ve Şarlman*, 272; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 30.

²³⁵ Genç, *Charlemagne ve Karolenj Rönesansı* 20; Dalgan, *Karolenj Krallığı*, 50.

²³⁶ Davies *Avrupa Tarihi*, 340, 377; Pirenne, *Hz. Muhammed ve Şarlman*, 272; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 30.

²³⁷ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 94.

²³⁸ Genç, *Charlemagne ve Karolenj Rönesansı* 20; Dalgan, *Karolenj Krallığı*, 50.

²³⁹ Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:787; Carl Brocelman, *İslâm Ulusları ve Devletleri tarihi*, çev. Neşet Çağatay, (Ankara: 1992), 79; Atçeken, *Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı*, 249.

olması pahasına Şarl'dan yardım istedi.²⁴⁰ Burada Hıristiyanlar için kutsal olan St. Martin tapınağının da bulunması nedeniyle, şartlar Dük Eudes'in, Şarl (Charles Martel)'den yardım istemesine mecbur bırakmıştı.

Batılı oryantalistlere göre Müslümanlar, Pirene dağlarının ötesindeki topraklara, Beam, Comminges, Corbieres ve Languedoc'a yerleşmişlerdi ve herkes gibi yağmacı olduklarından, Rhöne boyunca kuzeye doğru ve Atlas Okyanusu kıyısında Gascogne'a kadar akınlar düzenliyorlardı. Akitanya dükü Eudes bu duruma kızılıyordu. 103/721'de Toulouse'da, Müslümanların (Sarazenlerin) seferini sert şekilde bastırmıştı ama Müslümanlar (Sarazenler) duracak gibi değillerdi; yeniden akınlara başladılar. Bazı oryantalistler, bu akınlarda Eudes'in başarılar elde ettiğini ancak, Akitanya Dükü Eudes'in Toulouse'da Araplara karşı kazandığı zaferinden, el yazması kaynakların bundan bahsetmediğini iddia ederler.²⁴¹ Müslümanlara (Sarazenlere) karşı savaşmaktan baş edemeyen Eudes, eski düşmanı olmasına rağmen Merovenjien hânedanının saray nâzırı Charles Martel'i yardıma çağırdı. Charles Martel Esâsen Akitanya'yı ele geçirme isteğinde idi. Charles için bu tarihi bir fırsattı ve fırsattı kaçırmak istemedi. Eudes'in yardım çağrısına cevap verdi. Çünkü Akitanya'yı ele geçirmek için Müslümanları yenmekten başka çaresi yoktu.²⁴² Bu olay da, Puvatya savaşının meydana gelmesine götüren sebeplerden biri olmuştur.

Tarihçi Henri Pirenne, Şarl Martel'in Burgunya'ya gelerek Lyon'u işgal ettiğini, Midi bölgesinde kontrolü sağladığını ve kanun koyucular yerleştirdiğini ve Akitanya konusunda Eudes'e güvenmek zorunda kaldığını ancak, tüm bu önlemlerin İslâm'a karşı tedbir amacıyla alındığını gösteren bir bulguya rastlanmadığını bildirir.²⁴³

Şarl (Charles)'i şöhrete ulaştıran olay kuşkusuz Belâtü's-Şühedâ yahut Puvatya'daki meydana gelen savaşta, Müslümanlara karşı galip gelmesidir. Arap tarihçi Şekip Arslan, oryantalist Fransız bayan tarih öğretmeni Leğur Yağuvur Vemuris (L.Grogorie et Maurice)'in konu ile ilgili düşüncesini aktarır. Bu tarihiye

²⁴⁰ Ömer Ferrûh, *Târîhu Sadri'l-İslâm ve'd-Devletü'l-Ümeviyye*, (Beyrut: İlmi Delâyîn Yayınları, 1970), 181.

²⁴¹ Gerald Messadie, *4000 ans de mystifications historiques*, çev. Sonat Ece Kaya, (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2011), 81-82.

²⁴² Gerald Messadie, *4000 ans de mystifications historiques*, 81-82.

²⁴³ Pirenne, *Hazreti Muhammed ve Şarlman*, 273.

göre; Puvatya savaşının oluşumuna götüren olay; Arapların İspanya ve Septimanya'yı kuşatmaları ile Galya bölgesini ve Hıristiyanları tehdit etmeleri, akabinde hepsini hezimete uğratmaları sonucunda, Akitanya Dükü Eudes'in, Şarl Martel'den yardım istemesidir.²⁴⁴ Aynı tarihçi ifadesinde; "Şarl, ordusunun başında, batıya ilerledi, Rin'in arkasından gelen savaşçılar da kendisine katıldı ve 114/732 yılında Tur (Tours) ile Puvatya arasında yapılan savaşta, Abdurrahman üzerine büyük bir zafer kazandı. Denilir ki: bu savaştan sonra Şarl, "Martel" diye isimlendirildi. O "çekiç" manasına gelen bir lafızdır. Sonra Şarl, Rhone nehri ve Savun nehrinin suladığı ülkelere Frenci saltanatını yaydı ve Septimanya'ya girdi, Nim'den ve diğer şehirlerden Arapları kovdu, lakin Şarl, oğlu Kısa Papin eliyle bundan sonra fethi tamamlanan Erbone'ye güç yetiremedi ve sona erdi."²⁴⁵

Şarl, sonradan kazandığı unvanının da işaret ettiği gibi, Hıristiyanlarca yiğit ve cesur bir kimse olarak anılır. Kendisi birçok düşmanını itaat altına almış ve Akitanya'da müstakil bir hükümdarlık kurmuş bulunan Dük Eudes'i de kuzey Franklarının itibarî hâkimiyetlerini tanımaya mecbur etmiştir. Her ne kadar Şarl Martel, kral unvanını taşımamakta idiyse de, saray nazırı iken, daha sonra gerçekte gayri meşru oğlu Heristal'li Pepin kral olmuştur.²⁴⁶

Dindar bir şahsiyet olmasına karşın Şarl Martel, düşmanlarıyla savaşırken kilise büyüklerine itibar etmemişti; pek çok piskoposunu görevden almıştı, sürmüştü ya da hapsetmişti. Ordularını besleyebilmek için Kilise'nin mallarına el koymaktan ve bunları vassallarına aktarmaktan çekinmemişti. Şarl Martel'e göre, kilise sadece taraftar toplamak için kullanılan bir araçtı. Bu sayede her zaman emrine amâde bir sermaye kabul ettiği kilisenin desteğini yanında hissetmekteydi. Kilisenin varlığı sadık vassalları ödüllendirmek için kullanılan bir hazineydi. Şarl Martel'in geleceğinin kiliselerin desteğine bağlı olduğu aşikârdı. Buna rağmen Şarl, dinî kurallardan hiç çekinmeden din adamlarını öldürtebilmekteydi. Örneğin; 122/739'da Arras'daki Saint-Vaast manastırı başrahibi Wido'yu, bir ayaklanmanın elebaşı olmakla itham etmiş ve öldürtmüştür.²⁴⁷

²⁴⁴ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 94-95.

²⁴⁵ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 94-95.

²⁴⁶ Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:787; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 29.

²⁴⁷ Pirenne, *Hazreti Muhammed ve Şarlman*, 271; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 30.

İKİNCİ BÖLÜM

PUVATYA SAVAŞI'NIN OLUŞUMU

Puvatya savaşının oluşumunda öncelikle savaş hazırlıkları önemli yer tutar. Abdurrahman el-Gāfikî savaş hazırlıkları ile uğraşırken kendisi gibi daha önce Endülüs'te valilik yapan Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'yi Frankların faaliyetini gözlemlemesi ve onları savaş hazırlıkları tamamlanıncaya kadar meşgul etmesi için öncü birlik olarak göndermiştir. Ancak Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî, Akitanya Dükü Eudes'in kızı ile evlenerek düşmanla akrabalık kurmuştur. Bunun neticesinde Abdurrahman'a isyan etmiştir. Abdurrahman hem bu isyan ile uğraşmış hem de, Semh b. Mâlik el-Havlânî'nin Toulouse'deki intikamını almıştır. Bordeaux şehrini alan Müslüman orduları, Galya bölgesine girmişlerdir. Puvatya'yı işgal eden Müslüman ordusu, Tûr (Tours) yakınlarında Franklarla karşılaşmıştır. Yapılan savaşta Müslümanların komutanı Abdurrahman Gafik'nin şehit olmasıyla, Müslümanlar geri çekilmesi sonucu savaş sona ermiştir. Savaşın başlayıp bitişine kadar olan süreci, bu bölümde ele alacağız.

Vakidî, Belâzurî, Taberî gibi ilk dönem İslâm tarihçileri bu savaştan bahsetmemektedirler. Giriş bölümünde de değindiğimiz gibi, sadece İbn Abdülhakem,²⁴⁸ İbnü'l-Kûtıyye,²⁴⁹ İbn Haldûn, bu savaşı kısaca değinmekte hatta İbn Haldûn, bu savaşı Abdurrahman el-Gāfikî yerine Ubeydullâh İbnü'l-Habhâb'a nispet etmektedir.²⁵⁰ Belatü'ş-Şühedâ savaşının tarihi, kaynaklarda değişik olarak verilmektedir. İbn İzârî, Humeydî ve İbnü'l-Esir, hicrî Ramazan 114 / miladî Kasım 732,²⁵¹ Makkarî 113/731,²⁵² Dabbî ise 115/733 yılını²⁵³ vermektedirler. Yine çağdaş yazarlardan birisinin, bu savaşın tarihini 124/742 olarak zikretmesi -şayet baskı hatası değilse- dikkat çekicidir.²⁵⁴ Bu kısa bilgilerden hiç birisi, Belatü'ş-Şüheda savaşının cereyanı hakkında bir fikir vermemektedirler. Diğer taraftan Abdurrahman el-Gāfikî'nin Franklar ile yaptığı savaşın 114/ 732 veya 115/ 733

²⁴⁸ İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısr*, 217.

²⁴⁹ İbnü'l-Kûtıyye, *Târîhu iftitâhi'l-endelüs*, 1: 31.

²⁵⁰ İbn Haldûn, *Târîh*, 4:119; Atçeken, Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı, 255.

²⁵¹ İbn İzârî, *Beyân*, 2: 39; İbnü'l-Esir, *el-Kâmül fi't-Târîh*, 5:146; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, 434-435.

²⁵² Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:225.

²⁵³ Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, 353.

²⁵⁴ Ali İbrahim Hasen, *et-Tarîhu'l-İslâmîyyi'l-âm*, (Kahire: tsz.), 323.

yılında olduğu ve Abdurrahman'ın bu savaşta bir kısım askeriyle birlikte şehit düştüğü anlaşılmaktadır.²⁵⁵ Kroniklerin çoğu birbirleriyle benzer bir şekilde savaşın tarihini hicrî Ramazan 114 - miladî 732 yılı Ekim ayının bir Cumartesi günü olarak gösterirken, tarihçi Ceran'ın ifadesine göre “Annales de Lorsh” bu karşılaşma için 108/726 tarihini vermektedir.²⁵⁶

2.1. Savaş Hazırlıklarının Başlaması

Endülüs'te istikrarı sağlayarak iç problemleri halleden Abdurrahman el-Gâfikî Fransa'ya girmek ve İslâm dinini yaymak amacıyla önceden hazırlamış olduğu fetih planları doğrultusunda harekete geçti. Çünkü iç problemler nedeniyle, kuzeye yani Fransa üzerine yıllardır duraklamış olan seferleri yeniden canlandırmayı arzu ediyordu. Fransa'ya geçmeden önce yaklaşık iki yıl gerekli hazırlıklar yapıldı.²⁵⁷

Müslümanlar bu zamana kadar yaptıkları savaşlarda ve fethettikleri yerlerde çok miktarda ganimet elde etmişlerdi. Ancak Abdurrahman el-Gâfikî, bu ganimetlerin kendileri için bir sorun olacağını düşünüyordu. Müslüman ordusu ilerlerken elde edilen ganimetlerin, çokluğundan dolayı, orduyu oyalamasından korkuyordu. Savaşta askerlerin zihinlerini meşgul etmemesi ve onlara yük olacağı düşüncesiyle, ganimetleri oldukları yerde bırakma konusunda, orduyu teşvik etmeyi ciddi olarak düşündü. Fakat bu düşüncesini uygulamaya koyma hususunda endişesi vardı. Askerin tepkisinden ve düzeni bozup isyana sebep vereceği endişesinden dolayı bunu tam olarak söylemeye cesaret edemedi. Çünkü bu söylemleri ile onları öfkelenmek ve böylece kaybetmek istemiyordu. Bu durum ise, onu kendi içinde böyle bir çıkmaza sokuyordu. Geriye, onların cesaretine ve savaşta ganimetlerini kazandıklarında sergileyecekleri karakterlerinin tavrına güvenmek kalmıştı.

Abdurrahman ve azimli arkadaşları, orduya bu ağırlıkları bırakmaya teşvik etmemenin silahları ve atları ihmal edileceği görüşündeydi. Fakat onlar bir

²⁵⁵ Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 4:74-75.

²⁵⁶ Ceran, *Puvatya Savaşı*, 35.

²⁵⁷ Sâlim, *Târîhu'l-müslimîn*, 141; Nevâr Selahuddin Muhammed Nevâr, *Nazârât fî tarihî'l-Mağrib ve'l- Endelüs*, 142; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 25.

başkaldırıdan yahut bir ayaklanmadan veya ordunun azmini kırmaktan korkuyorlardı. Düşüncesizce hareket edenlerin görüşüne teslim oldular. Ordunun cesaretine ve kesintisiz şansına güvenmekten başka yol yoktu.²⁵⁸ Ancak bu şans daha sonra onun istediği şekilde gitmeyecektir. Bu sıkıntıya rağmen Abdurrahman el-Gāfikî İslâm dinini yayma ruhunu canlandırmak için öncelikle Franklara karşı cihad ilan etmişti.²⁵⁹

Tarihçi Şevkî Ebû Halîl, Müslümanlar Franklarla karşı karşıya geldiğinde, esasında Avrupalıların bu savaştan önce, Müslümanların kaybetmesini ve yenilgisini istemediklerini kaydeder. Müslüman fâtiplerin İspanya'yı ele geçirdikten sonra, buradaki halkın durumunun iyileştiğini sonra kölelikten ve ağır vergilerden kurtulduklarını, adalet ile can ve mal güvenliklerinin emniyette olduğunu duyduktan sonra Galya'luların birçoğunun Müslümanların zaferini istediğini bildirir.²⁶⁰ Gerçekten de, İslâmiyet girdiği her yerde insanî ve medenî anlayışı ile çok kısa sürede yerli halklar tarafından benimsenmiştir. Çünkü Avrupalılar şahsında özellikle Endülüs'de yaşayan yerli halk, Müslümanların ülkeyi fethinden sonra rahat yüzü görmüşlerdi. Zulümden ve işkenceden kurtulmuş, her türlü istila ve yağmadan emin olmuş, manevî yaşam tarzında bir engelleme ve baskı görmemişti. İslâm'ın hoşgörü, anlayış, adalet ve ahlakı ile tanışmıştı. Ayrıca Müslümanlar, o bölgeleri îmar etmek suretiyle sanat ve kültürleri ile kalkındırılmış ve o bölgeler yaşanabilir bir yer haline getirmişti. Endülüs'teki bu değişimi gören diğer Avrupalıların bunu istemeleri doğal karşılanabilir. Ancak Eudes'in yardım istemesi ile Şarl Martel, Hıristiyan dünyasını Müslümanlarla çarpışmak için harekete geçirmiş ve her bölgeden adam toplamaya başlamıştır. Müslüman komutan Abdurrahman el-Gāfikî de savaş hazırlıklarına girişmiştir. Her iki ordunun savaş öncesindeki hazırlık ve güç dengesini ele alacak olursak:

1- Franklara karşı cihad ilan ettikten sonra Abdurrahman el-Gāfikî, kendi doğduğu yer olan Yemen başta olmak üzere Şam, Mısır ve İfrikiyye'den yardım çağrısında bulundu. İslâm topraklarının her yanından çağrısına olumlu cevaplar

²⁵⁸ Ebû Halîl, *Belâtü's-Şühedâ*, 24.

²⁵⁹ Atçeken, Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı, 248.

²⁶⁰ Ebû Halîl, *Belâtü's-Şühedâ*, 24.

geldi. Gelenler Kurtuba'da toplandılar. Abdurrahman el-Gāfikî Fransa'ya sefer düzenleyecek gönüllü Araplar ve Berberîlerden oluşan en büyük orduyu kurdu. Ordusunda Yemenli askerler önemli bir yer tutmaktaydı. Ayrıca Sarakusta (Saragossa) bölgesinde Yemenli Araplar iskân edilmişti. Arbûne (Narbonne) bölgesinde savaşan Araplar da bunlardı.²⁶¹

Tarihçi Şevkî Ebû Halîl ise bu çağrıya kulak veren topluluğun Arap Berberîler olduğunu bildirir. Çünkü Afrika ve Endülüs Araplarının çoğu, o zamana kadar bir taraftan kabilecilik mücadelesi yapmakta, diğer bir taraftan da köylerdeki düzen ve ziraat çalışmaları ile uğraşmaktaydı. Ancak bu Abdurrahman el-Gāfikî ile beraber olan Arapların hazırlıklarının olmadığı anlamına gelmez. Orduda Yemenliler çoğunlukta idi. Çünkü Abdurrahman el-Gāfikî Yemenliydi ve Saragusta bölgesi tarafları halkının çoğunluğu da Yemenlilerdi. Savaşan Arapların bir kısmı da Pirene (Beranis) dağları tarafından vb. idi.

Frenk ordusunun sayısı Müslüman ordusunun sayısından fazlaydı. Çünkü Frenkler coşkun akan bir ordu seliyken, sağlam rivayetlere göre Müslüman ordusu rivayetlerde yetmiş bin Müslümandan fazla değildi. Diğer rivayetler yüz bine ulaşabileceği şeklindedir.²⁶²

Kaynakların ifade ettiğine göre gönüllü Araplar ve Berberîlerden oluşan 70.000 kişilik bir ordu hazırlandı.²⁶³ Asker sayısının 100.000 civarında olduğu bildirilse de²⁶⁴ Hüseyin Mu'nis'e göre sayı 70.000'den fazla değildir²⁶⁵ Yine Hüseyin Mu'nis, Hıristiyan kaynaklarında İslâm ordusunda 400.000 savaşçı bulunduğunun iddia edildiğine dikkat çekmektedir.²⁶⁶ Şüphesiz bu iddialar doğru değildir ve mübalağalı bir rakamdır. İslâmî kaynaklarda ordunun sayısı hakkında en fazla verilen sayı 100.000 kişidir. Genelde kabul edilen görüşe göre İslâm ordusundaki askerlerin sayısı 70.000 civarındadır.²⁶⁷ Yani Abdurrahman el-Gāfikî'nin topladığı asker sayısının 70.000 ile 100.000 arasından yukarı olması söz konusu değildir. Bazı

²⁶¹ Ceran, Puvatya Savaşı, 25.

²⁶² Ebû Halîl, *Belâtü'ş-Şühedâ*, 25.

²⁶³ Atçeken, Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı, 248.

²⁶⁴ Sâlim, *Târîhu'l-müslimîn*, 141.

²⁶⁵ Mu'nis, *Fecru'l-Endelüs*, 263.

²⁶⁶ Sâlim, *Târîhu'l-müslimîn*, 141; Mu'nis, *Fecru'l-Endelüs*, 263; Ganîmî, *Ma'reketü Belâtü'ş-Şühedâ*, 62.

²⁶⁷ Atçeken, Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı, 248.

Hıristiyan kaynaklarında, İslâm ordusunda 400.000 savaşçının bulunduğu ifadesi abartıdır.²⁶⁸ Buna mukabil tarihçi Râgıb Sercani bu savaşta Müslüman ordusunun 50.000 olduğunun bunun aksine Şarl Martel ordusunun ise işçiler, köleler, yerli halklar ve kuzeyden gelenler, düzensiz Fransız savaşçılar ve paralı askerlerden oluşan, elinin uzanabildiği her yerden asker toplayarak 400.000 olduğunu iddia eder.²⁶⁹

2- Frenk ordusunun durduğu yer stratejik, daha iyi ve daha güzeldi. Özellikle onların bölgenin durumunu iyi bilmesi, oralarda hareket etmeye alışkın olmaları, bölgedeki yolları bilmeleri ve iklim şartları açısından yağışlı kış havasında savaş yetenekleriyle birlikte vücutlarının ve çamurlu olan yere atlarının alışmış olmaları, Hıristiyanların avantajı idi.²⁷⁰ Müslüman ordusundaki Arap ve Berberîler ise daha ziyade sıcak iklimden geliyorlardı. Çok uzun mesafeler kat etmişlerdi. Soğuk iklim şartlarına karşı fazla alışık değillerdi. Ayrıca Müslüman askerler bölgeyi bilmiyorlardı. Bölge ve iklim şartları onları etkiliyordu. Atları çok uzun mesafeler boyunca koşturmuş ve yorgun düşmüşlerdi. Ayrıca bölgenin stratejik yapısı tam iyi bilinmediğinden manevra kabiliyeti yönünden Müslüman ordusu yetersiz görünüyordu.

3- Müslümanların Emevî devletinin başkentinden binlerce kilometre uzakta oldukları gibi, Endülüs'ün başkentinden yüz kilometreden daha fazla uzak bir mesafede iken, Frenklerin -insan ve lojistik- destek sağlamaları sürdürmeleri kolaydı. Herhangi bir kişinin; Müslüman ordularının Galya taraflarında savaşmasını ve tarihî olaylarda efsane hikâyelere yakın bir macera olduğunu anlaması için, Dımaşk, Cebel-i Târik, Pirene dağları ve Loire nehri arasındaki mesafeyi göz önüne getirmesi yeterlidir. Çünkü ordudan ve hilafet merkezinden asker, silah, teçhizat (alet edevat), sağlık, yiyecek ve giyecek gibi yaşamsal tabii ihtiyaç maddeleri gibi yardımları alamayacak durumdaydı. Kurtuba'da Endülüs için çalışan, uğraşan etkili kimse de yoktu. Çünkü çok sayıda arap başkentte oturmayıp, Endülüs'ün çeşitli yerlerine dağıldılar. Bir kısmı da ziraatla uğraştı. Vali onları acele askere çağırılmıyordu, İslâm'ın savaştığı kabilecilik anlayışı, onları dağıtmış aralarını açmıştı. Henüz

²⁶⁸ Mu'nis, *Fecru'l-Endelüs*, 263; Ganîmî, *Ma'reketü Belâtü's-Şüheda*, 62; Sâlim, *Târîhu'l-müslimîn*, 141; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 26.

²⁶⁹ Râgıb Sercânî, *Kıssatü'l-Endelüs mine'l fethi ile's-sukût*, (Kahire: İkra' yayınları, 2011), 100.

²⁷⁰ Ebû Halîl, *Belâtü's-Şüheda*, 25.

Endülüs valisinin; kabilecilerden başka ve saygı duyulabilen bir ordu toplaması kolay değildi.²⁷¹ Ancak Abdurrahman el-Gāfikî, imanı ve hak dinin prensiplerinden dolayı sağlam anlayışı sebebiyle, kabilecilik anlayışından uzak olduğu için seviliyordu. Ne var ki, onun etkisi ancak ölümünden sonra ortaya çıkıp anlaşılacaktır.

Abdurrahman, ordu için asker toplaması ile ilgili Afrika valisinden yardım alıp almadığı konusunda iki farklı görüş vardır. Tarihçi Şevkî Ebû Halîl, “Abdurrahman el-Gāfikî'nin ordu oluşturmada valinin büyük bir etkisi olmamıştır.”²⁷² diye ifade ederken diğer bir tarihçi Emir Şekip Arslan, Abdurrahman'ın Afrika valisinden yardım istediğini ve Afrika valisi Ubeyde b. Abdurrahman'ın da ona, cellatlığa şevkle yanıp tutuşan, cihad için seçkin bir ordu gönderdiğini ve bu yardımcı kuvvetlerin Abdurrahman el-Gāfikî'ye ulaştığını belirtir.²⁷³

2.2. Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'nin Öncü Kuvvet Olarak Gönderilmesi

Abdurrahman el-Gāfikî, Endülüs'e geldiği ikinci valiliği sırasında, 113-114/731-732 senelerinde, Fransa ülkelerinde savaşmıştı. Ancak 113/731 senesindeki yapılan savaşı, yoklama ve hazırlık savaşı olarak görülmektedir.²⁷⁴ Bir taraftan askerî hazırlıklarını sürdüren Abdurrahman el-Gāfikî, 113/731 yılında Berberî liderlerinin önde gelenlerinden birisi olan Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî komutasındaki bir orduyu Fransa sınırlarını korumak üzere görevlendirdi.²⁷⁵ Abdurrahman b. Abdullah el-Gāfikî onu kuzey bölgelere emir olarak görevlendirmişti.²⁷⁶ Abdurrahman b. Abdullah el-Gāfikî tarafından Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'nin oraya gönderiliş gayesi, ordunun tamamını oraya ulaşıncaya kadar savaşlarla düşmanı meşgul etmesi ve orada bulunan savunma açıklarını gidermesi idi.²⁷⁷

Ömer Ferrûh, Abdurrahman b. Abdullah el-Gāfikî'nin, Osman b. Ebî Nis'a

²⁷¹ Ebû Halîl, *Belâtü's-Şüheda*, 25-26.

²⁷² Ganîmî, *Ma'reketü Belâtü's-Şüheda*, 25.

²⁷³ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 87.

²⁷⁴ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 127.

²⁷⁵ Butrus el-Büstânî, *Me'âriku'l-Arab fi's-Şark ve'l-Ğarb*, (Beyrut:1987), 69; Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 127; Atçeken, *Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı*, 248.

²⁷⁶ Büstani, *Me'âriku'l Arab*, 69.

²⁷⁷ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 87-88.

el-Has‘amî’yi bu göreve getirmesinin pek uygun bir seçim olmadığı konusunda, Fransız kaynaklarında bilgiler bulunduğunu ifade etmektedir. Osman b. Ebî Nis‘a el-Has‘amî, batılı tarihçiler tarafından Munuza (Munusa) olarak da adlandırılmaktadır.²⁷⁸

Osman b. Ebî Nis‘a el-Has‘amî, Abdurrahmandan önce 110-111728-729 yılları arasında kısa süreli Endülüs valiliğinde bulunmuştur. Kısa süren valiliği, onu valilik konusunda istekli hâle getirmiş ve baştaki vali Abdurrahman el-Gāfikî ile yönetim hususunda, kendince çekişme içinde olmuştur. Endülüs idaresi için çekişme içinde olan Osman b. Ebî Nis‘a el-Has‘amî, vali Abdurrahman el-Gāfikî’ye bir sıkıntı ve belâ olmaktan öteye gitmemiştir. Abdurrahman el-Gāfikî’nin yaptığı tüm iyi işlerinden ve güzel fikirlerinden rahatsız olmuştur.²⁷⁹ Bu kişi Abdurrahman b. Abdullah el-Gāfikî’nin valiliğine buğzeden biriydi. Abdurrahman Endülüs’ün valisi olduktan sonra Abdurrahman’ın idaresi altında çalışmak Osman’ın nefesine ağır geliyordu.²⁸⁰ Çünkü Osman b. Ebî Nis‘a el-Has‘amî, kendisini, Endülüs valiliğine, Abdurrahman el-Gāfikî’den daha lâıyk görüyordu.

Fransa’da baskınların birinde, harp için kerih görülecek bir sebep ortaya çıktı. Akitanya Dükü Eudes’in kızı Osman’ın eline esir düştü. O kız Numiransei (Numerance) diye isimlendiriliyordu. Bazı kaynaklarda kızın ismi Meynine (Minine) diye bildirilmiştir. Ancak kızın meşhur ismi Lambicih (Lampegie) olarak bilinir.²⁸¹ Başka kaynakta da kızın ismi Lamdezya²⁸² olarak geçer. Dük Eudes’in kızı saltanat ailesinden biri olmakla beraber güzelliğiyle de üstün idi.²⁸³ Osman onu görünce ona âşık oldu. Ömer Ferrûh, bu olayla ilgili Fransız kitaplarında Osman’ın bu savaşlarından bir savaşta Akitanya Dükü Eudes’in kızını esir ettiğini sandıklarını, o kız şeklinin çok güzel olup, Osman’ın ona âşık olduğunu ve onunla evlendiğini, ayrıca bu kitaplarda Eudes’in kızına verilen isimlerin: Numiranise, Münin, Lembaciye isimleri olarak geçtiğini nakleder. Böylece bu kitaplarda Osman’ın

²⁷⁸ Salih Muhammed Feyyâz Ebû Diyâk, *el-Veciz fi Tarihi'l-Magrib ve'l-Endelüs*, (İrbid:1988), 189; Büstani, *Me'âriku'l-Arab*, 69. ;Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 127.

²⁷⁹ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 87.

²⁸⁰ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 127.

²⁸¹ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 88.

²⁸² Ebû Diyâk, *el-veciz fi târihi'l-Mağrib*, 189; Büstani, *Me'âriku'l-Arab*, 269; Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 127.

²⁸³ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 88.

kendisi de, Munusa, Munuza diye isimlendirilmektedir. Bazen onu Berberîlerden saydıklarını aktarır.²⁸⁴

Abdülazîz b. Mûsâ b. Nusayr'ın, Vizigot kralı Rodrich'in dul karısı kraliçe Ermile (Egilone) ile evlendiği gibi Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî de, Galler Dükü Eudes'in güzel kızı ile evlendi. Böylece Osman b. Nis'a el-Has'amî, Akitanya Dükü Eudes ile akrabalık kurmuştu. Bundan sonra Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî, Akitanya Dükü'nün akrabası olduktan sonraki süreçte, kızın babası Eudes ile beraber barış anlaşması yapmış ve özellikle, belli bir zamana kadar, öncelikle arap baskınları için güvenlik antlaşması imzalamıştır.²⁸⁵ Hatta İslâm tarihçisi Ömer Ferrûh, Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'nin zevcesiyle evlendikten sonra, savaşları terk ederek, o kadının etkisiyle Eudes akrabalığına girdiği için, İslâm ordusunun Akitanya ülkesine doğru yaptığı hareketleri Eudes'e bildirip, uyardığı şeklinde Fransız kaynaklarında ifadeler olduğunu nakleder.²⁸⁶

Abdurrahman b. Abdullah el-Gâfikî'nin fetih emri, Akitanya Dükü hâkimiyetindeki bölgelere ve gönderilen Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'ye ulaşınca, Akiyanyalılar telaşa düştüler. Diğer taraftan Müslümanlar, Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'nin yaptıklarını Endülüs valisi Abdurrahman'a bildirdiler. Abdurrahman el-Gâfikî'ye, Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'nin çevresini yeterince korumaya muktedir olmadığını ve zamanı gelmeden önce de, Dük Eudes ile yaptığı anlaşmayı bozmaya da yanaşmayacağını söylediler. Abdurrahman el-Gâfikî, Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'nin Akitanya Dükü Eudes'in kızı ile evlenmesine ve Osman'ın o kıza gönlünü kaptırmasına çok kızmıştı. Ayrıca Osman'ın orduyla beraber ilerlemesinde gevşeklik gösterip oyalanmasına da kızılıyordu. Üstelik Abdurrahman'a danışmadan Franklarla bir akit (anlaşma) yapmasına da çok öfkelenmişti. Hâlbuki Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'nin o bölgelerde, başka şeylerle meşgul olmadan cihad için hareket etmesi gerekiyordu.²⁸⁷

²⁸⁴ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 127.

²⁸⁵ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 88.

²⁸⁶ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 127.

²⁸⁷ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 87-88.

2.3. Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'nin Ayaklanması

Pirene (Beranis) sıradağlarının en önemli geçit yerlerini kontrol etmesi için gönderilen Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî' ihmalkâr davranmıştır. Hatta Akitanya Dükü Eudes'in güzel kızı (Lamdezya) ile evlenerek Dük Eudes ile akrabalık kurmuştur. Ayrıca Dük Eudes ile barış anlaşması yapmıştır. Çok geçmeden de bağımsızlığını ilan edip²⁸⁸ Dük Eudes ile ittifak yapmıştır.²⁸⁹

Hâlbuki Abdurrahman el-Gâfikî, Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'den, Dük Eudes'e karşı düzenleyeceği askerî harekâta kendisini desteklemesini ve Eudes'ün ordularının ilerleyişine engel olmasını istemişti. Dolayısıyla bu talebine menfi cevap alan Abdurrahman el-Gâfikî, isyancı Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî (Munuza) üzerine bir ordu gönderdi. Ancak Osman tedbirini alıyor ve kendi nefsi için savunma vesileleri ediniyordu. Abdurrahman, Osman'ın yaptığı şeylerden haberdar olunca kendisine, İbn Ziyân yönetimi altındaki bir ordu gönderdi. O ordudaki adamları, en iyilerinden ve doğrularından seçti. Sonra İbn Ziyân'a, Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'yi yakalamasını ve onu kendisine göndermesi emrini verdi.

İbn Ziyân komutasındaki bu ordu Cerdagne kalelerini kuşattı. İbn Ziyân askerleriyle ansızın Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'nin mekânına ulaştı. İbn Ziyân, Osman'ı tutuklamak istiyordu. Ancak Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî ve bazı yardımcıları beraber dağa kaçtılar. Aynı şekilde dünyayı ancak onunla beraber gördüğü ve hiç ayırmadığı eşi kraliçe Lambicuh de onunla beraber gitti. Müslüman ordusu da peşlerinden onları takip etti. Sonunda onlara yatiştiler ve onları kuşattılar. Sarp bir yerde, Osman'ın arkadaşları ondan ayrıldı. Onun yanında güzel karısından başka kimse kalmadı. Şekip Arslan'ın ifadesiyle, nefsini ve eşini, öldükleri ana kadar, bir aslanın kendini müdafaa ettiği gibi müdafaa etti.²⁹⁰ Kaçma girişiminde bulunan Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî yakalanarak öldürüldü. Öldürüldüğünde vücudunda sayılamayacak kadar yara ve darp izi olduğu bildirilir. İbn Ziyân ve beraberindekiler, Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'nin başını kestiler ve eşini vali

²⁸⁸ Ebû Diyâk, *el-vecîz fî târihi'l-Mağrib*, 189; Büstani, *Me'âriku'l-Arab*, 269; Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri tarihi*, 97-98.

²⁸⁹ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 127; Ebû Diyâk, *el-vecîz fî târihi'l-Mağrib*, 189; Büstani, *Me'âriku'l-Arab*, 269.

²⁹⁰ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 88-89.

Abdurrahman'a getirdiler. Abdurrahman el-Gāfikî'nin, bu güzel kadını gördüğünde şöyle dediğini nakledilir: "Vallahi Pirene (Baranis) dağlarında, bunun gibi bir av olacağımı ben zannetmiyordum." Bu olay, 113/730 senesinde gerçekleşmiştir. Böylece Dük Eudes'ün kızı ve aynı zamanda Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'nin eşi, Abdurrahman el-Gāfikî'nin eline geçmiştir. Abdurrahman el-Gāfikî de, bu kadını Emevî Halifesinin sarayına göndermiştir.²⁹¹ Abdurrahman, kraliçeyi Halife'ye hediye olarak Dimeşk'e gönderdikten sonra Akitanya Dükünün kızı kraliçe Lambicîh'in hayatı, Şam'daki Emevi halifesinin haremindedir.²⁹² Ancak Tarihçi Ömer Ferrûh, bu olayın rivayetinin uydurma olduğunu belirtir. Ayrıca Abdurrahman el-Gāfikî'nin ana hücumu geçmeden önce, birliklerin gönderilmesinden Osman'ın haberdar olduğunu iddia eder.²⁹³ İbn Ziyân yönetimindeki öncü birlik kuvvetinin gelişinden Osman'ın bilgisi olduğunu, İbn Ziyân'ın ani baskın yapmadığını ifade eder.

Çağdaş İslâm tarihçilerinden bazıları, Munuza isminin Fransız kaynaklarınca verildiğini ve bunun yanlış olduğunu, ayrıca Munuza ile Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî'nin birbirine karıştırıldığını, Munuza'nın (Munusa) aslında bir yer ismi olduğunu öne sürerler.²⁹⁴ Her ne kadar isim konusunda ihtilaf söz konusu ise de, kesin olan husus, Abdurrahman el-Gāfikî'ye isyan edip Franklarla ittifak kuran kişinin cezalandırılıp öldürülmesidir.²⁹⁵

Hüseyn Mu'nis'e göre; Munuza ile Abdurrahman el-Gāfikî arasında yapılan savaş aslında Berberîler ile Araplar arasında bir savaştır. Çünkü iki grup arasında birbirlerine karşı kırgınlık (kin) ve haset söz konusuydu. Fransa seferi esnasında bu iki grubun gönlü bir değildi. Munuza, kuzeyde görevli iken Kurtuba'daki merkezî idareye isyan etmişti. Zaten bu sırada Araplar ile Berberîler arasında durum gergindi. Üstelik Kurtuba ile istişare etmeden Franklar ile ittifak kurma teşebbüsünde bulunmuştu.²⁹⁶ Her ne kadar Abdurrahman'ın adil ve ılımlı yaklaşımları sonucu iç problemlerde azalma görüldüyse de Berberî-Arap çekişmesi

²⁹¹ Atçeken, *Puvatya (Balātu'ş-Şühedâ) Savaşı*, 249.

²⁹² Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 87-88.

²⁹³ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 128.

²⁹⁴ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 127; Atçeken, *Puvatya (Balātu'ş-Şühedâ) Savaşı*, 249.

²⁹⁵ Ceran, *Puvatya Savaşı*, 26.

²⁹⁶ Mu'nis, *Fecru'l-Endelüs*, 265.

yıllar önce başlamıştı ve Abdurrahman'ın bu konuda sorumluluğu yoktu.²⁹⁷

2.4. Toulouse Savaşı'nın İntikamının Alınması

Osman b. Ebî Nis'a el-Has'amî ayaklanması bastırıldıktan sonra artık kuzeye yapılacak sefer için bir engel kalmamıştı.²⁹⁸ Yemen, Şam, Mısır, Ifrikiyye, Mağrib ve Endülüs bölgelerinden toplanan kuvvetlerle Fransa'ya karşı yapacağı sefer için hazırlıklarını tamamladıktan sonra Abdurrahman b. Abdullah el-Gāfikî, Kuzey İspanya'da Navarre (Neberre) bölgesinde bulunan Pamplone (Pampelune, Benblûne) şehrine girdi. Bundan sonra daha önceki güzergâhtan farklı olarak Pireneler'in batısındaki Roncevaux Boğazı'ndan (Roncesvalles geçidi) geçerek Bordeaux (Bordo)'ya doğru ilerledi. Sonra İslâm kaynaklarında "el-Arzu'l-kebîre" de denen Frank toprakları Galya, Gal (Galia, Gaule) bölgesine girdi²⁹⁹ Oradan da 114/732 yılında Bordeaux üzerine yürüdü.³⁰⁰

Abdurrahman'ın bu büyük sefere çıkış tarihi 114/732 yılı başlarında bahar mevsimi olarak verilmektedir. Her ne kadar bazı kaynaklarda 113/731 yılında sefere çıktığı ifade ediliyorsa da genelde zikredilen tarih 114/732 yılıdır. Meselâ, Makkarî bu olayla ilgili 113/731 yılını vermektedir.³⁰¹ Abdurrahman el-Gāfikî ve ordusu Pireneler'i aştıktan sonra o dönemde Akitanya eyaletindeki Rhöne vadisine yöneldiler. Arles şehrini yeniden ele geçirdiler.³⁰² Bir sabah Akitanya Dükü Eudes, birdenbire Pirene dağlarını aşarak kasırga gibi gelen beyaz bayraklı Arap kuvvetlerini karşısında görünce şaşırıp kaldı.³⁰³

Abdurrahman el-Gāfikî'nin ordusu, Akitanya (Aquitaine) Dükü Eudes'in ordusuyla, Dordogne ve Garonne nehirlerinin birleştiği bir yerde karşılaştı. Bu savaşta Eudes'in ordusu korkunç bir yenilgiye uğratıldı. Ordunun büyük bir kısmı

²⁹⁷ Atçeken, Puvatya (Balātu'ş-Şühedâ) Savaşı, 249.

²⁹⁸ Ceran, Puvatya Savaşı, 27; Atçeken, Puvatya (Balātu'ş-Şühedâ) Savaşı, 249.

²⁹⁹ Watt, *İslâmın Ortaçağ Avrupası*, 16.

³⁰⁰ Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:225; Pirenne, *Hz. Muhammed ve Şarلمان*, 273; Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 4:75; Ganîmî, *Ma'reketü Belätü'ş-Şüheda*, 65; Kalelizade K.Şükrü, *Puvatye Muharebesi*, (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1932), 23.

³⁰¹ Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 1:225.

³⁰² İnân, *Devletül İslâm*, 1:97; Arslan, *Târîhu Gazavâtî'l-arab*, 99. ;Sadâvî Nazr Hasan, *ed-Devletül arabîyyetü'l-İslâmîyye*, (Kahire: 1967), 198.

³⁰³ Kalelizade, *Puvatye Muharebesi*, 23.

katledildi. Abdurrahman, böylece Dük Eudes'ten Toulouse savaşının intikamını almış oldu.³⁰⁴ Toulouse savaşı sırasında vali Semh b. Mâlik el-Havlânî'nin ve birçok Müslümanın gözleri önünde şehit edilmesine şahitlik etmişti ve bu gördüğü dehşet karşısında olay kendisinde derin izler bırakmıştı. Bu sebeple Semh b. Mâlik ve diğer Müslüman şehitlerin öcünü almaya and içtiği bu savaşın intikamını böylece almıştı. Hiç şüphesiz bu Abdurrahman el-Gâfikî'nin sözünü tutması açısından kendine bir huzur ve güven vermiştir.

Bu savaşta o kadar çok Hıristiyan öldü ki, tarihçi Gibbon'a göre bu savaşta ölümlerin sayısını saymaya ancak Tanrı muktedirdir.³⁰⁵ Arap tarihçi Emir Şekib Arslan, batılı bir tarihçiye atfen ifadesinde aynı düşüncüyü paylaşmıştır. Aynı yazar, Batılı oryantalist tarihçi Reinaud'un şu sözünü aktarmıştır: "Bu savaşta Arapların cesareti öyle bir noktaya ulaştı ki, bazı Arap tarihçileri, onları önüne çıkan her şeyi yerinden koparıp atan şiddetli bir rüzgâra veya kendisine çarpan her şeyi kesen bir kılıca benzettiler."³⁰⁶

Dordogne ve Garonne nehirlerinin birleştiği bir yerdeki savaşı kazanan Abdurrahman el-Gâfikî komutasındaki Müslüman ordusu, daha sonra Akitanya Dük Eudes'in ordusunu Bordeaux şehrine kadar kovalamıştır.³⁰⁷

2.5. Bordeaux Şehri'nin Alınması

Akitanya Dükü Eudes'ün ordusunu Bordeaux (Bordo) şehrine kadar kovalayan Abdurrahman el-Gâfikî, burada kısa bir kuşatmadan sonra şehri ele geçirdi. Bu kuşatma sırasında sadece küçük çaplı bir mukavemet ile karşılaştı ancak şehri ele geçirdi.³⁰⁸ Akitanya dükü bütünüyle Müslümanlar tarafından fethedildi. Bordeaux şehrinin ele geçirilip yağmalanmasını engelleyemeyen Dük Eudes, bir miktar askeriyle birlikte kuzeye doğru kaçarak canını zor kurtardı. Müslümanlar Bordeaux (Bordo)'da önemli miktarda ganimet elde ettiler. Ele geçirdikleri

³⁰⁴ Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:787. ;Brokelman, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, 128.

³⁰⁵ Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 4:75; Ceran, Puvatya Savaşı, 27.

³⁰⁶ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 100.

³⁰⁷ Ceran, Puvatya Savaşı, 27.

³⁰⁸ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 128; Atçeken, Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı, 250.

şehirlerdeki kilise ve manastırları tahrip ettiler.³⁰⁹

Abdurrahman el-Gāfikî daha sonra ordusuyla o dönemde Akitanya (Aquitaine) eyaletine bağlı bulunan Rhöne vadisine yöneldi. Arles başta olmak üzere Dauphiné bölgesi, Lyon, Mâcon, Beaune, Dijon, Bèze, Autun, Besançon ve Paris'e 30 km mesafedeki Sens şehrini ele geçirdi.³¹⁰ Tarihçi Ceran, İspanyol Tarihçi Rodrigue de Tolède'nin, Arles'de, hâlâ o günden kalan Müslümanlara ait mezarların bulunduğunu bildirdiğini aktarmaktadır.³¹¹

Birkaç ay gibi kısa bir süre içinde Fransa'nın güneyini ele geçiren Abdurrahman el-Gāfikî ve ordusu daha sonra kuzeye doğru devam ederek Puvatya (Poitiers) şehrini ele geçirdiler. Burada bulunan Saint-Hilaire kilisesini ateşe verdiler. Ardından Galya (Gal) bölgesinin dînî merkezi durumunda bulunan Tûr (Tours) şehrine yöneldiler.³¹²

Bu esnada, Fransa topraklarında harekâtına devam eden İslâm ordusu, önüne gelen kale, şato ve şehirleri gibi yerleri teslim alırken, aynı zamanda büyük bir servet ve ganimet de elde etmiştir. Ancak batılı tarihçilere göre; Araplar bu ganimetleri elde ederken ele geçirdikleri şehirlerdeki halkı katlettiler, kilise ve manastırları talan ve tahrip edip ateşe verdiler.³¹³

Bununla birlikte gerçeği tam olarak yansıtmayan bu tür bilgilere karşı Ömer Ferrûh şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Kilise ve mabetlerin çoğu (mesela Tours şehrinde olduğu gibi) Esâsen birer kale ve burç vazifesi görüyordu. Fransızlar bunların arkasında Müslümanlarla savaşıyorlardı. O halde bunların yıkılmasında bir beis yoktur. Barbar Alman (Germen) halkaları ile Fransızlar arasındaki mücadelede yıkılan bazı kiliseler olmuştur. Şarl Martel Hıristiyan olmasına rağmen düşmanı olan bir yere hücum ettiğinde kiliseleri yıkmayı mübah görüyordu. İlk dönem Avrupalı tarihçilerinin çoğunun din adamı ve rahip olması sonucu bunlar Müslüman Araplara iftirada bulundular, onları kilise ve mabetleri yıkmakla itham ettiler.

³⁰⁹ Sâlim, *Târîhu'l Müslimîn*, 142.

³¹⁰ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 99; İnân, *Devletü'l-İslâm*, 1: 97.

³¹¹ Ceran, *Puvatya Savaşı*, 27.

³¹² Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 128; Atçeken, *Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı*, 250; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 27.

³¹³ İnân, *Devletü'l-İslâm*, 99; Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 4:75.

Fransız tarihçileri, Arapların içinde 500 tane rahip olan bir kiliseye hücum edip onların hepsini boğazladıkları iddiasını ortaya attılar. Bu iddia tamamen geçersizdir.”³¹⁴ Bu iddianın kabul edilmesi mümkün değildir. Zira Müslümanların bırakın bir din adamını, bir suçsuz bir insanı bile öldürmelerine, İslâm dini izin vermez. Böyle olunca sayısı oldukça fazla olan bir din adamını öldürdükleri iddiası, Ömer Ferrûh’un da, belirttiği gibi kabul edilmesi mümkün olmayan geçersiz bir iddiadır. Aksine bu tür davranışların, Hıristiyan dünyasında görüldüğü bildirilir.

Diğer taraftan Gustav Le Bon’un bildirdiğine göre; o dönemlerde Hıristiyan orduların yaptığı katliamlar ve tahribatlar aşırı boyutlardadır. Hatta Papa IX. Léon bu hususta İstanbul’da bulunan Bizans İmparatoruna yazdığı mektupta durumun vahametini gözler önüne sermekte ve bilhassa Hıristiyan Normanların yaş ve cins ayrımı yapmadan Hıristiyanları bile katlettiklerini, önlerine gelen bazilikaları bile yağmalayıp, yakıp yıktıklarından şikâyet etmektedir.³¹⁵

2.6. Müslümanların Galya (Gal) Bölgesine Ulaşması

Kuzey İspanya’da Navarre (Neberre) bölgesinde bulunan Pamplone (Pampelune, Benblûne) şehrine giren Abdurrahman, bundan sonra daha önceki güzergâhtan farklı olarak Pirenelerin batısındaki Roncevaux Boğazı’ndan (Roncesvalles geçidi) geçerek “el-Arzu’l-kebîre” de denen Frank toprakları olan Galya Gal (Galia, Gaule) bölgesine girdiğini³¹⁶ yukarda belirtmiştik. İslâm ordusu, kuzeye doğru harekâtına devam etti. Önüne çıkan kale, şato ve şehirleri teslim aldı, büyük bir servet ve ganimet ele geçirdi. Puvatya (Politiers) şehrini de zapteden Müslüman ordusu, buradan bu şehrin yakınında bulunan Saint Martin katedralinin bulunması sebebiyle dînî bir yünü de olan ve Fransa’nın en önemli şehirlerinden biri sayılan Tours (Tûr) şehrine yöneldi.³¹⁷ Çünkü Tûr (Tours) şehri Hıristiyanlarca önemli idi.

³¹⁴ Ferrûh, *el-Arab ve l-İslâm*, 133-134; Atçeken, Puvatya (Balâtu’ş-Şühedâ) Savaşı, 257.

³¹⁵ Ceran, Puvatya Savaşı, 28.

³¹⁶ Watt, *İslâmın Ortaçağ Avrupası*, 16; Ceran, Puvatya Savaşı, 28.

³¹⁷ Ferrûh, *el-Arab ve l-İslâm*, 128.

Charles Martel, Akitanya Dükü Eudes'in fikirlerini ve yardım talebini kabul etti. İslâm ordusuna karşı koymak için maddi ve manevi bütün imkânlarını seferber ederken hazırlıklar yapmaya başladı. Charles Martel, Franklar'dan asker toplamakla kalmamış, Rhine nehrinin ötesinde yaşayan, kurt derileri giyen ve saçlarını ortadan ayırarak omuzlarına doğru uzatan³¹⁸ yarı vahşi kabilelerden hatta paralı askerlerden bile yardım almıştır. Charles, bu hazırlıkları tamamladıktan sonra güneye, Tours (Tûr) şehrine doğru harekete geçmiştir.

Tûr (Tours) şehri, şu anki Paris'in 150 mil (bazı kaynaklarda 150 km.) güneyindeydi. Tours şehrinin Hıristiyanlarca kutsal ve önemli kabul edilmesine sebep olan Saint Martin katedralinin burada bulunması³¹⁹ ve Franklar üzerinde oldukça etkili ve nüfuz sahibi din adamı Saint Martin'in mezarının bu şehirde bulunması³²⁰ idi. Müslümanların buraya gelmesi Hıristiyan dünyasını harekete geçirmiştir. Müslümanlar bu şehri alması durumunda, Hıristiyan dünyasının tüm direncini kırılacaktı. Hıristiyan dünyası için değer atfedilen ve kutsal sayılan St. Martin'in tapınağının³²¹ Hıristiyanlar için önemi büyüktü. Bu onların bir araya gelmeleri için bir vesile olmuştur. Şehrin Müslümanlarca ele geçirilecek korkusu Dük Eudes'i harekete geçirmiştir.

Müslümanların Fransa topraklarında ilerleyişi, esasında Neustrasie bölgesine hâkim olan Şarl Martel (Charles Martel)'i endişelendirmekteydi. Ancak her ne kadar Müslümanların ilerlemesi Şarl Martel'i endişelendiriyor idiyse de, o biraz beklemeyi uygun görmüştür. Biraz beklemesinin sebebi, rakibi Akitanya Dükü Eudes'in gücünün kaybolmasını istemesidir. Her ikisi de ayrı eyaletlerin hükümdarlarıydı. Onunla liderlik konusunda çekişme halindeydi. Bu nedenle beklemek suretiyle rakibi Eudes'in gücünü kaybetmesini istiyordu. Bu bakımdan Şarl Martel rakibi Eudes'i yardımsız bırakarak onun gücünü yitirmesini bekledi. Bu yüzden de hemen yardım yapmakta acele etmedi ve beklemeye koyuldu. Böylece Müslümanlar, Eudes'in topraklarını ele geçirdiler. Neticede Şarl Martel, rakibi Eudes'in rekabetinden de kurtuldu. Bu sırada Abdurrahman el-Gâfîkî, Akitanya

³¹⁸ Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:878; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 28.

³¹⁹ Rahman, *İslâm Tarihi Kronolojisi*, 147-148; Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:787; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 28.

³²⁰ Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:787.

³²¹ Rahman, *İslâm Tarihi Kronolojisi*, 147-148; Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:787.

(Aquitaine) ve güney Fransa'nın neredeyse tamamını ele geçirmişti. Dük Eudes, Müslüman Araplara karşı tek başına duramayacağını anlayınca eski rakibi Şarl Martel'e sığınmak zorunda kaldı.³²² Üstelik Şarl Martel'e kendisine yardım etmediği ve Müslümanları durdurmadığı takdirde, bütün Frank topraklarının maruz kalacağı durumu anlatmaya çalıştı.³²³ Sonunda Akitanya Dükü Eudes tüm saltanatını kaybettikten sonra eski düşmanı Şarl Martel'den yardım istedi.³²⁴

M. Abdullah 'Inan, bazı Hıristiyan kaynaklarında dük Eudes'in Abdurrahman b. Abdullah el-Gāfikî'yi düşmanı olan Şarl Martel ile savaşmak için kendisine yardım etmek üzere Fransa'ya çağırdığının nakledildiğini ifade etmekte ve bu rivayetin uydurma ve kabul edilemez olduğunu söylemektedir.³²⁵

Şarl Martel, Müslümanların Akitanya (Aquitaine)'yı ele geçirmeleri akabinde sıranın kendi bölgesi Neustrasie'ye geleceğini anlamakta güçlük çekmedi. Bu sebeple Dük Eudes'ün birlik çağrısına katılmak üzere ordu hazırlamaya başladı.³²⁶ İslâm ordusuna karşı koymak için maddi ve manevi bütün imkânlarını seferber etti. Savaş hazırlıklarını yapmaya başladı. Charles Martel, Franklar'dan asker toplamakla kalmamış, Rhine nehrinin ötesinde yaşayan, barbar olarak addedilen ve uzun saçlı kurt derileri giyen³²⁷ yarı vahşi kabilelerden asker topladığı gibi paralı askerlerden bile yararlanma yoluna gitmiştir. Charles, bu hazırlıkları tamamladıktan sonra güneye, Tours (Tûr) şehrine doğru harekete geçti.³²⁸ Daha sonra hazırladığı ordusuyla Orléans'da Loire nehrini geçti, Amboise'a ulaştı ve ülkesini fethetmiş Müslümanların önünü kesmek için Vienne ile Clain arasına karargâhını kurdu.³²⁹

Bu sırada Müslümanlar, Abdurrahman el-Gāfikî komutasında hızla hareket ederek tüm Fransa'yı fethedeceklerdi. İslâm orduları durmadan ilerliyor, önlerine çıkan kale ve şehirler birer birer düşüyordu. Güneyden kuzeye doğru dağları,

³²² Atçeken, Puvatya (Balātu'ş-Şühedâ) Savaşı, 250.

³²³ Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 4: 74-75.

³²⁴ Ferrüh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 129; İnân, *Devletü'l-İslâm*, 1:98.

³²⁵ İnân, *Devletü'l-İslâm*, 1:97-98.

³²⁶ Abbadi, A.Muhtar, *fi't-Târihi'l-Abbâsi ve'l-Endelüs*, (Beyrut: tsz), 294.

³²⁷ Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:787.

³²⁸ Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 4:74-75.

³²⁹ Atçeken, Puvatya (Balātu'ş-Şühedâ) Savaşı, 251; Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 4:75; Ceran, Puvatya Savaşı, 29.

nehirleri geçiyorlar ve yol güzergâhındaki köprüleri ele geçiriyorlardı. Bu şekilde kuzeybatı yönündeki Puvatya (Poitiers) ve Tours (Tûr) şehirlerine kadar ulaşmışlardı.³³⁰ Bu durum karşısında yardım talebinden sonra Şarl Martel hızlı hareket etmeye başlamıştır.

Sonunda yaşanan tüm olay ve hadiseler neticesinde, İslâm ordusuyla Frank ordusunun büyük bir meydan muharebesinde karşı karşıya gelmesi kaçınılmaz olmuştur.

İslâm ordusu ilâ-yı kelimetullah için Endülüs' gelinceye kadar pek çok savaş ve fetihlerde bulunmuştu. Endülüs'te bulunduktan sonra Avrupa'nın kuzeyine doğru Fransa topraklarına hareket etmişti. Bu zaman zarfında Kurtuba'dan hareket eden İslâm ordusunun uzunca bir süredir seferde olması ve birçok savaş yapması sebebiyle bir hayli yorgun düşmüştü. Üstelik Abdurrahman ve ordusundaki askerî birlikler uzunca bir yol kat ederek buraya kadar gelmişti. Ayrıca bu seferler sırasında meydana gelen savaşlarda birçok şehit verilmişti. Aynı zamanda ele geçirilen şehirlerin muhafaza edilmesi önem arzetydi³³¹ Bu nedenle, Müslüman askerlerin bir kısmı bu yerlerde muhafız birliği olarak bırakılmıştı.³³²

Öte yandan bir çok tarihçi İslâm ordusu içinde Berberî-Arap çekişmesinden kaynaklanan iç problemler olduğunu ve bunun da İslâm ordusu için büyük bir sorun teşkil ettiğini bildirirler.³³³

Ayrıca ordunun hilafet merkezinden çok uzakta bulunması sebebiyle yardımcı kuvvetlerden yardım gelme ihtimalinin olamayacağı da görünüyordu. Hilafet merkezi olan Şam'ın bu savaşın Hilafet merkezi yapıldığı yer olan Galya (Gal) bölgesine uzaklığının 10.000 km olduğu ifade edilir.³³⁴ Ayrıca fetih ve savaşlarda elde edilen çok miktardaki ganimet, ordunun süratli hareket etmesini

³³⁰ Büstanî, *Me'areketü'l Arab*, 78.

³³¹ Abdüşşâfi Muhammed Abdüllatif, *el- 'Alemu'l-İslâmiyyu fi'l-Asri'l-Emeviyye*, 1.Baskı, (Kahire: İslâm Yayınevi, 2008), 280.

³³² Ceran, *Puvatya Savaşı*, 30.

³³³ Mu'nis, *Fecrü'l-Endelüs*, 268-269; S. Emir Ali, *Mûsâvver Tarihi İslâm*, 148; İnân, *Devletü'l İslâm*, 1: 100; Atçeken, *Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı*, 251; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 30.

³³⁴ Huseyn Mu'nis, *Rihletü'l Endelüs hadisü'l firdevsi'l-mev'ûd*, 2. Baskı, (Cidde: Râşid Yayınları, 1985), 250; Atçeken, *Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı*, 252; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 30.

engelleyen faktörlerin başında geliyordu.³³⁵

İslâm ordusunda bulunan askerler, savaş aletleri olarak, hafif silah olan kılıç ve ok kullanıyordu.³³⁶ Tarihçi Reinaud da, Müslüman ordusundaki askerlerin teçhizatı ile ilgili olarak; ok ve kılıçtan başka bir şey olmadığını belirtir. Aynı tarihçiye göre; ok atmak, kılıç kullanmak, ata binmek Müslümanların vazgeçilmez geleneklerindedir. Hatta İslâm uğruna, ok imal edenin, oku okçuya sunanın ve oku atan kişinin cennete gideceğine inanıldığını zikreder. Ayrıca yazmayı, yüzmeyi ve ok atmayı öğrenmek çocukların en tabii hakkı olduğunu, bu nedenlerle, İslâm ordusunun oluşumunda manevî unsurlar ağır bastığını³³⁷ belirtir. Gerçekten de Abdurrahman el-Gāfikî gençliğinde kendi doğduğu Yemen’de ilk önce ata binmeyi ve savaş teknikleri öğrenmeyi başarmıştı.³³⁸ Ayrıca burada batılı bir tarihçinin İslâm ordusunun manevî durumunu müspet bir şekilde dile getirmesi de dikkate değerdir.³³⁹ Asker sayısının ise, 70.000 ile 100.000 arasında olduğu şeklinde farklı rivayetler olduğunu yukarıda dile getirmiştik.

Frank ordusuna gelince; Şarl Martel, öncelikle Galya bölgesinin her yanından asker topladı, civardaki Hıristiyan liderlere elçiler göndererek yardım talebinde bulundu. Avrupalı soylulardan ve soylu olmayanlardan oluşan bütün güçleri bir araya getirdi. İtalya’da Lumbârdinlerden yardım aldı aynı zamanda kilise arazilerinin bir kısmına el koyarak hazırlık yaptı.³⁴⁰ Franklar ve çeşitli Germen kabilelerinden oluşan büyük bir ordu ile güneye doğru yola çıktı. Şarl Martel, askerî yönden deneyimli, dinî yönü ağır basan, dönemin en güçlü ve nitelikli hükümdarlarından biriydi. Şarl Martel komutasındaki orduda Frank, Germen, Burgunya ve Gal bölgesi askerleri mevcuttu.

Ayrıca Fransız unsurları olan çeşitli hanedanlardan destek birlikleri vardı.³⁴¹ Ordusunda Vikingler, Normanlar, Saxonlar, Galyalılar, Kuzey Afrika’dan getirilen

³³⁵ Mû'nîs, *Fecrû'l-Endelîs*, 268-269; Emir Ali, *Musavver Tarîh-i İslâm*, 148; İnân, *Devletü'l-İslâm*, 1:100; Atçeken, Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı, 252; Ceran, Puvatya Savaşı, 30.

³³⁶ Münâ Hasan Mahmûd, *el-Müslimân fî-Endülüs*, 150; Atçeken, Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı, 252.

³³⁷ Ceran, Puvatya Savaşı, 31.

³³⁸ Kutub, *Abdurrahman el-Gāfikî*, 5.

³³⁹ Ceran, Puvatya Savaşı, 31.

³⁴⁰ Saîd Abdülfettah Âşûr, *Târîhi Avrûba fî'l-usûri'l-vustâ*, (Beyrut: Nehdi Yayınevi, 1976), 148.

³⁴¹ Refik, *Büyük Târîh-i Umûmî*, 139; Abdulmun'im Mâcid, *et-Târîhu's-Siyasî li'd-Devleti'l-Arabiyye*, 7. Baskı (Kahire: 1982), 11:306; Atçeken, Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı, 252.

paralı askerler olmak üzere muhtelif unsurlar da yer almaktaydı.³⁴² Şarl Martel'in ordusu tecrübeliydi ve ciddi bir şekilde savaşa hazırlanmıştı.³⁴³ Ancak bu ordunun sayıca üstün olmasına rağmen gayr-i nizami olduğu ifade edilir.³⁴⁴ Mahmud Şakir, Şarl'in ordusunun çoğunun çıplaklardan oluştuğunu öne sürerken³⁴⁵ Philip K. Hitti ise; Frank ordusunun kurt derilerinden yapılmış elbiseler giydiğini, keçeleşmiş uzun saçlarını omuzlarından aşağı salıverdiklerini ve yaya askerlerden oluştuklarını ifade etmektedir.³⁴⁶ Üstelik bu ordunun tüm Katolik Hıristiyanları temsil ettiğini iddia edenler vardır.³⁴⁷ Buna karşılık Şarl'in ordusunun çok iyi hazırlanmış bir ordu olduğu da öne sürülmüştür.³⁴⁸

Silah konusunda ise Şarl Martel'in ordusu, Müslüman ordusuna göre daha donanımlı idi. Hıristiyanlar, askerî silah olarak ok, kalkan, uzun mızrak, uzun kılıç ve ağır balta taşıyorlardı, üzerlerinde zırh vardı. Özellikle kuzey bölgelerinin askerleri Vikingler ve Normanlar çok güçlü ve acımasızdılar.³⁴⁹

Şarl Martel'in ordusu, Abdurrahman el-Gâfîkî ve Müslümanların bulunduğu Tours şehrine doğru süratli bir şekilde geldi. Bu esnada İslâm ordusu Loire nehrini geçmeye hazırlanıyordu. İki ordunun öncü birlikleri Tours yakınlarında karşılaştılar. Abdurrahman, ordusunu Tours ve Poitiers arasındaki düzlüğe çekti ve savaş hazırlıklarına başladı.³⁵⁰

2.7. Savaşın Başlaması ve Gidişatı

Gerekli askerî hazırlıklarını yapmış olan İslâm ordusu Loire nehrini geçmeye hazırlanırken, Şarl Martel'in ordusu Tours şehrine doğru süratli bir şekilde hareket

³⁴² Atçeken, Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı, 252; Ceran, Puvatya Savaşı, s.30.

³⁴³ Ceran, Puvatya Savaşı, 30.

³⁴⁴ İnân, *Devletü'l-İslâm*, 1:99.

³⁴⁵ Mahmud Şakir, *et-Târîhu'l-İslâmî*, 9. Baskı, (Beyrut: İslâm Kitabevi, 2000), 4: 274.

³⁴⁶ Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:787; Atçeken, Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı, 252; Ceran, Puvatya Savaşı, 30.

³⁴⁷ Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, 40; Jacques Pirenne, *Büyük Dünya Tarihi* çev. Nihal Önal-Beslan Cankat- Refik Özbek, (İstanbul: tsz.), 1:265; Atçeken, Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı, 251; Ceran, Puvatya Savaşı, 30.

³⁴⁸ Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:787.

³⁴⁹ Atçeken, Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı, 252; Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:787; Ceran, Puvatya Savaşı, 30.

³⁵⁰ Büstânî, *Me'âriku'l-Arab*, 71. ;Abdüllatif, *Âlemü'l-İslâmî*, 324.

etti. Kısmen kurt derisi giymiş uzun saçlı piyadelerden, kısmen süvari askerlerden oluşan Şarl'ın ordusu, İslâm ordugâhının birkaç mil ilerisindeki Loire nehrini geçerek nehri arkada bırakacak şekilde yerleşmişti.³⁵¹

İki tarafın öncü kuvvetleri Clain ve Vienne nehirlerinin birbirlerine kavuştuğu noktada karşı karşıya geldiler. İslâm ordusunun öncü birlikleri ile Frank ordusu arasındaki ilk çarpışma Loire nehri civarında olmuş ve fakat bundan kesin bir netice elde edilememiştir. Çünkü Abdurrahman el-Gâfîkî, bu çarpışmadan sonra güneye Tours ile Poitiers arasındaki bölgeye çekilerek tekrar düşmanla karşılaşmak için orduyu yeniden düzenlemiştir.³⁵²

İlk günler iki ordu arasında küçük çaplı çatışmalar ve karşılıklı ok atma dışında ciddi bir çatışma meydana gelmemiştir. Keşif karakollarının çarpışması ile geçen birkaç gün içinde muvaffakiyet Müslümanlarda olmuştur.³⁵³ Bu ilk çatışmadan sonra her iki taraf Poitiers ile Tours şehirleri arasında bir mekânda savaş düzeni aldılar.³⁵⁴ İşte bu tam savaşın meydana geldiği yerdi ki; bu yer, Puvatya (Politiers)'in kuzey doğusunda, bu şehri Chatellerault'a ulaştıran eski Roma yolu üzerinde bulunan ve bugün “Moussais la Bataille” diye bilinen ve Puvatya (Politiers)'e 20 km. uzaklıkta bulunan bir yerdir.³⁵⁵

İslâm ve Frank ordularının bu büyük karşılaşmadaki durumlarını hassasiyetle tespit etmeye çalışan tarihçilerden Philip Hitti, bu karşılaşmanın Clain nehri ile Vienne arasında meydana geldiğini söylerken, Levi Provençal, Puvatya (Poitiers) şehrinin 20 km. kuzeydoğusunda bugün Moussais la Bataille³⁵⁶ olarak anılan yerde meydana gelmiş olduğunu kabul etmektedir. Bu tarihçiye göre, bu savaşın “Balatü’ş-Şühedâ” diye anılmasının sebebi, savaşın büyük Balat kasrının yanında olması nedeniyledir.³⁵⁷

³⁵¹ S. Emir Ali, *Musavver Tarîh-i İslâm*, 148; İnân, *Devletü'l-İslâm*, 100; Atçeken, Puvatya (Balâtü’ş-Şühedâ) Savaşı, 253.

³⁵² Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 4:74-75.

³⁵³ Sâlim, *Târîhu'l Müslimîn*, 144; Mu'nis, *Fecrü'l-Endelüs*, 270; S. Emir Ali, *Musavver Tarîh-i İslâm*, 148; İnân, *Devletü'l-İslâm*, 100.

³⁵⁴ Ganîmî, *Ma'reketü Belâtü'ş-Şüheda*, 66; Mu'nis, *Fecrü'l-Endelüs*, 270; Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:787; Atçeken, Puvatya (Balâtü'ş-Şühedâ) Savaşı, 252; Ceran, Puvatya Savaşı, 31.

³⁵⁵ Sâlim, *Târîhu'l-müslimîn*, 144; Mu'nis, *Fecrü'l-Endelüs*, 270.

³⁵⁶ E. Levi Provençal, *Histoire de l'Espagne Musulmane*, (Leiden: 1950), 1: 62.

³⁵⁷ Mehmet Şeker v.dğr, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 4:42.

Tarihçi Ömer Ferrûh, savaş yeri ile ilgili olarak çağdaş yazarlardan birisine atıf yaparak, tarihçinin o bölgeyi ziyaret ettiğini ve o bölgede yapılan kazılarda arap kılıçlarına rastlandığı bilgisini verir. Aynı tarihçi, çağdaş Müslümanlardan bir tarihçinin, “Müslimûn” isimli dergisinde; “Fûsiyye” diye isimlendirilen Tûr ile Puvatya arasındaki bir yeri ziyaret ettiğini ve bu yerin “Reva” yahut “Kral Hendeği” diye isimlendirildiğini aktardıktan sonra, burasının keşfedildiğini ve burada yapılan kazılarda, bazı arap kılıçları bulunduğunu aktarır. Burada bulunan kılıçların Abdurrahman el-Gâfikî'nin ve Müslümanların orada şehit edildiğini gösterdiğini³⁵⁸ ifade eder.

Bu sırada Frank ordusu, güneyden gelerek kısa zamanda Loire nehrine ulaşan ve büyük bir tehlike olan İslâm ordusundan çekinmekte, buna karşılık İslâm ordusu da pek parlak bir durumda bulunmamakta idi. Kurtuba'dan çıkarak uzun mesafe kat etmiş olduğu için, hayli yorgun bir haldeydi. Askerlerin bir kısmını fethedilen yerlerde muhafız olarak bırakmış olmaları bir yana, elde ettikleri pek çok servet ve ganimeti de beraberlerinde taşıyorlardı.

İslâm ordusunun bu hâli, savaşın sonucunu tayin eden önemli âmillerden biridir. Nitekim Abdurrahman el-Gâfikî de, bunun farkına varmış ve daha önce askerlerin ellerindeki ganimetlerin bir kısmını bırakmalarını istemiş fakat bu emri yerine getirilmemişti.

İki ordu hicrî 114 yılı Şa'ban ayının son günlerinde (miladî 12-13 Ekim 732) Tûr (Tours) veya Puvatya (Poitiers) ovasında karşılaştılar.³⁵⁹ Keşif kollarının çarpışması ile geçen birkaç günde Müslümanlar başarılar elde ettiler. Bunun yanında, savaşın şekli hususunda, ilk günler iki ordu arasında küçük çaplı çatışmalar ve karşılıklı ok atma dışında ciddi bir çatışma meydana gelmediğini bildirenler olduğu gibi, ilk günden itibaren son güne kadar çok ciddi mücadelenin ve kıyasıya çatışmaların yaşandığını bildirenler de vardır. Savaşın ciddiyeti göz önünde bulundurulduğunda, ikinci bakış açısı daha makûl görünmektedir.³⁶⁰

Bilindiği gibi Araplar seri ve hızlı savaşlara alışkın idiler; savaşları genelde

³⁵⁸ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 130.

³⁵⁹ S.Emir Ali, *Musavver Tarîh-i İslâm*, 148; İnân, *Devletü'l-İslâm*, 100; Atçeken, Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı, 253.

³⁶⁰ Ceran, Puvatya Savaşı, 31.

kısa sürer; ya yener ya da yenilirlerdi. Fakat bu defa savaş yaklaşık on gün kadar sürmüştü. Bu savaşın yedi, sekiz gün sürdüğünü³⁶¹ ileri süren farklı rivayetler de vardır. Nitekim her iki taraf, hem savaşı ciddi bir şekilde algılamış ve savaşa hazırlanmıştı, hem de kazanmak için büyük çaba ve enerji sarf ediyordu. Taraflar birbirleriyle sabahtan akşama kadar kıyasıya mücadele etmekte ve karşılıklı direnmekteydi.

Frank orduları eğitilmiş, daha tecrübeli ve savaşmaya alışkındı. Fakat Müslüman birlikler içinde özellikle gönüllülerin savaş deneyimi azdı; ancak onlar şehit olmayı arzuluyorlardı. Esâsen onların buralarda çarpışma gayesi İslâm'ı yaymak olduğu için şehit olmak arzuları artıyordu.

Hafif süvari birliklerinden oluşan İslâm ordusu, bütün cesaretiyle Hıristiyan ordusu üzerine hücumla geçtiler. İlk anda Frank ordusunun ön safını yarıdılar. Ne var ki, Frank ordusunun aldığı savaş düzeni bu başarının devamına izin vermedi. Daha sonra birbirlerine sıkı sıkıya kenetlenmiş zırhlı Frank birliklerinin saflarını yaramıyorlardı, sert bir duvara çarpmış gibi geri çekilmek zorunda kalıyorlardı ve piyade birlikleri için bir gedik açamıyorlardı.

Hitti, bu karşılaşmayı şöyle anlatmaktadır: “Frank ordusunda yer alan ve savaşın kızgınlaştığı bir sırada dört köşe ve ortası boş bir biçimde vaziyet almış olan savaşçılar, omuz omuza ve bir duvar sağlamlığında, hatta bir buz duvarı gibi gevşeme ve esneme nedir bilmez bir biçimde ayakta duruyorlardı. Karşılarında hücumla kalkan Müslümanların hafif süvarileri başarı gösteremiyordu. Franklar, saflarını dörtgen biçiminde sıralamışlardı. Her bir saf aşıldığında arkasından diğeri geliyordu. Üzerlerine gelen süvarilerin aralarına sızmasına imkân vermeden ellerindeki kılıçlarla onları etkisiz hale getiriyorlardı.”³⁶² Savaşın ilk günleri her ne kadar Müslümanlar buz dağına çarpmış gibi etkilenmişlerse de bu savaşı kazanacakları görünümü vardı.

Müslüman ordusunun savaş düzeni klasik beşli yapı şeklindeydi. 1.Mukaddime, öncü birlikler. 2.Meymene, sağ kanat. 3.Meysere, sol kanat. 4.Kalp, merkezî birlikler. 5.Saka, artçı birlikler.

³⁶¹ Abdülfettah Âşûr, *Târîhi Avrûba*, 148.

³⁶² Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:788; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 32.

İlginç ve diğer savaşlardan farklı olarak bu defa Saka (artçı) bölümünde özellikle Berberî askerlerin taşınabilir eşyaları ile aileleri; eşleri ve çocukları da bulunmaktaydı. Bu Müslüman askerler buralara, yağmalama düşüncesinden ziyade yerleşmek amacıyla gelmişlerdi. Bununla birlikte ordunun ihtiyacı olan erzak ve mühimmat, ihtiyat birlikleri ve Fransa topraklarına girildiğinden beri ele geçirilmiş olan ganimetler de bu bölümdeydi.³⁶³

Şarl Martel, bir taraftan İslâm ordusuna karşı şiddetle mukavemet gösterirken diğer taraftan Abdurrahman el-Gāfikî'nin ordusunun yapısını derinlemesine analiz etti. Bu istihbarat faaliyeti meyvesini verdi. İslâm ordusunda ganimetlerin ve ailelerin bulunduğu yeri tespit ettiler.

İslâm ordusu, çoğunluğu süvarilerden meydana geliyordu. Savaş günlerce devam etti. Taraflar cephelerini başarıyla koruyorlardı. Kimin galip olduğu belli değildi. Savaş bu şekilde yedi gün devam etti. Sekizinci veya dokuzuncu gün iki ordu arasında umûmî savaş başladı. Savaş şiddetli bir şekilde gece karanlığına kadar devam etti.

Ertesi gün, onuncu günkü çarpışmalarda yani savaşın sonunda, Frank ordusu güçsüz düşmeye başlayıp, Müslümanların zafere ulaşmaları yakınken, Frank ordusundaki Şarl Martel'in birlikleri İslâm ordusunda bir gedik açtılar ve artçı birliklerin ya da ganimetlerin bulunduğu yere saldırdılar.³⁶⁴ İslâm ordusundan bunu gören bir askerın ganimetlerin düşmanın eline geçmek üzere olduğunu bağırmasıyla süvarilerinin büyük bir kısmı, ganimetleri korumak için geriye çekildiler. Böylece İslâm ordusunda saflar bozuldu. Bunu fark eden Franklar, Müslümanların üstüne şiddetle saldırdılar. Müslüman askerlerinin arasında panik başladı. Sonunda pek çok Müslüman asker şehit oldu. Ganimetlere hücum edenin kişinin Akitanya Dükü Eudes olduğu da nakledilir.³⁶⁵

Frankların iyi hazırlanmış planı, savaşın kaderini belirleyen en önemli etmenlerden biri oldu. Akitanya Dükü Eudes'in yeni birliklerle gelip Charles Martel'e destek verdiği, onun katılımıyla Frankların cesaret kazandığı ve canla başla

³⁶³ Ceran, Puvatya Savaşı, 32.

³⁶⁴ İnân, *Devletü'l-İslâm*, 1:100; Atçeken, Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı, 253; Ceran, Puvatya Savaşı, .32.

³⁶⁵ Sâlim, *Târîhu'l-müslimîn*, 144-145.

savaşa devam ettikleri de söylenmektedir.³⁶⁶

Savaşın tam Müslümanlar tarafından kazanılmasına ramak kalmışken yapılan bu manevra, bir anda savaşın seyrini değiştirmiştir. Bundan sonra çok daha enteresan olaylar meydana gelmiştir.

2.8. Abdurrahman el-Gāfikî'nin Şehit Oluşu

Savaşın seyri itibariyle, zafer Müslümanlar tarafından kazanılmaya çok yakın iken, Franklar tarafından yapılan bu saldırı taktiği ile savaşın seyri değişmiş ve taktik hedefine ulaşmıştır. Ganimetlerin bulunduğu yerin düşmanların eline geçmek üzere olduğu haberi İslâm ordusunun merkezinde duyulunca ordunun insicamı bozulmuştur. Müslüman askerler ellerindeki ganimetlerin gitmesinden korktular. Farklı bir rivayete göre, İslâm ordusunun merkezinden yükselen bir çığlık; ganimetlerin bulunduğu yerin düşmanların eline geçmek üzere olduğunu haber verdi. Ganimetlerin Frankların eline geçmesinden endişe eden sağ ve sol kanattaki süvari birlikleri, Abdurrahman el-Gāfikî'nin bütün uyarılarına rağmen saflarını terk edip ganimetleri düşmana kaptırmamak için süratle ordugâha geri çekildiler. Ganimetleri kurtarmak için önemli miktarda asker, savaşı bırakıp geriye döndü. Bunun üzerine İslâm ordusunun saflarında bozulma meydana geldi. Aslında bu geri dönenlerin ailelerini; eş ve çocuklarını kurtarmak için dönen Berberîlerin olduğunu söylemek savaşın mantığı ve hedefine daha uygun düşmektedir.

İster ganimet, ister ailelerin kurtarılması amacıyla olsun, bu durum büyük bir kargaşa ve karışıklığa neden oldu ve İslâm ordusunun saflarında bozulma meydana geldi. İslâm ordusu bildiği düzenin dışına çıktı. Abdurrahman el-Gāfikî bu durumu görünce hemen safların önüne atıldı.

Kahraman komutan Abdurrahman el-Gāfikî var gücüyle safları düzeltmek için çok uğraştı ve ordunun en önüne geçti. Ancak düşman tarafından atılan, yanağına isabet eden bir okla ağır bir yara aldı ve çok geçmeden şehit düştü.³⁶⁷ Zaten onun en büyük emeli savaş alanında şehit olmaktı; bunun için dua ediyordu. O, bu

³⁶⁶ Ceran, Puvatya Savaşı, 32.

³⁶⁷ İnân, *Devletü'l-İslâm*, 100; Sercânî, *Kıssatü'l-Endeliüs*, 100.

emeline kahramanca ulaşmış oldu. Abdurrahman el-Gāfikî, şehit ve baygın olarak yere düşünce, komutanlarının akıbetini gören Müslüman ordusunun morali bozulmuştu. Müslüman ordusunda bir telaş ve panik havası oldu. Bu durum hayrete, şaşkınlığa ve şüpheye davetiye çıkardı. Müslümanların hepsini yok etmeye ve öldürmeye kararlı bir düşmanla çarpışan ordunun birçoğu şehit oldu. Hasredilemeyecek, sayılamayacak sayıda cesetler yere düştü. Ancak yine de savaşa devam ediyorlardı. Şarl Martel ordusuyla beraber yok etmeye ve helâk etmeye devam etti, inleyen bir yaralıya yahut ölüme hazırlanan bir şehide bile aldırmadı.³⁶⁸ Franklar her taraftan onları kuşatmıştı. Müslüman askerler akşam oluncaya kadar kayıplar vererek savaşa devam ettiler. Akşam karanlık bastırdıktan sonra savaşa ara verildi. Böylece her iki taraf ordugâhlarına geri çekildiler.

2.9. Müslümanların Geri Çekilmesi ve Savaşın Sona Ermesi

Gece karanlığı çökmesiyle savaşa ara verilmişti. Daha sonra iki ordu istirahata çekildi. İslâm ordusu yorulmuş, pek çok asker şehit olmuştu. Ayrıca Abdurrahman el-Gāfikî'nini şehit edilmesiyle askerlerin moral de bir hayli bozulmuştu. Bu arada Franklar ise Müslümanların ilerlemesini önledikleri için adeta bayram havası estiriyorlardı. Ordunun ileri gelen komutanları ve seçkinler aralarında bir durum değerlendirmesi yaptılar.

Gece durumu değerlendiren İslâm ordusundaki kumandanlar, kalan askerlerle savaşa devam etme fikrini öne sürdüler. Ancak Abdurrahman'ın yerine kimin geçeceği konusunda anlaşmazlığa düştüler. Buna rağmen, daha fazla kayıp vermemek amacıyla, gece karanlığından istifade ederek, götürebilecekleri kadar ağırlıklarını ve ganimetlerini yanlarına alıp savaş meydanından uzaklaşmaya karar verdiler. Geri çekilme hususunda en iyi fikir; düşmanı uyandırmamak için çadırları da orada bırakıp gece karanlığında geri çekilmektir. Geri çekilmek için bir plan yaptılar.

Tedbir olarak çadırlarında ateşleri yanık bıraktılar. Gece karanlığından istifade ederek, düşman uyurken geri çekilmeye karar verdiler. Bu kararın sonucu

³⁶⁸ “Abdurrahman el-Gāfikî”, *Mecelletü'l-Ezher* 26/4 (Kahire: Ekim 1954): 221.

olarak Müslümanlar, çadırlarını ve ağır yüklerini, götürülemeyecek durumda olan ölmesi yakın ağır yaralı askerleri ve esirleri orada bırakıp yanlarına hafif eşyalarını alarak güneye doğru çekilmeye başladılar.

Müslümanlar, hicrî Ramazan ayının ilk günleri 114/ miladî 25 Ekim 732 tarihinde Septimanya'ya, Arbûne (Narbonne) şehrine geri çekildiler.³⁶⁹ Bazı kaynaklarda bu tarih hicrî Ramazan ayın ilk günleri 114/ miladî 21 Ekim 732³⁷⁰ olarak bildirilir. Tarihçi İsmail Ceran, Fransız tarihçi Théophile Lavallée'nin, Arapların ağır bir şekilde geri çekilirken, geçtikleri yerlerdeki her şeyi tahrip ettiklerini söylemektedir.³⁷¹

Ertesi sabah olunca, Franklar o günkü savaş için son hazırlıklarını tekrar yapıp Müslümanların çadırlarından çıkmalarını beklemeye koyuldular. Ancak uzun süre beklemelerine rağmen, karşı çadırlardan ne bir ses duyuluyor, ne de bir hareket görülüyordu. Bunun bir hile olduğunu sanarak dikkatle çadırlara doğru ilerlemeye başladılar. Müslümanları savaştıkları yerden sakındırmak ve korkutmak üzere ileri atıldılar, ancak o atıldıkları yer ise bomboştu. Ganimetlerle ve elde edilebilen şeyler ile esirler ve taşınması zor olan yahut ölmek üzere bırakılan ağır yaralılar vardı. Franklar bu işte bir hile var zannına kapıldılar. Müslüman kampına girmeden önce bir müddet beklediler ve kimsenin gelmediğini görünce, orada olan her şeyi talan ettiler.³⁷² Karşılarında çadırların boş olduğunu gören endişeli Hıristiyanlar, önce şaşırılmışlardı ancak daha sonra İslâm ordusunun çekildiğini anlayınca büyük bir ferahlık duydular. Hiç olmazsa o an Hıristiyanlar için bir tehlike kalmamıştı.³⁷³

Savaştan muzaffer çıktığı farz edilen Frank ordusu komutanı Şarl Martel ise muhtemelen Müslümanlarla savaşın zorluğunu gördüğünden ya da başka sebeplerden dolayı onları takip etme cesaretini gösteremedi. Kısmî başarı ile yetindi ve

³⁶⁹ H.Pirenne, *Hz. Muhammed ve Şarılman*, 209; Özeydin, *Belâtü's-Şühedâ*, 5:391-392; Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 101,106; İnân, *Devletü'l-İslâm*, 99-101; Ganîmî, *Ma'reketü Belâtü's-Şühedâ*, 66-75; Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 4:77; Atçeken, *Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı*, 254; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 33.

³⁷⁰ Sâlim, *Târîhu'l-müslimîn*, 145; İnân, *Devletü'l-İslâm*, 100-101; Atçeken, *Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı*, 254.

³⁷¹ Ceran, *Puvatya Savaşı*, 33.

³⁷² Sercânî, *Kıssatü'l-Endelüs*, 101.

³⁷³ Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 4:77; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 34.

Müslümanların terk ettikleri ganimetleri gasp ederek kuzeye döndü.³⁷⁴ Şarl Martel'in, Müslümanların geri çekilişinin bir hile olmasından korktuğu için veya bu savaştan sonra artık Müslümanlardan bir kötülük gelmeyeceğine emin olduğu için onları takip etmediği de zikredilmektedir.³⁷⁵

Puvatya (Poitiers), Müslümanların Avrupa'daki askerî hedefleri açısından ulaşabildikleri en uzak noktaydı. Savaşın kesin bir sonuca ulaşmamasına rağmen, Puvatya (Poitiers) isminin bu denli ünlü olmasının nedeni budur. Her ne hâl ise, Müslümanlar zaten çekilmek zorundaydılar. Çünkü geri kuvvetleri teşkil eden Berberî ve Araplar yine çekişmeye başlamışlardı ve takviye kuvvet almak için de hiçbir umutları yoktu.³⁷⁶

Müslümanlar hızla güneye doğru dönmeye çalıştılar. Onların birlikleri Arbûne'ye doğru yöneldi ve Hıristiyanlardan birinin onları takip etmediğinden emin olunca yeniden saflarını toparlamak için yürüyüşlerini yavaşlattılar.

Tarihçi Şevkî Ebû Halîl, bir kısım Avrupa Hıristiyan kaynaklarının, Müslümanlardan bir grubun kaçtığını ve esir düştüğünü, yazdığını belirtir ancak bunun açık bir hata olduğunu zikreder. Düşmanları, onları arkadan gidip yakalamadan, Müslüman ordudan bir grup nasıl esir olur? şeklinde bir yaklaşımla, bunun gerçeği yansıtmadığını dile getir. Bu ifadenin, bu şekilde dile getirilmesini; "Bu olay, zaferlerinin debdebesini ve Müslümanların yenilgisini ortaya çıkarmak için Hıristiyan tarihçilerinin hayallerindedir." biçiminde açıklar.³⁷⁷

Bundan sonra Charles Martel, Müslümanları takip etmemiştir. Ancak Puvatya Savaşı'ndan sonra da seferlerine devam etmiştir. Saraken işgali sırasında, önce kendisinden yardım istemiş sonra da Sarakenler'le birleşerek kendisine ihanet etmiş olan Akitanya yöneticisi Eudes'i buyruğu altına almıştır. 115-118/733-736 yılları arasında Galya'nın güneydoğusundaki Bourgogne ve Province'ı Frank

³⁷⁴ Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:789; Atçeken, Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı, 254; Mantran, *İslâm'ın Yayılış Tarihi*, 112; Ceran, Puvatya Savaşı, 34.

³⁷⁵ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 102; Sercânî, *Kıssatü'l-Endelüs*, 100-101; Hasen, İbrâhim Hasan, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit ve Sadrettin Gümüş, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1985), 321; İnân, *Devletü'l-İslâm*, 101.

³⁷⁶ P.M. Hol, v.dğr., *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, rdk. Mustafa Fayda v.dğr., (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1988), 108.

³⁷⁷ Ebû Halîl, *Belâtu's-Şühedâ*, 35.

Krallığı'na bağlamıştır. 122/739 yılında Lombardlar'la barış anlaşması imzalamıştır. Yaşlandığı için sağlığı bozulan Martel, 124/741 yılında Suroise'daki sarayına çekilmiştir. Aynı yıl, Frank Krallığı'nın gerçek sahibi olarak tahtı oğulları Carloman ve Pepin arasında bölüşürmüştür.³⁷⁸

---

³⁷⁸ “Charles Martel”, *Meydan-Larousse Ansiklopedisi*, (İstanbul: Meydan Yayınları, 1969), 2:255; *Türk ve Dünya ünlüleri ansiklopedisi*, (İstanbul: Anadolu Yayınları, 1984), 3:1393; Dalgan, *Karolenj Krallığı*, 52.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PUVATYA SAVAŞI'NIN SONUÇ VE ETKİLERİ

Puvatya Savaşı sonucu itibariyle, hem Müslümanlar, hem de Hıristiyan dünyası için bir takım sonuçları ve etkileri olmuştur. Bu bölümde, bu savaşın sonuçlanmasına neden olan Müslümanların geri çekilme sebeplerini, yine bu savaştan sonra, Müslümanlarca bu muharebenin “Belâtü’ş-Şühedâ” olarak anılmasını ve savaşın genel sonuçlarını inceleyeceğiz. Bu bölümde, ayrıca bu savaşın her iki taraf açısından etkilerini ayrı ayrı ele alacağız. Savaşın Müslümanlar üzerindeki etkisi ile savaşın Avrupa üzerindeki etkisini ele aldıktan sonra genel bir değerlendirmede bulunacağız. Böylece, bu savaşı sonuçları ve etkileri açısından incelemiş olacağız.

Bu savaş sonunda, Avrupa’da siyasî ve kültürel anlamda bir takım değişimler söz konusu olurken, İslâm dünyasında ise Avrupa üzerinden hilafet merkezine ulaşma amacıyla olan Müslümanları olumsuz etkilemiştir. Hem Müslümanlar açısından, hem de Avrupa Hıristiyanları açısından bazı sonuçları olan ve günümüze kadar etkisi devam eden bu savaşın sonuç ve etkilerini günümüzde halen görmekteyiz. Müslümanlar açısından olumsuz ve son derece elem verici bir savaş olarak kalmıştır. Bu savaşta müslümanlar geri çekilmek zorunda kalmışlar, hem komutanlarına hem de başta tâbiînden olmak üzere çok sayıda savaşçının şehit olmasına da şahitlik etmişlerdir.³⁷⁹

Bununla birlikte daha önce belirtildiği gibi, Müslüman tarihçiler Puvatya savaşı ile ilgili ya suskun kaldılar ya da çok kısa bilgiler vermekle yetindiler. İslâm tarihçilerinin üzerinde pek durmadıkları bu savaş, Müslümanların kuzeye doğru yaptıkları seferleri yavaşlatmış ve Batı’dan İstanbul’a ulaşma idealinden vazgeçilmesine kadar götürmüştür.

Mehmet Özdemir ise, bu mağlubiyetin Endülüs Müslümanlarını derin bir kedere boğduğunu ve gelecek nesillerin böyle elim bir hâdiseden haberdar olmalarına engel olmak için İslâm tarihçilerinin kaynaklarında bu savaştan pek

---

³⁷⁹ Ceran, Puvatya Savaşı, 44.

bahsetmediklerini ifade etmektedir.³⁸⁰ Bu söylenenlere ilave olarak Müslüman tarihçilerin, mağlubiyet nedeniyle de bu savaşı fazla önemsemedikleri söylenebilir.³⁸¹

Bununla beraber, bazı çağdaş İslâm tarihi kaynaklar, Avrupalı tarihçilerin bu savaşın önemi hakkında değişik görüşler ileri sürdüklerini aktarır. Bazıları bu savaşı, Müslümanların kuzeye doğru yayılmalarının sonu ve bütünüyle Avrupa kıtasından çekilmelerinin başlangıcı saymakta, bazıları ise İslâm ordusunun büyük bir bölümünün çekildiği gerekçesiyle, bu savaşın sıradan bir savaş olduğunu, diğer savaşlardan farklı olmadığını ancak kazanan tarafın bu defa Franklar olduğunu söylemektedirler. Ayrıca savaş sonunda Müslümanların güney Fransa'yı terk etmek zorunda kaldıklarını da belirtmektedirler.³⁸² Başka batılı tarihçiler Müslümanların 114/732 yılında Charles Martel tarafından Puvatya (Poitiers) muharebesinde durdurulduğunu³⁸³ ifade ederken, diğer bazı batılı tarihçiler de bu savaşın yapıldığı günü Müslümanların Avrupa'da ilerleyişinin durduğu gün³⁸⁴ olarak kabul ederler.

3.1. Müslümanların Geri Çekilme Sebepleri

Puvatya savaşının etkileri ve sonuçları konusuna baktığımız zaman Müslümanların savaşı kazanabilecek durumda iken geri çekilmelerinin sebepleri hususunda ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında bilgiler bulmak zordur. Bununla birlikte daha önce belirtildiği gibi, Müslüman tarihçiler Puvatya savaşı ile ilgili ya suskun kaldılar ya da çok kısa bilgiler vermekle yetindiler.

İslâm tarihçilerinin üzerinde pek durmadıkları bu savaş, Müslümanların kuzeye doğru yaptıkları seferleri yavaşlatmış ve Batı'dan İstanbul'a ulaşma idealinden vazgeçilmesine kadar götürmüştür. Ancak çağdaş İslâm tarihçilerinin Müslümanların geri çekilmeleri konusunda farklı değerlendirmelerde bulduklarını görmekteyiz. Müslümanlar için her biri handikap olan bu sebepleri belli başlıklar

³⁸⁰ Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, 40.

³⁸¹ Ceran, *Puvatya Savaşı*, 44.

³⁸² Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 4:75.

³⁸³ Ira M. Lapidus, *İslâm Toplulukları Tarihi, Hazreti Muhammed'den 19. Yüzyıla*, çev. Yasin Aktay, (İstanbul,: İletişim yayınları, 2010), 1:512.

³⁸⁴ Claude Cahen, *Doğuştan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar İslâmiyet* çev. Esat Nermi Erendor, (Ankara: 2000), 38.

altında şu şekilde sıralayabiliriz:

a. Başkomutanın şehit olması: Bilinmesi gereken ana husus ve Müslüman ordusunun yenilgisinin asıl sebebi, başkumandan Abdurrahman el-Gāfikî'nin savaş meydanında şehit olmasıydı. O, bir rumuzdu; kalplere güven veren, kaynaştıran, cesaret verip yüreklendiren karizmatik bir şahsiyetti. Onun şehit düşmesi ordunun azmini kırdı, yerini alan kumandanlar, Muhannek, Ukbe b.Haccac vb. onun gösterdiği başarıyı gösteremediler. Yine de geri kalan askerlerin büyük kayıplara uğramaması için geri çekilerek yapılması gereken en makul davranışı sergilediler. Tıpkı Toulouse yenilgisinde başkumandan Semh b. Mâlik el-Havlânî'nin şehit düşmesi akabinde onun yerini alan Abdurrahman el-Gāfikî'nin orduyu sâlimen geri getirmesi gibi.

b. Savaş alanının hilafet merkezi ve üst bölgesine uzaklığı: Savaşın seyrini etkileyen birçok sebep mevcuttur. Bu sebepler arasında savaş alanının hilafet merkezi Şam'a ve ana üs Kurtuba'ya olan uzaklığı önemli bir yer tutmaktadır. Bu uzaklık, gerekli zamanda ve hızlı bir şekilde askerî yardımın gelmesini imkânsız kılmıştır. Hilafet merkezi olan Şam'ın bu savaşın yapıldığı yer olan bölgeye uzaklığının 10.000 km. olduğu ifade edilir.³⁸⁵ Şevkî Ebû Halîl, bazı tarihçilerin savaş yapılan yerin hilafet merkezi olan Şam'a çok uzak oluşu, askerî yardımın gelememesini bu yenilginin sebebi olarak saydıklarını ifade etmektedir.³⁸⁶ Tarihçi yazar Ali Rıza Sağman, Müslümanların savaşı kazanamama sebepleri arasında, ordunun hilafet merkezinden ve üs (Endülüs) merkezden çok uzaklaşmış olmasını sayar. Aynı zamanda bir yıldan beri savaşta olan ordunun yorulmuş olduğunu belirtir.³⁸⁷ Gerçekten de merkezden uzak kalan ordu, uzun bir müddettir devam eden savaşlardan dolayı yorgun düşmüştür.³⁸⁸

c. Savaş yapılan bölgenin coğrafi ve topoğrafik yapısı: Fethedilen Fransa topraklarının coğrafi ve topoğrafik yapısının, özellikle de savaş alanının; Arapların savaşmaya alışkın oldukları arazi yapısından oldukça farklı olması; dağlık arazilerden, ormanlık alanlardan, nehirlerden ve yeşil ovalardan teşekkül etmesi,

³⁸⁵ Mu'nis, *Rihletü'l-Endelüs*, 250.

³⁸⁶ Şevki Ebû Halîl, *'Avamilu'n-Nasr ve'l-Hezime 'Abra Tarihine'l-İslâmi*, (Dimeşk:1991), 97.

³⁸⁷ Ali Rıza Sağman, *İslâm Fütühatları*, nşr. Hayrettin Güldiken, (İstanbul:1965), 238.

³⁸⁸ Ceran, *Puvatya Savaşı*, 40.

savaşın kaderini belirleyen önemli unsurlardan biri olmuştur. Tarihçi Râgıb Sercânî, Müslümanları geri çekilmeye sevk eden sebepler arasında, Müslümanların savaştıkları bu topraklarda, o ülkenin yerli halkının tanıdığı kadar, savaştıkları bölgeyi iyi tanımadıklarında bildirir.³⁸⁹

d. Ordu içindeki Arap kabileleri arasındaki Yemenî-Kaysî çekişmesi, Arap-Berberî anlaşmazlığı.³⁹⁰ İslâm ordusunun yapısı mütecanis değildi. Ordu içindeki Arap kabileler arasında rekabet mevcuttu; Yemenî-Kaysî çekişmesi vardı. Yeni Müslüman olmuş Berberîler ile Araplar arasında yaşanan anlaşmazlıklar, tüm gayretlere rağmen zaman zaman olumsuz etkiler doğurmaktaydı. Bu arada Berberîler içinde Haricîlerin propagandaları da etkili olmaktadır.³⁹¹ Her ne kadar Berberîler içinde bazı grupların manevî yapıları farklılık arz ediyorsa da, Berberî unsurlar, Müslüman olduktan sonra, inançlı ve samimi bir şekilde İslâm için büyük fedakârlıklar gösterip, bu dinin Endülüs ve Fransa'da yayılmasına büyük katkı sağlamışlardır.³⁹² Şevki Ebû Halîl, bazı tarihçilerin, Araplarla Berberîler arasında çekişmeler olduğunu bildirdiklerini aktarırken, bu etkenin, hesaba katılması ve kesinlikle ihmal edilmemesi gereken bir sebep olduğunu ifade eder.³⁹³ Bu konuda farklı bir görüş de, S. Muhammed Ebû Diyak'a aittir. O'na göre bu savaşta Müslümanların yenilgisi hakkında Avrupalı kaynakların zikrettiği sebeplerden birisi İslâm ordusundaki Arap-Berberî ihtilafının varlığıdır. Bu tarihçiye göre, aynı zamanda Avrupalı tarihçiler, Munusa kıssasının mevcudiyetine de inanmaktadırlar.³⁹⁴

e. İklim şartları: Çöl ortamından farklı; mevsim, hava şartları, soğuk, şiddetli yağmurlar, çamurlu ve sulak araziler, İslâm ordusunun manevra gücünü olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla daha ziyade kurak mıntikalarda savaşan Müslümanlar, bu defa tanımadıkları ve alışkın olmadıkları bir bölgede savaşmışlardır. Tarihçi Râgıb Sercânî, Müslümanları geri çekilmeye sevk eden

³⁸⁹ Sercânî, *Kıssatü'l-Endelüs*, 102.

³⁹⁰ Sâlim, *Târîhu'l-müslimîn*, 143.

³⁹¹ Ebû Diyâk, *el-vecîz fî târihi'l-Mağrib*, 193; Ganîmî, *Ma'reketü Belâtü'ş-Şüheda*, 73-76; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 40.

³⁹² Ceran, *Puvatya Savaşı*, 40.

³⁹³ Şevki Ebû Halîl, *Tarih Boyunca Müslümanların Zafer ve Yenilgi Sebepleri*, çev. Mahmut Sevim (İstanbul: Polen yayınları, 2005), 137-138.

³⁹⁴ Ebû Diyâk, *el-vecîz fî târihi'l-Mağrib*, 193.

sebeplerden birinin; tabiatın zorlukları olduğunu zikreder.³⁹⁵

f. Moral Bozukluğu: Bu çetin savaşta başkumandanlarının ölümüyle Müslüman ordunun maneviyatı gerçekten çok bozulmuştu. Ordunun durumu perişandı. Genelde bütün güvenin, bir kişinin şahsiyeti üzerine inşa edilmesinin bunda etkisi büyüktü.³⁹⁶ Tarihçi Ali Rıza Sağman askerlerin bir şahsa (Abdurrahman el-Gâfikî'ye) bağlanmasını ve bu şahsın şehadetini, geri dönüş sebepleri arasında saymaktadır.³⁹⁷

g. İstihbarat: Bir diğer önemli etmen ise, istihbarat konusudur. Bilindiği gibi savaşlarda istihbarat esastır. Muhtemelen burada bölgeyi iyi tanımayan Müslümanlar kısa sürede gerekli tedbirleri alamadılar. Bölgenin insanı olan Şarl Martel ise, İslâm ordusunun yapısını tespit ekmekte büyük bir başarı gösterdi ve ordunun arka kısmına saldırarak Müslüman askerlerin çözümlenmesini sağladı. Daha sonra İslâm ordusunu kalabalık askerî birlikleriyle her yandan kuşatma altına aldı.

h. Asker sayısı ve teçhizat: Fransız ordusu sayı bakımından büyük üstünlüğe sahip olduğu gibi savaşta kullanılan uzun kılıç, uzun mızrak, kalkan, zırhlı ağır süvari vb. avantajlarına da sahipti. Müslümanlarda ise hafif silah sayılan kılıç ve ok vardı.³⁹⁸ Aslında, Frankların bu askerî üstünlüğü İslâm ordusunu etkilememişti ve bu ordu başkumandanlarının şehit olduğu son günün akşamına kadar mücadeleden asla vazgeçmemişti. Ancak yine de daha sonra geri çekilmeye karar verirken göz önünde bulundurulması gerekirdi. Tarihçi yazar Ali Rıza Sağman, Puvatya savaşının kazanılamamasının sebepleri arasında, düşman lehine (Frank ordusuna lehine) sayıca oranın nispetsiz çokluğuna dikkat çeker.³⁹⁹ Tarihçi Râgıb Sercânî de Müslümanları geri çekilmeye sevk eden sebepler arasında, Müslümanların düşmanlarından, sayı ve teçhizat yönünden az oldukları fikrini savunur.⁴⁰⁰

i. Savaşa ailelerin katılması: Berberîler bu defa Fransa'ya düzenlenen

³⁹⁵ Sercânî, *Kıssatü'l-Endeliüs*, 102.

³⁹⁶ Ceran, *Puvatya Savaşı*, 40.

³⁹⁷ Ali Rıza Sağman, *İslâm Fütühatları*, nşr. Hayrettin Güldiken, (İstanbul:1965), 238.

³⁹⁸ Ceran, *Puvatya Savaşı*, 40.

³⁹⁹ Ali Rıza Sağman, *İslâm Fütühatları*, nşr. Hayrettin Güldiken, (İstanbul:1965), 238.

⁴⁰⁰ Sercânî, *Kıssatü'l-Endeliüs*, 102.

sefere aileleriyle; eş ve çocuklarıyla katılmışlardır. Aileleri ordu gerisinde ise de bu durum önceki fetihlerden farklı ve savaşın seyrini etkilemiştir. Ayrıca orduda esirlerin ve çocukların varlığı da göz ardı edilmemelidir.⁴⁰¹

j. Müslümanların Yanlarında taşıdıkları ganimetler: Müslümanların nereye giderlerse gitsinler, yanlarında taşıdıkları ağır ganimetler, ordunun hızını kesmiş,⁴⁰² savaşın seyrini etkileyen en önemli unsur olmuştur. Ganimet konusu en çok istismar edilen bir konudur.⁴⁰³ Bu nedenle bu konu üzerinde daha fazla duracağız.

Şevkî Ebû Halîl'e göre, bu savaşta yenilginin sebebi, doğrudan doğruya ganimet hırsıdır.⁴⁰⁴ Bir başka çağdaş yazar da ganimetlerin zafer kazanılmasına engel olduğunu, bunun gerçekten ibretlik bir olay olduğunu dile getirmektedir.⁴⁰⁵ Yenilginin ana sebebini ganimet hırsına bağlamak kolaycı bir yaklaşımdır. Hâlbuki Müslümanların hedefi Allah'ın ismini yüceltmek ve onun dinini yaymaktır. Ganimet ise hedef değil ancak bir vesile idi. Ordunun seyrüseferinde ihtiyat, erzak, mühimmat vb. ihtiyaçlarını temininde bir araçtı. Ordu uzak bölgelerde mücadele etmekteydi. Zaten o günün Fransa'sı ve İslâm ordusunun güzergâhı yağma edilecek zenginliğiyle ön plana çıkmış değildi. Halkın çoğunluğu fakirdi; hatta hayvan derisinden giysileri olan yoksun insanlardı. Bu insanlar, İslâm ordularının yağmalayacağı ne mücevherata ne de hazinelere sahipti. Böyle bir varlıkları yoktu. Ancak burada zikredilmesi gereken husus, İslâm ordusunun yanlarında taşıdıkları ağır ganimetler nedeniyle hızının kesilmesi gerçeğidir. Bu durum zaten İslâm ordusunun başta gelen handikaplarından biri idi.⁴⁰⁶

Bununla birlikte tarihçi Bahriye Üçok, dipnot kaynağını göstermeden Abdurrahman el-Gâfîkî'nin tüm tedbirlerine rağmen, Müslüman askerlerin yağmaya daldıklarını bu sebeple ordudaki düzenin bozulduğunu öne sürmesi oldukça ilginçtir. O'na göre bu durum büyük başarılarla alışmış olan

⁴⁰¹ Ceran, Puvatya Savaşı, 40.

⁴⁰² Sâlim, *Târîhu'l-müslimîn*, 143.

⁴⁰³ Ganîmî, *Ma'reketü Belâtu's-Şüheda*, 88-89; Ceran, Puvatya Savaşı, 40.

⁴⁰⁴ Ebû Halîl, *'Avamilu'n-Nasr ve'l-Hezime*, 97.

⁴⁰⁵ Abdullatîf, *el-âlemü'l-İslâmi*, 325.

⁴⁰⁶ Sâlim, *Târîhu'l-müslimîn*, 143; Atçeken, Puvatya (Balâtu's-Şüheda) Savaşı, 254-255; Ceran, Puvatya Savaşı, 40.

Abdurrahman'ın bozguna uğramasına sebep olmuştur.⁴⁰⁷ Eğer Abdurrahman el-Gāfikî Puvatya (Poitiers) Savaşı'nı kazansaydı, Müslümanların önce Almanya'ya, sonra Bizans İmparatorluğu üzerine yürüyecekleri muhakkaktı.

Yine ayrı tarihçi, Müslüman ordusunu, bu olaydan 280 yıl önce yaşayan Batı Hun Devletinin ordusuna benzeterek, “Attilâ'nın askerleri de, Abdurrahman el-Gāfikî'nin askerleri gibi yağmaya daldıkları için Orleans'da Aetus'la karşılaştıkları zaman yenilgiye uğramışlardır. Sırf bu yağma yüzündendir ki, Attila ve Abdurrahman el-Gāfikî, Avrupa'yı tam olarak ele geçirememişlerdir,”⁴⁰⁸ görüşünü ortaya atar. Üçok'un bu düşüncesine katılmak mümkün değildir. Atilla ordusu Müslüman değildi, Abdurrahman el-Gāfikî ordusu ise Müslüman idi. Dolayısıyla biri İslâm'ın cihad ruhunu, i'lâ-yi kelimetullah felsefesini bilmezken diğeri Allah yolunda cihad için ülkeler fethediyordu. Amaç Allah rızasını kazanmak olan bir ordu komutanı ve ordusunun, yağmalak gibi İslâm ile bağdaşmayan bir düşünce içinde olduğunu kabullenmek mümkün değildir. Belki askerleri içinde bu düşüncede olanlar olmuş olabilir ve onları bundan engellemekte Abdurrahman el-Gāfikî yetersiz kalmış olabilir. Ancak tüm Müslüman ordusuna yağmacı yaftası yakıştırmak, İslâm dinini yaymaya uğraşan ve o İslâm kuralları çerçevesinde hareket eden bir ordu için akıl ve vicdan ölçüleri ile bağdaşmaz.

Tarihçi Abdurrahman el-Haccî, bu ganimetler kıssasını reddetmiş ve bu hususta şu iddiayı ileri sürmüştür: “Orada, savaştan önce ve onu takip eden zamanda, Berberîlerle Araplar arasında çekişmeyle ilgili bir şey sabit değildir. Böylece, ganimetler kıssası, İslâm fetihleri için bilinen yüce hedeflerden uzaklaşmış bir uydurmadan ibaret görünmektedir, Savaş konusunda takvası bilinen Fransa'daki fâtihterin, ganimetlerini taşıması garip olan bir şeydir, onlar sadece savaşa yönelmişlerdi ve kesin olarak sadece bunu biliyorlardı. Eğer Müslümanlar için, Avrupa rivayetlerinin belirttiği gibi ganimet önemli olsa, düşman eline geçmemesi için bunları fethettikleri şehirlerde bırakır, yanlarında taşımazlardı.”⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ Bahriye Üçok, *Emeviler-Abbasiler*, (Ankara: Seviç Yayınları, 1968), 59.

⁴⁰⁸ Üçok, *Emeviler-Abbasiler*, 59-60.

⁴⁰⁹ Haccî, *et-Târihu'l Endelüsî*, 197-198.

Haccî, ganimet hadisesini kabul etmez ve ayrıca geri çekilişin bir hezimet sayılamayacağını bunun komutanlarının ölmesinden kaynaklanan tabîî bir durum olduğunu bildirir. Özellikle de, Endülüs'deki fetihlerde Müslümanların önemsedikleri şey, silah ve atları idi, ganimet malları değildi. Bu önem verme ise, Avrupa rivayetlerinde söylenen ganimetlere göre zıt bir önem vermedir. Yani ganimet nedeniyle geri çekilme gibi bir durum söz konusu değildir. Ayrıca Fransızlar, Müslümanların hilesini ve onların geri çekilmelerini ancak ertesi gün sabah keşfetmişlerdi. Hıristiyanlar savaşmak için hazırlanıyorlardı, yani Fransızlar için zafer işareti henüz gözüküyordu. Müslümanlar içinde, hezimet işareti gözüküyordu. Bunun yanı sıra, bu olayın tamamen hezimet sayılamayacağı, aksine Abdurrahman el-Gâfikî'nin şehit edilmesiyle, tercih edilen, Müslümanların, tabi olarak şeklen geri çekilişlerinden ibarettir. O askerî bir karardır, savaşın zorluğu başladığı zaman, idarî olarak alınmıştır. Komutanın şehit olması ordu için bir sıkıntı sayılabilir ancak bir sıkıntıyı hezimetle ilişkilendirmek doğru olmaz.⁴¹⁰

Ancak diğer bir tarihçi Râgıb Sercânî, ise fâtiplerinde bir beşer olduğunu, ganimetlere düşkün olmalarının mümkün olabileceğini ancak bu savaşta geri çekilmeye sebep olan şeyin ganimet olmadığını belirtir ve şu görüşü savunur: “Fâtiplerde birer beşerdir ve onların ganimetlere düşkün olması ve ganimetlerle imtihan edilmesi gerekir. Büyüklük bakımından, Peygamberin ashabından daha keremli kimseler değillerdi. Ayrıca o ashab, ganimeti alma konusunda onunla imtihan edilmiştir. Belâtü’ş-Şühedâ savaşı yenilgisinde, Müslümanların geri dönmeleri ganimet düşüncesi ile olmuş olsaydı, biz bunu duymuş olurduk. Ancak böyle olmadı, bu kuvvetli fısıltıdan başka bir şey değildir ve kesin delillere muhtaçtır. Ancak şu açıktır ki, bu hakikaten etkileyici bir yenilgidir ve onunla Fransa'nın kuzeyinde fetihler durmuştur.”⁴¹¹

Bir başka tarihçi Abdülhâlîm 'Uvays de bu yenilgiyi ganimet faktörüne bağlamıştır.⁴¹² Abdülhalîm, ganimetlerin bir ders olduğu konusunda: “Ganimetler kıssası, tarih içinde bir gariptir, bize kavuşan örnek olan bir derstir. Ganimet sebebi,

⁴¹⁰ Sercânî, *Kıssatü'l-Endelüs*, 101; Haccî, *et-Târîhu'l Endelüsî*, 197-198.

⁴¹¹ Sercânî, *Kıssatü'l-Endelüs*, 102.

⁴¹² Abdülhalîm 'Uvays, *Dirâsetü li-sukûti Selâşîne Devletin İslâmiyyetin*, (Kahire: Yeni Mısri Yayınları: tsz.), 7-8-9.

öncelikle yenilgiyi başlatmıştır. Ganimetlerin yenilgiye sebep olduğunu Peygamber (s.a.v.) zamanındaki Uhud savaşına atıf yaparak açıklar. “Savaş komutanlarının ilki Rasûlüllah (s.a.v.) idi. Uhud savaşında okçular onun emrine muhalefet etmişti, ellerindeki ganimetlerin zayi olmasından, ganimetin dağılmasından korkmuşlardı. Uhud, ganimet sebebiyle, Müslümandan 70 seçkin sahabînin şehit olduğu dağdır, ganimet sebebiyle!”⁴¹³ diyerek, savaşlarda yenilginin unsurunu, ganimet olarak görür.

Tarihçi S. Muhammed Ebû Diyak’a göre ise ganimetler, İslâm ordusunu olumsuz etkilemiştir. S. Muhammed Ebû Diyâk bu konu ile ilgili düşüncesini şöyle söylüyor: "Ganimet kıssası uydurmadır, aslı yoktur. Çünkü Müslümanların hedefi, Allah (c.c.)'ın ismini yüceltmek ve onun dinini yaymaktır. Ganimet ise hedef değil bir neticedir. Dolayısıyla Avrupalı tarihçilerin, Müslümanların mala düşkünlükleriyle ilgili yorumları doğru değildir."⁴¹⁴ Bu düşünceye bizde katılıyoruz. Ganimet elde etme konusu, İslâm dinini yayma konusundaki Müslümanların ana gayesine uymamaktadır. Amaç ganimet olsa idi, daha öncede belirttiğimiz gibi, Endülüs toprakları ve tabiat zenginlikleri bunları fazlasıyla karşılardı. Müslümanlar ölümü pahasına, geçilmesi zor olan sarp Pirene (Baranis) dağlarını ve keskin vadilerini geçmek zorunda kalmazlardı. Üstelik karşıdaki düşmandan da böyle bir ganimet elde etme fikrinde de olamazdı. Çünkü karşıdaki düşmanın üstüne giyecek elbisesi dahi yoktu. Yarı çıplak (kuzu derisinden giyinmiş) halde savaşa gelmişlerdi. Böyle bir topluluğun ganimetini elde etmek için yüzlerce kilometre yol kat etmek mantıklı görünmemektedir.

3.2. Savaşın Belâtü’ş-Şühedâ olarak Anılması

Yapıldığı bölgeye nispetle batılı kaynaklarda "Poitiers"⁴¹⁵ “Battle of Poitiers”, “Tours” isimleriyle anılan bu savaş, bu şekilde İslâm ordusunun geri çekilmesiyle sona ermiş oldu. Bu savaş İslâmî kaynaklarda ise "Puvatya Savaşı" yahut "Belâtü’ş-Şühedâ" olarak isimlendirilmiştir.

⁴¹³ Uveys, *Dirâsetü li-sukûti Şelâşîne*, 7; Sercânî, *Kıssatü'l-Endeliüs*, 102.

⁴¹⁴ Ebû Diyâk, *el-vecîz fi târihi'l-Mağrib*, 193.

⁴¹⁵ E. Levi Provençal, “Abdal-Rahman Ghaftki”, *The Encyclopaedia of İslâm*, (Leiden: 1986), 1:86.

Arap kaynaklarında bu savaş genelde “Belâtü’ş-Şühedâ” ismiyle anılır. Tarihçi Levi Provençal'a göre bu ismin verilme nedeni, savaşın büyük Balat kasrının yanında olması sebebiyledir.⁴¹⁶ Türk İslâm tarihi kaynaklarında ise Puvatya Savaşı olarak bilinir.

XI. Yüzyıl Endülüs tarihçileri birçok müslümanın şehit düştüğü bu yere ve bu savaşa Belâtü’ş-Şühedâ (Şehitler yolu, düzlüğü) adını vermişlerdir.⁴¹⁷ Ancak şehit olanların sayısının ne kadar olduğu bilinmemektedir.

Konu ile ilgili olarak, Râgıb Sercani, Avrupa kaynaklarının abartılı rivayetler verdiğini belirtir ve Müslümanların bu savaşta 50.000 kişi olduğunu söyleyerek bu iddalara şu cevabı verir: “Avrupa rivayetleri, Puvatya savaşında Müslümanlardan ölenlerinin sayısının çok olduğunu belirtir. Hatta onlardan bazısı, Belâtü’ş-Şühedâ savaşında Müslümanlardan ölenlerin sayısının 375.000’e ulaştığını söyler. Bu sayı, şüphesiz bu savaş için cidden mübalağalı bir rakamdır, çünkü Müslüman ordusu, gerçekte, 50.000’i geçmemişti yahut en uzakta takdir edilecek şekilde 50.000 idi.”⁴¹⁸ Ancak bilinen bir şey vardır ki, bu savaşta Müslümanlardan gerçekten çok sayıda asker şehit olmuştur.⁴¹⁹ Puvatya savaşında çok sayıda şehit olması nedeniyle, Müslümanlarca bu savaş “Belâtü’ş-Şühedâ” olarak bilinmektedir.

Tarihçi Emir Şekib Arslan, bazı Hıristiyan tarihçilerin, bu savaşta yere serilen Müslümanların sayısının 360.000’e ulaştığını bu rivayetlerini kabul etmenin mümkün olmadığını dile getirir. Bu konuyla ilgili düşüncesini şu şekilde paylaşır: “Müslümanlar, savaş günü hepsi ölmedi, o günlerde tamamı 500.000 olarak bildirilen ordunun tamamının da öldürülmesi mümkün değildir. Üstelik müslümanlar için köklü dâhilî harpler bitmiş değildi. Kaldı ki, bu sayıda bir ordu topluluğunu toplamak bizim için mümkün kabul etsek bile, o ülke içinden geçerken, bu kolordu için lazım gelecek, bunca mühimmat, azık, kumanya nasıl temin edilebilirdi? Ülkenin ganimeti de söz konusu olamazdı, çünkü musibetler ve baskınlardan ülke harap olmuş idi. Ordunun sayısı bu kadar olması mümkün değildi. Ancak bu savaşta, Abdurrahman el-Gâfîkî’nin yönettiği bu ordunun, en büyük ordu olduğu ve en yiğit ordu olduğu

⁴¹⁶ Provençal, *Histoire de l’Espagne Musulmane*, 1:44.

⁴¹⁷ Şeker vb. dğr, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 4:42.

⁴¹⁸ Sercânî, *Kıssatü’l-Endelüs*, 100.

⁴¹⁹ İbn İzârî, *Beyân*, 2:28.

inkâr edilemez. Müslüman ordusunun, gönderilen bir rüzgâr gibi savaş için ortaya çıkması, en büyük delilidir. Bu savaş, hatta hâlen bugün bile Avrupa topluluklarının zihinlerinin büyük kısmını meşgul etmeye devam ediyor.”⁴²⁰ Burada Şekip Arslan’ın, belirttiği ordu sayısının 500.000 olduğu ifadesi -eğer baskı hatası değilse- oldukça abartılı bir rakamdır. Çünkü diğer İslâm tarihi kaynaklarında ordu sayısı 70.000 ile 100.000 arasında verilmiş,⁴²¹ Râgıb Sercanî ise 50.000 olduğunu⁴²² iddia etmiştir.

Daha sonra gelen İslâm tarihçileri, bu savaşı “Gazvetü’l-Balât” veya “Vak’atü’l-Balât” ismiyle anmışlardır.⁴²³ Hitti, belât (balât) kelimesinin, Latince veya Grekçe bir kelime olan, platea veya palatium kelimesinin Süryânîce’den Arapça’ya geçmiş bir şekli olduğunu ifade eder. Ayrıca kelime olarak yer adı şeklinde bilhassa İspanya’da yaygın olduğunu ve savaşın meydana geldiği yerde Romalılardan kalma taştan örme (Arnavut kaldırımı) bir yol bulunduğu için de bu savaşa “Balât” adının verildiğini söylemektedir.⁴²⁴

Ayrıca yapıldığı bölgeye nispetle bu savaş batılı kaynaklarda “Bataille de Poitiers”, “Battle of Poitiers”, “Bataille de Tours” olarak isimlendirilmiştir. Günümüzde de çağdaş yabancı kaynaklarda bu şekilde geçmektedir. Savaşın geçtiği yer, bugün “Moussais la Bataille” olarak bilinen bölgedir.

Tarihçi Emir Şekib Arslan, Arap tarihçilerinin bu ayırt edici savaş hakkında, Fransız tarihçilerin bildiğinden daha fazla bir şeyi tafsilatlı olarak bilmediklerini belirtir. Ayrıca Arapların bu savaşı fazla zikretmemelerinin amacının, müslümanların adamlarından büyük çoğunluğunun, bu Belâtü’ş-Şüheda savaşında şehit olması olarak gösterir. Bu isimde, bu nedenle verildiğini ve savaşın Müslümanlarca bu isimle bilindiğini zikreder ve şöyle denildiğini nakleder: “Deniliyor ki, orada hâlen gizli bir ses duyulmaya, işitmeye devam ediyor. O ses, bu mukaddes mekânda Rableri ile buluşan şehitler üzerine namaz için gökyüzünden inen meleklerin

⁴²⁰ Arslan, *Târîhu Gazavâti’l-arab*, 102.

⁴²¹ Sâlim, *Târîhu’l-müslimîn*, 141; Atçeken, Puvatya (Balâtu’ş-Şühedâ) Savaşı, 248.

⁴²² Sercanî, *Kıssatü’l-Endelüs*, 100.

⁴²³ Şeker, v.dğr, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 4:42.

⁴²⁴ İbnü’l-Kûtıyye, *Târîhu iftitâhi’l-endelüs*, 1: 31; Humeydî, *Cezvetü’l-muktebis*, 274-275; Dabbî, *Buğyetü’l-mültemis*, 365-366; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, 5:172, 174-175; İbn İzârî, *Beyân*, 2:28; Makkarî, *Nefhu’t-Tib*, 1:146-234-262; 3:16-17; Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:789; Ganîmî, *Ma’reketü Belâtü’ş-Şüheda*, 74; Özeydın, *Belâtü’ş-Şühedâ*, 5:391-392; Ceran, Puvatya Savaşı, 34.

uğultusudur.”⁴²⁵ Bu ifade, bu savaşta pek çok müslümanın şehit olduğunu belirtmek için söylendiğini gösteriyor.

Aynı yazar, Arap tarihçilerine göre bu savaşın Tûr (Tours) şehri yakınlarında olduğunu, Fransız tarihçilerinin çoğuna göre ise Puvatya (Poitiers) nahiyelerinden birinde meydana geldiğini zikretmekte ve bu iki rivayeti şu şekilde birleştirmektedir: Savaş, Tûr (Tours) yakınlarında öncü kuvvetlerin çarpışmasıyla başladı ve Puvatya (Poitiers) yakınlarında sona erdi.⁴²⁶

3.3. Savaşın Sonuçları

Savaşın sonuçlarına geçmeden önce şunu belirtmek gerekir ki, bu savaşın başlangıç ve sonuçları hakkında ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında bilgi bulmak zordur. Bu nedenle araştırmamızın girişinde belirttiğimiz gibi, temel İslâm tarihi kaynakları Puvatya savaşı ile ilgili bilgiler konusunda zayıf kalmaktadır. Puvatya savaşının sonuçlarını maddeler halinde sıralamadan önce, bu savaşla ilgili İslâmî ve batılı tarihçilerin düşüncelerini aktarmak sonuçları anlamamız açısından faydalı olacaktır.

Müslüman tarihçilerin eserlerinde bu savaştan fazla bahsetmemelerinin sebebi konusunda çağdaş bir yazarın bu mağlubiyetin Endülüs Müslümanlarını derin bir kedere boğduğunu ve İslâm tarihçilerinin gelecek nesillerin böyle elim bir hadiseden haberdar olmalarına engel olmak için kaynaklarında bu savaştan pek bahsetmek istemedikleri düşüncesinde olduğunu⁴²⁷ belirtmiştik. Bu düşünce bize göre de mantıklı ve makûl bir gerekçedir. Çünkü hiçbir acı ve elem hatırlanmak ve gelecek nesillere miras olarak bırakılmak istenmez. İnsanoğlu, başarılarıyla ve zaferleriyle hatırlanmak ister. Yenilgi ve acıları ise unutmak ister. Bu nedenle, ilk dönem Müslüman tarihçilerin, bu acı dolu savaşın, gelecekte Müslümanların belleklerinde yer etmemesi için kaydetmemiş olmaları aklen uygundur. Buna ilave olarak iki çağdaş yazar ise Müslüman tarihçilerin, mağlubiyet nedeniyle bu savaşı

⁴²⁵ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 102.

⁴²⁶ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 101.

⁴²⁷ Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, 40.

fazla önemsemediklerini ifade etmektedirler.⁴²⁸ Her ne kadar Müslüman tarihçilerin bu savaşı önemsemediği fikri kabul edilir gibi görünse de, bundan önceki ve sonraki savaşlardan bilgiler verdiklerini göz önüne aldığımızda, mantıklı bir yaklaşım olarak ele alamayız.

Savaşın sonuçlarıyla ilgili olarak yorum yapan bazı tarihçiler, bu savaşla müslümanların Avrupa kıtasındaki ilerlemelerinin durduğunu iddia ederler. Diğer bazı tarihçiler ise müslümanların bu savaştan iki yıl sonra, yani 116/734 yılında yeniden sefere çıktıklarını ve Avignon'a ulaştıklarını, hatta dokuz sene sonra da Lyon şehrine kadar ilerleyip burayı ve Narbona şehrini ele geçirdiklerini aktarırlar. Ayrıca 142/759 yılına kadar bu son şehri, askerî faaliyetleri için stratejik bir üs olarak kullandıklarını belirterek bu savaşa pek önem vermemektedirler.⁴²⁹

Bu savaşla ilgili çok kısa ve yetersiz bilgi veren İslâm kaynaklarına karşılık, VIII. ve IX. yüzyıl Hıristiyan kaynakları ve batılı tarihçiler Puvatya savaşıyla ilgili tafsilatlı bilgiler vermektedirler. Bu bilgilerden değerli olanlar olduğu gibi bazı tarihçiler farklı ve oldukça abartılı ifadeler kullanmışlardır. Kendileri için değerli olan bir savaş konusunda böyle abartılı rakamlar vermeleri, kendilerinin bu konuda objektif olmadıklarını da göstermektedir.

Müslüman tarihçilerin zıddına batılı tarihçiler, bu savaşta elde ettikleri zaferi mübalağalı bir şekilde ortaya koymaktadırlar. Çağdaş İslâm yazarlarına göre, Hıristiyan tarihçiler, bu savaşı doğu-batı, başka bir ifadeyle İslâmiyet ve Hıristiyanlık mücadelesi olarak görmekte ve önem vermektedirler. Ayrıca Frank komutan Charles Martel'i kahramanlaştırarak, onu Avrupa'yı İslâm istilasından kurtaran kahraman olarak görmektedirler.⁴³⁰ Tarihçi Ceran'a göre, bazı batılı kaynaklar Karolenjiyen hanedanının davasını haklı gösterirken, "Annales de Metz ya da Annales de Fulda" gibi bazı kaynaklar da Akitanya Dükü Eudes'i Müslümanlardan bir grupla (Osman Ebî Nis'a el-Has'amî ile) ittifak yaptığı için suçlamaktadır. Bununla birlikte her iki şahsiyet; Şarl Martel ve Dük Eudes, Müslümanlara karşı aynı kararlılıkla birlikte savaştıkları için övgüyle anılmaktadırlar.⁴³¹

⁴²⁸ Atçeken, Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı, 256; Ceran, Puvatya Savaşı, 35.

⁴²⁹ Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:789.

⁴³⁰ Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 4:74-75.

⁴³¹ Özaydın, *Belâtu'ş-Şühedâ*, 5:391-392; Ceran, Puvatya Savaşı, 35.

Genel olarak baktığımızda batılı tarihçiler bu savaşı, Hıristiyanlığın bir zaferi ve Avrupa'nın İslâmiyet tehlikesinden kurtulduğu gün olarak tavsif etmektedirler.⁴³² Hıristiyanların bu savaşı, kendilerine göre Avrupa'nın İslâmiyetten kurtulduğu gün olarak görmeleri yerine, Esâsen İslâm medeniyetini kaybettikleri gün olarak görmeleri gerekir. Çünkü Müslümanlar bu savaşı kazanmış olsalardı, Avrupa İslâm medeniyetiyle henüz daha VIII. yüzyılın başlarında tanışacaktı. Endülüs ilim, kültür, sanat, hukuk, adalet, ahlâk konusunda İslâmiyet ile çağ atlarken, Avrupa ortaçağda barbarlık, derebeylik deryasında boğulmayacaktı.

XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllarda tarihçiler bu savaşı diğer savaşlardan farklı görürlerdi. XIV. Louis'nin sarayında Fransa tarihini kaleme alan Rahip Vellydans bu savaşı değerlendirirken, "Arapların büyüklüğünün mukadder sonu, Fransa'nın muhafazası, Avrupa'nın ve tüm Hıristiyanlığın kurtuluşu" ifadelerini kullanmaktadır.⁴³³ Avrupa kurtulmamış aksine Hıristiyan Katolik zulmünün acı sonuçlarını çekmek zorunda kalmıştır.

Tarihçi İra M. Lapidus, Müslümanların İspanya üzerinden Fransa içlerine doğru birçok sefer düzenlediğini ancak 114/732 yılında Poitiers savaşında Charles Martel tarafından durdurulduğunu söylemektedir.⁴³⁴ Aynı görüşü Hugh Kennedy⁴³⁵ ve Robert Mantran⁴³⁶ da paylaşmışlardır. Ayrıca Robert Mantran şunu ifade eder: "Müslüman fetihleri, Berberîlerin gidişi altında, kuzeye doğru yoluna devam etti. Biliniyor ki, Müslüman birlikleri Fransa'da Galya (Galya) bölgesine girdiler, güneyi işgal ettiler ve 114/732 yılında Poitiers'de durduruldular. Bu güneye doğru varan Müslüman yayılışının en uç noktası oldu."⁴³⁷

İngiliz tarihçi Gibbon'un Puvatya savaşı ile ilgili söyledikleri ise oldukça dikkat çekmektedir: "Müslümanlar, Cebel-i Târik'tan hareketle Loire nehri kıyılarına ulaştılar. Polonya sınırlarına, Ecosse dağlarına da ulaşabileceklerdi. Onlar için Ren (Rhine, Rhein) nehrini geçmek, Nil ya da Fırat nehrini geçmekten

⁴³² Ceran, Puvatya Savaşı, 35.

⁴³³ Ceran, Puvatya Savaşı, 37.

⁴³⁴ Lapidus, *İslâm Toplumları Tarihi*, 1:512; Atçeken, Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı, 256.

⁴³⁵ Özdemir v.dğr, *İslâm Tarihi Medeniyeti*, 4:44; Atçeken, Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı, 256.

⁴³⁶ Mantran, *İslâm'ın Yayılış Tarihi*, 112; Özdemir v.dğr, *İslâm Tarihi Medeniyeti*, 4:44; Atçeken, Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı, 256.

⁴³⁷ Mantran, *İslâm'ın Yayılış Tarihi*, 112; Özdemir v.dğr, *İslâm Tarihi Medeniyeti*, 4:44; Ceran, Puvatya Savaşı, 37.

daha kolaydı, öte yandan Arap donanması hiçbir deniz savaşı yapmadan Tamise'e girebilecekti. Şayet bu savaşta Müslümanlar galip gelseydi, belki şimdi Oxford Üniversitesinde Kitâb-ı Mukaddes yerine Kur'an tefsir edilecek ve sünnet edilmiş halkın önünde minberlerden Muhammed'in dininin kutsallığı ve doğruluğu ispat edilecekti. Bu bakımdan Franklar Avrupa'ya büyük hizmette bulunmuşlardır. Tek bir adamın (Charles Martel) tâlihi ve dehâsı Hıristiyanlığı kurtarmıştır..."⁴³⁸

Yine aynı tarihçiden şu söz nakledilmektedir: "Müslümanların bu yenilgi haberinin müjdesi Katolik âleminde çabucak yayıldı. İtalya'daki papazlar ve rahipler, Şarl Martel tarafından 350.000 veya 375.000 Müslüman'ın başanın ezildiği haberini yayıyorlar ve bunu kutluyorlardı. Bu savaşta sadece 1.500 kadar Hıristiyan ölmüştür."⁴³⁹ Gibbon'un ifadesini kabul etmek mümkün değildir. Hâlbuki Müslümanların bu savaşdaki sayılarının 70.000 civarında olduğunu (Sercânî bu rakamı 50.000 olarak gösterir) ve hatta bu rakamların 400.000 bile telaffuz edildiğini ancak verilen bu bilgilerin, ya uydurma veyahut çok abartılı bilgiler olduğunu daha önce söylemiştik.

Batılı başka bir tarihçi Claude Cahen'e göre ise; genel kanaat bu savaşın yapıldığı gün, Müslümanların Avrupa da ilerleyişlerinin durdurulduğu gündür.⁴⁴⁰

Ancak Şarl Martel komutasındaki Fransız ordusunda savaşanlar, Müslüman Araplar üzerine yürüyen, barbarlardı.⁴⁴¹ Batılı tarihçi Anatol Fransi'nin şu düşüncesi, ortaçağda Avrupa'nın İslam medeniyeti karşısında barbarlığını göstermesi açısından dikkat çekicidir: "Fransa hayatında en önemli tarih Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) savaşıdır. Şarl Martel, 114/732 senesinde Puvatya'da Müslüman arap süvarilerini yendiği zaman, Avrupalı barbarlarının önünden, arap medeniyeti geri dönmeye başladı."⁴⁴² Bu ifade bize, savaşının Müslümanlar tarafından kaybedilmesiyle,

⁴³⁸ İnân, *Devletü'l-İslâm*, 109; Ceran, Puvatya Savaşı, 37; Atçeken, Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı, 256.

⁴³⁹ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 132-133; İnân, *Devletü'l-İslâm*, 108; Atçeken, Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı, 256; Ceran, Puvatya Savaşı, 38.

⁴⁴⁰ Cahen, *Doğuşundan Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar İslâmiyet*, 38; Ceran, Puvatya Savaşı, 35; Atçeken, Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı, 257.

⁴⁴¹ "İntikâsü'l-insâniyyeti ve'l-Hadârati bi-intisâri Şarl Martel 'alâ Abdurrahman el-Gâfikî", *Mecelletü'l-Ezher* 25/4 (Kahire: Aralık 1953): 454.

⁴⁴² Arslan, *Târihu Gazavâti'l-arab*, 44; Sercânî, *Kıssatü'l-Endelüs*, 104; Haccî, *et-Târihu'l-Endelüsî*, 202-203.

Avrupa'nın İslâm medeniyeti ile tanışmadığı için asıl zarara uğrayan taraf olduğunu ve eski barbarlıklarına devam ettiklerini göstermektedir. Böylece VIII. asırda Fransa, İslâm medeniyetine sırtını dönmüş oldu. İslâm medeniyeti sadece Endülüs'de kaldı.⁴⁴³

Georg Ostrogorsky, o zamanki dünyanın öteki ucunda Poitiers yakınında Araplara karşı 114/732 yılında Charles Martel'in kazandığı zaferi, dünya çapında bir dönüm noktası kabul etmekte ve diğer bazı zaferlerle birlikte bunun da Avrupa'yı Müslüman dalgasının kaplamasından kurtardığı⁴⁴⁴ üç zaferden birisi olarak ifade etmektedir.

Bir başka batılı tarihçi Ranke'nin şu sözü nakledilir: “Şarl Martel'in 114/732 yılındaki Araplara karşı elde ettiği zafer, Arapların Avrupa'nın batısındaki fetihlerine kesin bir çizgi koydu ve Hıristiyanları İslâmiyet'ten kurtardı. Diğer eski medeniyetleri korudu.” Aynı yazar: "VIII. miladî asır tarihteki en önemli asırlardan birisidir. Bu asırda Muhammed'in dini İtalya ve Gal bölgelerini ele geçirdi. Bu tehlikeyi bir Germen genci olan Şarl Martel engelledi"⁴⁴⁵ demekle, Avrupa'nın Müslümanlardan korunduğunu ifade etmektedir. Hıristiyan yazarlarından bazıları ve kilise kaynakları buna benzer görüşler ortaya atmışlardır. Bu görüşlerde Hıristiyanlık dinini koruma ve taraftarlığını yapma kendini hissettirmektedir. Bunu da bir bakıma doğal karşılamak gerekir. Ancak bazı yazarlar işin dozunu fazla kaçırmışlar ve mübalağalı, gerçekten uzak bilgiler vermişlerdir.⁴⁴⁶

Bu batılı tarihçiler, Müslümanların bu savaş ile Avrupada müslümanların durdurulduğunu ve Avrupa'nın İslâmiyet tehlikesinden kurtulduğunu bildirirken, diğer bazı tarihçiler ise bu savaşın Müslümanları durdurmadığını sadece o mesafeden ilerisine Müslümanların geçemediklerine dikkat çekerler.

Çağdaş bazı tarihçi ve yazarlar, Puvatya savaşını takip eden yıllarda fetihlerin hızının kesilmediğini, Halife Hişâm b. Abdülmelik (105-125/724-743) tarafından yeni orduların bölgeye gönderildiğini ifade etmektedirler. Buna göre

⁴⁴³ “İntikâsü'l-insâniyyeti ve'l-Hadârati”, Mecelletü'l-Ezher, 455.

⁴⁴⁴ G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, (Ankara: 1981), 116-117; Atçeken, *Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı*, 256.

⁴⁴⁵ İnân, *Devletü'l-İslâm*, 1:110.

⁴⁴⁶ Atçeken, *Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı*, 256.

Puvatya'da Müslümanların durdurulması her şeyin sonu anlamına gelmemektedir. Bu savaştan iki yıl sonra Müslümanlar Rhône Vadisinde yeniden gözüktüler (116/734), Arles ve Avignon şehirlerini ele geçirdiler ve egemenliklerini Lyon ve aynı zamanda da Akitanya'ya kadar genişlettiler. Hatta İspanya'da Müslümanlar yüzyıllar boyunca kalmış ve belli zamanlarda kudreti bir miktar artmıştır.⁴⁴⁷

Ayrıca Hitti'ye göre; “Müslümanlar Arbûne (Narbonne) limanında kurdukları köprü başlarını ve teşebbüs ettikleri bütün askerî harekâta merkez ve stratejik üs vazifesi görmüş olan bu şehri 759/1421 yılına kadar ellerinden bırakmamışlardır. Fakat Tours (Tûr) yakınlarındaki bu başarısızlık, Müslümanların kuzey yönünde ilerleyişlerindeki duraklamalarını gerçek sebebi olmayıp sadece İspanya'daki muzaffer Müslüman ordularının kuzeyde ulaşabildiği en uzak noktayı bize işaret edip göstermektedir.”⁴⁴⁸ Bununla birlikte Hitti, şunu da ifade eder: “Şimdi içinde muazzam katedrallerin dikili durduğu Londra ve Paris'teki camilere ve Oxford ve diğer öğrenim merkezi ve muhitlerinde İncil yerine Kur'ân-ı Kerîm'in okunmasının bolluğuna bakarsak savaşı nihayet Müslümanlar kazandı.”⁴⁴⁹ Hitti, bu ifadesi ile savaştan sonraki süreçte kazanan tarafın Müslümanlar olduğunu itiraf etmektedir.

Puvatya savaşının sonucu üzerinde yorum yapan Fransız tarihçi Gustave Le Bon bu hususta şöyle demektedir: “Müslümanlar, Şarl Martel'den yedikleri darbeden uyandıktan kısa bir zaman sonra eskiden ellerinde olan yerleri geri aldılar ve iki asır kadar Fransa'dan çıkmadılar. 120/737 yılında Marsilya dükü Provence bölgesini Müslümanlara teslim etti. Daha sonra Müslümanlar, Arles ve çevresini zapt edip X. yüzyılın sonuna kadar Provence bölgesinden çıkmayarak orada kaldılar. Bazı tarihçilerin iddia ettikleri gibi Şarl Martel'in Poitiers'de kazandığı zafer netice itibariyle pek önemli olmamış, Müslümanlar bu savaştan sonra Fransa'da iki asırdan fazla kalmışlardır.”

Bu tarihçilerin Şarl Martel'in Avrupa'yı ve Hıristiyanlığı Müslümanların

⁴⁴⁷ Arslan, *Târîhu Gazavâti'l-arab*, 106; H.Pirenne, *Hız Muhammed ve Şarlman*, 209; Watt W.Montgomery, *İslâm Avrupa'da*, çev. Hulusi Yavuz, (İstanbul: 1989), 23; Atçeken, Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı, 258; Ceran, Puvatya Savaşı, 35.

⁴⁴⁸ Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:789; Ceran, Puvatya Savaşı, 35.

⁴⁴⁹ Hitti, *İslâm Tarihi*, 3:788-789; Ceran, Puvatya Savaşı, 38.

elinden kurtardığı tarzındaki iddiaları önemli bir delile dayanmamaktadır. Nitekim Şarl Martel, Müslümanları fethettikleri hiç bir şehirden geri çıkaramamış, aksine onlar tarafından fethedilen şehirleri bırakarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Şarl Martel'in elde ettiği tek müspet sonuç; Müslümanların Fransa'ya sefer yapma hususundaki cesaretlerini sarsmış olmasıdır. Bu da Fransız komutanının önemli bir zafer elde ettiği anlamına gelmemektedir.”⁴⁵⁰ Üstelik Müslümanlar, Fransa'nın güneyinde fethettikleri yerleri bir müddet daha koruyabildikleri gibi Fransa'da iki asra yakın kalırken, Endülüs ise, sekiz asra yakın bir zaman ellerinde kalmıştır. Şayet Puvatya savaşı, bazı tarihçilerin iddia ettikleri ölçüde önemli olsaydı, Müslümanlar bu savaştan sonra bu topraklarda o kadar uzun bir süre kalamazlardı.⁴⁵¹

Eğer bu savaş, batılı yazar ve tarihçiler tarafından Müslümanların Avrupadan tamamen silinmesi olarak nitelense, gerideki sekiz asırlık bir İslâm medeniyetini nasıl açıklarlar? Elbette bu gerçeği inkâr edemezler. Esâsen Avrupayı medeniyete taşıyan İslâm olmuştur. Nitekim savaşla ilgili oldukça ilginç bir değerlendirmede bulunun Théophile Lavallée'ye göre, “Avrupa ve Asya'da doğan medeniyetler, 114/732 yılında Poitiers savaş meydanında birbirleriyle buluşmuşlardır.”⁴⁵²

Nitekim Müslümanlar Endülüs ve Galya bölgesinde ellerine geçirdikleri toprakların tümünü bırakmamışlardır. Ancak Abdurrahman el-Gâfîkî'nin bu savaşı Arapların Fransa topraklarındaki son ciddi çabası olmuştur. Bundan sonraki yıllarda Emevî devletinin yıkılmasına doğru işleyen süreç bu bölgeyi de etkilemiştir. İç anlaşmazlıklar, Arapların kendi aralarındaki problemleri, Arap-Berberî çekişmeleri Endülüs'te bazı dâhilî sıkıntıları doğurmuştur. 123/741 yılında kuzey Afrika'da başlayan Berberî isyanları Endülüs'e de sıçramıştır. Böylece Müslüman fatihler, enerjilerini savaş meydanlarında düşmanlara karşı değil, birbirlerine karşı kullanmaya başlamışlardır.⁴⁵³

Diğer bir batılı tarihçi Montgomery Watt'ın değerlendirmesi ise şöyledir:

⁴⁵⁰ Yıldız v.dğr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 4:78; Ceran, Puvatya Savaşı, 36.

⁴⁵¹ Watt, *İslâm Avrupa'da*, 23.

⁴⁵² Ceran, Puvatya Savaşı, 37.

⁴⁵³ Özdemir v.dğr., *İslâm Tarihi Medeniyeti*, 4:45; Atçeken, Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı, 258.

“Vizigotlar İspanyası'nın fethi tamamlanmadan önce bazı Müslüman kumandanlar, Rhône Vadisi'ne; Narbonne ve Pamplona üslerinden de Fransa'ya doğru akınlar yapmaya başladılar. Bu akınlardan biri 114/732 yılında Poitiers ile Paris'in yaklaşık 200 km güney batısındaki Tours şehirleri arasına doğru yapıldı. Ancak Şarl Martel tarafından burada geri püskürtüldüler. Bu hadise, dünyada neticesi en kesin olan harplerden biri sayılmaktadır. Bir bakıma da öyledir. Zira o tarihten sonra bu yöndeki İslâmi ilerleme, en son noktasında düğümlenip kalmıştır. Diğer taraftan, İslâm'ın hızla ilerlediğini gösteren olaylara bakılırsa, İspanyalı Müslümanların hezimete uğradıklarına dair hiç bir alâmet yoktur. Bilakis Müslüman İspanya, yüzyıllar boyunca dimdik ayakta durabilmiş, hatta bir müddet kudreti de artmıştır.⁴⁵⁴

İbnü'l-Emin Mahmûd Esad Seydişehrî, "Tarih-i Din-i İslâm" adlı eserinde Puvatya savaşını değerlendirirken şu ifadeleri kullanmaktadır; “Frenkler, Şarl Martel'in bu başarısına pek büyük önem vermektedirler. Onların gözünde Arapların Avrupa'yı zapt edememelerinin sebebi Şarl Martel'in başarısıdır. Hatta Avrupa tarihçilerinden biri diyor ki: “Eğer bu savaşta Fransızlar yenilseydi, Avrupa, Müslümanların eline geçer ve geleceği yok olurdu; çünkü Arapların zekası, terakki (gelişme, ilerleme) fikrine müsait değildir.” Fransız tarihçi Gustave Le Bon, Avrupalıların bu yanlış düşüncelerini düzeltmek için şöyle diyor: “Araplar Fransa'yı kendilerine mesken kabul etmek ve Avrupa'da kesin yerleşmek için gelmemişlerdi. Fransa'nın havası onların vücuduna müsait değildi. Maksatları birkaç senede bir gelip, birtakım ganimet malları alarak dönmekten ibaretti. Hatta Şarl Martel'in o kadar büyütülen başarısı nedir? Arapların aldığı ganimetleri geri almaktan ibaret değil mi?”

Şarl Martel, Arapları hiçbir müstahkem yerden çıkaramayıp savunmada bulunmuştur. Şarl Martel'den sonra Arapların iki asır daha Fransa'da kalmaya devam etmeleri buna delildir. Farz edelim ki, Araplar Fransa'nın iklimi ile uyuşup burada yerleşmiş olsunlar? Bunun ne güzel sonuçlar meydana getireceği malûmdur.

Avrupa'nın diğer tarafları, en müthiş bir vahşet içinde bulunduğu bir zaman

⁴⁵⁴ Watt, *İslâm Avrupa'da*, 27.

içinde, Arapların idaresi altında yaşayan Hıristiyanların nasıl mesût bir hayat geçirdikleri düşünülürse, görülür ki, İslâm sancağı Avrupa'da dalgalanmış olsaydı Avrupa Hıristiyanları da Müslümanlarca asla bilinmeyen din savaşlarından, Sen Bartelemilerden (Saint-Barthélémy), engizisyonlardan, kısacası Avrupa'yı asırlarca kan deryasına çeviren bu âfetlerden uzak kalırlardı. İslâm ülkelerindeki göz alıcı parlak medeniyet, İslâm düşüncesinin ilerlemeye mânî olduğu fikrinin yanlışlığına delildir.”⁴⁵⁵

Avrupalı tarihçiler bu savaşa gelinceye kadar Müslümanların Fransa'daki kiliseleri ve manastırları yıkmakla suçladılar. Tarihçi Şevkî Ebû Halîl bu düşünce ile ilgili Hitti'nin kitabında paylaştığı “Abdurrahman el-Gâfikî zorbalıkla Bordeaux'u aldı. Kiliselerini yaktı. Puvatya surlarının dışındaki kiliselerinden bazılarını ateşe verdi. Tours (Tûr) şehrinin yöresine ulaşana kadar kuzeye ilerledi.” İfadesini belirtir ve bunun gerçeği yansımadığını dile getirir. Müslümanların hedefinin kiliseler ve manastırları yakmak olmadığı tarihen bilinen gerçektir. Çünkü bu dönemde doğulu, batılı Burjuvalılar ve böyle olan insanlar ile Frenk halklarından Galya'ya kötülük yapan milletlerle, Müslümanlar kıyaslanamaz. Ortaya çıkan şudur ki; Müslümanlar medeniyetçe en ilerde, fakat yıkmak ve yağmacılık konusunda en uzak noktada olanlardır.⁴⁵⁶

Tarihçi Şevkî Ebû Halîl, Hıristiyan latin kaynaklarda bulunan metinlerde, bu ve diğer yerleri yıkanların Venedikliler ve Vandallar olduğunu işaret etmiştir. Kilise tarihçilerinin ise beyanlarında, Venedik-Vandal sözleri ile Müslümanları kast ettiklerini dile getirerek, modern batılı tarihçilerden Rainaud (Raynu) ve diğerlerinin de özellikle bu isimlendirmelerin etkisiyle hareket ettiklerini aktarır. Aynı tarihçi, batılı oryantalist Rainaud (Raynu)'nun, kiliselerin yıkımını yapanların Müslümanlar olduğundan şüphe ederken; Şarlman, Papin ve Şarl Martel zamanında yapılan yıkımları ise görmezden geldiğini aktarır. Buna ek olarak, Müslümanların aksine kralları büyük Şarl Martel (Karla) liderliğinde, Puvatya savaşından sonra, kiliseleri Frenklerin kendileri yağmalamışlar, hanezinelerini zorla almışlar ve harabeye

⁴⁵⁵ İbnü'l-Emîn Mahmûd Esad Seydişehrî, *Tarih-i Din-i İslâm (İslâm Tarihi)-Medine, Dört Halife Devri ve Sonrası*, (İstanbul: Divan Yayınları, 1983), 2: 1057-1058.

⁴⁵⁶ Ebû Halîl, *Belâtü'ş-Şühedâ*, 39.

çevirmişlerdir⁴⁵⁷ diye gerçekte, kilise ve manastırları yıkanların Frankların kendileri olduğu gerçeğini bildirir. Fransa’da tahribatı gerçekleşen kiliseler ve manastırlardaki olaylar aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir:

- a. Puvatya savaşı zamanında, Fransa’da şehrin surlarının dışında kurulmuş olan kiliselerin ve manastırların birçoğu gerçekte kale ve hisardır. Özellikle Tours (Tûr) şehrinin kilisesi gibi kiliseler bu özellikteydi. Frenkler, bu kiliselerin gerisinden yahut içinden Müslümanlarla savaşıyorlardı. Savaş esnasında, kendilerini korumak ve düşmanı etkisiz hale getirmek için Müslümanlar, bu kiliselerden bazılarını yıkmış olabilir. Yapılan bu işte ise şaşılacak bir şey yoktur.⁴⁵⁸
- b. Henüz o zamana kadar barbar Germen kabileleri Putperesttiler ve düşmanları olan Frenkler ve diğerleri arasında hararetli savaş vardı. Bu kabileler, batı Avrupa da dolaşüyor ve aralarında kiliselerinde bulunduğu her şeyi tahrip ediyorlardı. Germen Berberîleri ile Fransızlar arasındaki mücadelede yıkılan bazı kiliseler olmuştur. Bu durumun ise Müslümanlarla ilgisi yoktur.
- c. Şarl Martel (Karla), kiliselerin ve manastırların varlıklarını geri vermek istediğinde halka vermeyip adamlarına dağıtmıştır. Bundan daha da fazla keşişleri ve yerli halkı öfkeleniren, kiliseler ve manastırların hazinelerinin, Şarl Martel (Karla) ve ordusunun yağmasından kurtulamamış olmasıdır. Şarl Martel’in kendisi, düşmanları ve rakiplerinin, kendi ülkesine saldırdığında, Hristiyan olmakla beraber kiliseleri yıkmaktan kaçınmamıştır. Kendi çıkarı için Şarl Martel, Hıristiyan olmasına rağmen, düşman bulunduğunu düşündüğü bir kiliseye hücum ettiğinde, bu kiliseleri yıkmakta bir sakınca görmemiştir.
- d. İlk Avrupalı tarihçilerin rahip ve keşiş olmasına karşın, Hıristiyan dünyasını kışkırtmak için, müslümanlara iftira atmışlar, onları kiliseleri ve manastırları yıkmakla suçlamışlardır. Yine Putperet kabileler ve bizzat Şarl Martel eliyle yıkılan kiliselerin yıkımından Müslümanları

⁴⁵⁷ Ebû Halîl, *Belâtü’ş-Şühedâ*, 40.

⁴⁵⁸ Ferrûh, *el-Arab ve’l-İslâm*, 133-134.

sorumlu tutmuşlardır.

- e. Frenk tarihçiler, Müslümanların Deyra manastırına saldırdıklarını ve orada bulunan 500 rahibin tamamını kestiklerini iddia etmişlerdir. Bir manastırda 500 rahip olduğunu kabul etmek zordur. Sonra savaş zamanında birçok savaşçılardan, bedensel güçlerden ve birinci derecede iyi korunan merkezlerinden destek alan 500 rahibi, Müslümanların kesmesi kolay değildir. Kesinlikle doğuda ve batıda geniş fetihleri sırasında Müslümanlar, keşişlere ve manastırlara düşmanlık yapmakla bilinmemişlerdir. Fransız tarihçileri, Arapların içinde 500 tane rahip olan bir kiliseye hücum edip onların hepsini boğazladıkları iddiasını ortaya atmaları, tamamen kabul edilmesi mümkün olmayan bir iddiadır.⁴⁵⁹

Bütün bu kilise ve manastırları yakma ve ateşe verme olaylarının Fransız yahut batılı tarihçiler tarafından ileri sürüldüğünü göz önünde bulunduracak olursak, bu şekilde bir iddianın tam mânâsıyla gerçeği yansıttığını söylemek mümkün değildir. Zira İslâm, insan hayatına önem vermiş, gayri-müslim bile olsa, savaş olmadan yapılan bir cana kıymayı, hoş görmemiştir. Müslüman ordularının Allah yolunda cihad niyetiyle çıktıkları bu yolculukta silahsız birini, hem de rahip olarak bilinen din adamlarını kesmesi, manastırlarını yakması kabul edilir gibi görünmüyor. Elbette bu kilise ve manastırlarda, bu sözü edilen rahiplerden Müslümanlara karşı savaşan birileri olmuş ise bu takdirde onlarla savaşılmasında ve kilise ve manastırlarının da, buraların tekrar tehlike yaratmaması açısından yıkılmasında bir sakınca yoktur. Aksini iddia etmek ise tamamen taraflı bir yaklaşım olur.

Abdurrahman el-Gāfikî şehit edilip, Müslümanların bu savaşta geri çekildikleri haberi Afrika valisine ulaştığında, Afrika valisi Ubeyd b. Abdurrahman hızlı davranarak Abdurrahman el-Gāfikî'nin halefi Abdülmelik b. Katan el-Fihri (114-116/732-734) komutasında bir yardım birliği gönderdi.⁴⁶⁰ Bir kaynakta ise Ubeyde b. Abdurrahman'ın, Abdurrahman el-Gāfikî şehit olmadan önce Abdülmelik

⁴⁵⁹ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 133-134; Ebû Halîl, *Belâtü's-Şühedâ*, 40-41.

⁴⁶⁰ İbnü'l-Esîr, *Kâmil fi't Târih*, 5:146.

b. Katan el-Fihrî'yi Endülüs'e vali olarak tayin ettiğini zikrederken,⁴⁶¹ diğer bir kaynak bu valinin adını Abdülmelik b. Katan el-Muharibî olarak verir.⁴⁶² Sonra Afrika valisi Ubeyde b. Abdurrahman, bu durumu Emevî halifesi Hişam b. Abdülmelik'e bildirdi. Halife, ona Fransa'ya saldırmasını ve kılıçlarıyla dört bir taraftan işgal etmesini emretti.

İlk önce Abdülmelik b. Katan el-Fihrî, Endülüsün kuzey taraflarına yöneldi halen Müslümanların elinde bulunan kaleleri güçlendirdi. Ancak ülkede iç siyasî çekişmeler başgösterdi. O zamanlar Septimanya'da, süregelen savaşlar ve Puvatya (Belâtü'ş-Şühedâ)'dan Müslümanların çekilmesi sebebiyle çalkantılar ve kaoslar olmuştu. Bazı ileri gelenler, buradaki bu çalkantıları ve siyasî karışıklıkları fırsat bilerek ülkeyi bölmeye ve daha sonra Dük Eudes'i ortadan kaldırmaya uğraştı. Bazılarının, Müslümanlar arasına, Şarl Martel (Karla) yahut Dük Eudes egemenliği altına girecekleri endişesini ve korkusunu ileri sürmeleri aralarında çekişmeye sebep oldu.⁴⁶³ Puvatya savaşından sonra Müslümanlar arasında birlik ve beraberlik anlayışı bozuldu. İç çekişme ve karışıklıklar boy göstermeye başladı. Abdurrahman el-Gâfikî tarafından sağlanan sukûnet, onun şehit edilmesiyle yeniden alevlendi. Bunun sonucunda, ilerleyen zamanda Arap-Berberî savaşı gibi, Yemenî-Kaysî çekişmesi gibi olaylar meydana gelmiştir. Berberîlerin büyük bir kısmının Kuzey Afrika'ya dönmesiyle, Endülüs'deki Müslümanların nüfus potansiyeli önemli ölçüde azalmıştır.⁴⁶⁴

Çağdaş bir tarihçi İsmail Ceran ise bu savaşı bir hezimetten ziyade kayıp vermemek için geri çekilme olarak niteler ve der ki: "Puvatya savaşında Müslümanların kazanabilecek durumda iken maruz kaldıkları hezimet, oldukça acı, aklın kabulde zorlandığı bir yenilgidir. Aslında bu durumu bir yenilgi olarak nitelemek yerine daha fazla kayıp vermemek için bir geri çekiliş hamlesi olarak değerlendirmek daha uygundur."⁴⁶⁵ Bu tarihçinin ifadesinde, hem hezimet hem de

⁴⁶¹ İbn İzârî, *Beyân*, 2:39.

⁴⁶² *Ahbâru Mecmû'a*, 25.

⁴⁶³ Ebû Halîl, *Belâtü'ş-Şühedâ*, 42.

⁴⁶⁴ Endülüs'teki Arap-Berberî ve Yemenî-Kaysî çatışmaları hakkında bkz: *Ahbâru Mecmû'a*, 44-62; İbnü'l-Kûtiyye, *Târîhu İftitâhi'l-Endelüs*, 42-44; Mu'nis, *Fecru'l-Endelüs*, 142-148; Sûfî, *Târîhu'l arab fi'l-Endelüs* 1:245-246; İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs* 1:112; Na'na'î, *Târîhu'd-Devleti'l-Emeviyye*, 107-115.

⁴⁶⁵ Ceran, *Puvatya Savaşı*, 39.

geri çekilme şeklinde görüşünü belirtmesi kendi içinde bir tezat teşkil etmiş olsa da, esas olan bu savaşlarda Müslümanların yenilmiş olmasıdır.

Puvatya savaşı dünya tarihinde kesin sonuç alınan savaşlardan sayılır. Tarihçi Şevkî Ebû Halîl, batılı yazar Fişer'in, "Orta Çağda Avrupa" isimli kitabına atıf yaparak, Tours'ta yapılan savaşta Frenklerin Müslümanlara olan zaferini, Müslümanların, Hıristiyan gücüne çarpmasına benzetmiş ve eğer Tours (Tûr)'da Müslümanlar zafer kazansalardı; Fransa'nın fethi ve İslâma dönüştürme sırasında, Fransa'nın dışındaki engellerden başka engeller devam ederdi."⁴⁶⁶ Fişer bu görüşü ile aslında Hıristiyan dünyasının Müslümanları engellemek için her şeyi yapmaktan çekinmeyeceklerini dile getirmiştir.

Şevkî Ebû Halîl, İslâm fetihleri sonucu, birçok halkların Hristiyanlıktan kurtulup İslâmı kabul ederek müreffeh olduğunu daha öncesinde böyle bir yaşantı görmediklerini aktarır. Bu nedenle, İslâm medeniyetini yayan ve açıklayan âlimlerin büyük çoğunluğunun, ülkeleri fethedilen halkların kendi âlimleri olduklarını ifade eder. Fransa'da zafer elde edilseydi, buraların İslâm medeniyeti ile tanışacağını ve daha çabuk aydınlanacağını, Endülüs'de bu durumun gözüktüğünü işaret etmiştir.

Yine aynı tarihçiye göre Puvatya savaşının önemi, Müslümanların Fransa'yı terk etmeleridir. Hıristiyanlar, Müslümanlara tam olarak boyun eğdirememiştir.⁴⁶⁷ Bu durum, Müslümanlar açısından bir önem arz etmezken, Hıristiyan dünyası için büyük bir zafer olarak addedilmiştir.

Bu değerlendirmeler ışığında, Puvatya savaşının sonuçlarını şöyle sıralayabiliriz:

- a- Puvatya savaşında yaşanan mağlubiyet, Endülüs Müslümanlarını derin bir kedere boğduğundan, İslâm tarihçileri gelecek nesillerin böyle elim bir hadiseden haberdar olmalarına engel olmak için bu savaşa yeterince değinmemişlerdir. Müslüman tarihçiler, mağlubiyet nedeniyle bu savaş fazla önemsemediklerinden tarihi eserlerine almamışlardır.

⁴⁶⁶ H.A.L.Fişer, *Târîhu Avrubbâ el-'Asûru'l-Vustâ*, çev. Muhammed Mustafa Ziyâde, es-Seyyidü'l-Bâze el-'Arîni, 6. Baskı, (Kahire: Me'ârif yayınları, tsz.), 68-69; Ebû Halîl, *Belâtü'ş-Şühedâ*, 36-37.

⁴⁶⁷ Ebû Halîl, *Belâtü'ş-Şühedâ*, 37.

- b- Müslüman bazı tarihçiler, bu savaşı, büyük bir hezimetten kaçınmak için daha fazla kayıp vermemek uğruna bir geri çekilme olarak görmüşlerdir. Ancak Puvatya savaşı, dünya tarihinde kesin sonuç alınan savaşlardan biri olarak anılmıştır. Bu ise, Müslümanların bu savaşta kesin olarak yenildikleri anlamına gelir.
- c- Puvatya'da Müslümanların yenilmiş ve bir süre de olsa durdurulmuş olmaları, her şeyin sonu anlamına gelmemiştir. Bu savaştan iki yıl sonra Müslümanlar Rhône Vadisinde yeniden gözükmüşler (116/734), Arles ve Avignon şehirlerini ele geçirerek egemenliklerini Lyon ve aynı zamanda da Akitanya'ya kadar genişletmişlerdir. Puvatya savaşından etkilenmediklerini göstermişlerdir.
- d- Müslümanlar, Puvatya savaşında Şarl Martel'e yenildikten kısa bir zaman sonra eskiden ellerinde olan yerleri geri almışlardır. 120/737 yılında Marsilya dükü'nün Provence bölgesini Müslümanlara teslim etmesi, en güzel örneklik teşkil eder. Şarl Martel'in Poitiers'de kazandığı zafer netice itibariyle pek önemli olmamış, Müslümanlar bu savaştan sonra Fransa'da iki asırdan fazla kalmışlardır.
- e- Şarl Martel ve Dük Eudes, her iki şahsiyet de, Müslümanlara karşı savaştıkları için Hıristiyan dünyasında övgüyle anılmışlardır. Şarl "Martel" (çekiç) lakabını almıştır.
- f- Batılı tarihçiler bu savaşı Hıristiyanlığın bir zaferi ve Avrupa'nın İslâmiyet tehlikesinden kurtulduğu gün olarak belirtmişleridir. Esâsen Avrupa'nın İslâmiyetten kurtulduğu gün olarak görmeleri yerine, İslâm medeniyetini kaybettikleri gün olarak görmeleri gerekir.
- g- Hıristiyan dünyası Puvatya savaşı için, "Avrupa'nın ve tüm Hıristiyanlığın kurtuluşu" ifadelerini kullanmışlardır. Avrupalılar için bu savaş, 114/732 yılında Charles Martel tarafından Müslümanların durdurulduğunu savaştır.
- h- Puvatya savaşı, Müslümanların Fransa topraklarında yayılışının en uç noktası olmuştur. Bu savaş Müslümanların akınlarını durdurmamış

sadece o mesafeden ilerisine Müslümanların geçişini engellemiştir.

- i- Bu savaşta Müslümanlar galip gelmiş olsalardı, Avrupa'nın İslâm dinine girmesi kolaylaşacak, genel kabüle göre, tüm Avrupa İslâmiyetle tanışacaktı. Bu engellenmiştir.
- j- Bu savaş, Avrupa tarihçileri nazarında, Müslümanların Avrupa da ilerleyişlerinin durdurulduğu gün olarak kabul edilmiştir. Hıristiyanlar bu savaşı dünya çapında bir dönüm noktası kabul etmişler ve bu savaşın Avrupa'yı Müslüman dalgasından kurtardığı gün olarak saymışlardır.
- k- Batı Avrupa barbarlıklarına devam ederek İslâm medeniyetinin Fransa'ya girişi tarihen geriye bırakılmıştır. Esâsen Avrupayı medeniyete taşıyan yine İslâm olmuştur. Endülüs ile Avrupa İslâm medeniyetiyle tanışmıştır.
- l- Bu savaşla, Hıristiyanlık dinini koruma ve taraftarlığını yapma kendini hissettirmiştir. Avrupalı tarihçi ve yazarlar bunu fırsat bilerek bu savaşla ilgili konularda mübalağalı ve gerçekten uzak bilgiler vermişlerdir.
- m- Şarl Martel'in elde ettiği tek müspet sonuç, Müslümanların Fransa'ya sefer yapma konusunda biraz cesaretlerini sarsmış olmasıdır. Bu da Fransız komutanının önemli bir zafer elde ettiği anlamına gelmemektedir.
- n- Abdurrahman el-Gâfikî'nin bu savaşı Arapların Fransa topraklarındaki son ciddi çabası olmuştur. Bundan sonraki yıllarda Emevî devletinin yıkılmasına doğru işleyen süreç bu bölgeyi de etkilemiştir.
- o- Müslümanlar bu savaşta ganimetlerini bırakarak geri çekilmişler ve Şarl Martel birtakım ganimet malları elde etmekten öteye geçememiştir. Ayrıca Müslümanları takip etmediğinden, olabilecek daha büyük bir hezimetten de kurtulmuşlardır.
- p- Bu savaşla İslâm sancağı Avrupa'da dalgalanmış olsaydı, Avrupa Hıristiyanları yıllarca süren din savaşlarıyla, engizisyonlarla uğraşmayacaktı. Avrupalılar, asırlarca kan deryasına çeviren bu felaketlerden kurtulma fırsatını kaçırdılar.
- q- Müslümanlar bu savaş sırasında, askeri üs olarak kullanılan bazı kiliseleri tahrip etmişlerdir. Çünkü bu kiliselerden Müslümanlarla savaşanlar çıkmıştır. Ancak en büyük tahribatı Şarl Martel ve Hıristiyanlar kendileri

yapmışlardır. Buna rağmen, Avrupalılar tarih boyunca Müslümanları, kiliseleri ve manastırları tahrip etmekle suçlamamışlardır.

3.4. Savaşın Müslümanlar Üzerindeki Etkisi

İslâm dünyasının Puvatya Muharebesine karşı olan bakışı Avrupalılar ile taban tabana zıt yönde şekillenmiştir. Müslüman tarihçiler, savaşa İslâm dünyası açısından fazla değer atfetmemişlerdir, zira savaşın sonuçları Avrupa'daki Müslüman varlığını doğrudan etkilememiştir. Savaş, İslâm kaynaklarında “Belâtü’ş-Şühedâ” olarak aktarılmaktadır. Bu adlandırma “Şehitler yolu” manasına gelmektedir. İslâm tarihçileri bu savaşı Avrupalılar gibi hayati sonuçlar doğuran bir minvalde okumamışlar, akından dönen birliklerin dönüş yolunda uğradıkları bir çarpışma olarak değerlendirmişlerdir. İspanya'daki varlığın sürüyor olması ve zaten Frank bölgesine yapılan seferin fetihten ziyade bir akın faaliyeti olması hasebiyle Müslüman tarihçilerinin bu savaşın üzerinde yoğunlaşmamış oldukları görülmektedir.⁴⁶⁸ İslâm tarihçilerinin bu savaş üzerinde yeterince durmamaları, batılı tarihçilerin olayı çok fazla abartmalarına ve aşırı mübalağalı rakamlar verecek kadar savaşı ileri bir noktaya taşımalarına fırsat vermiştir.

Ancak Müslüman tarihçiler bu savaşın üzerinde fazla durmasalar da, Puvatya Savaşı sonuçları itibariyle, Müslümanlar açısından olumsuz etkileri olmuştur diyebiliriz. Müslümanları hüznendiren, ancak fetih aşkından geri bırakmayan bir savaş olmuştur. İç çekişmeleri hızlandıran ve gerileme sürecine götüren bir savaş olmuştur. Maneviyatın önüne maddiyat geçtiğinde, savaş sonuçlarının Müslümanların istemediği şekilde ortaya çıkabileceği gerçeği görülmüştür.

Zamanla bu savaş; şark-garb, kuzeyli-güneyli gibi iki tarafın karşılaşmasında sembol olmuştur. Her iki tarafın muhayyilesinde derin izler ve önemli etkiler bırakmıştır. Bu savaştan sonra, Müslümanlar da, Fransa'daki fetihlerini ağırdan almışlardır. Eskisi kadar hızlı olmasa da askerî akınlar devam etmiştir. Müslümanlar iki asır Fransa'da ve sekiz asır Endülüs'te egemenliklerini

⁴⁶⁸ Abdülkadir Aksöz, “Avrupa Tarihi’nde Bir Kırılma: Puvatya Muharebesi”, *Turan İlim ve Medeniyet Dergisi*, 29 (Ekim 2016) İstanbul: 2016

sürdürmüşlerdir.

Bu değerlendirmeler ışığında Puvatya savaşının Müslümanlar üzerindeki etkisini şöyle özetleyebiliriz:

- a. Müslümanlar açısından üzüntüsü ve acısı çok hissedilen bir savaş olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Çünkü bu savaş, hem komutanlarının hem de başta tâbiinden olmak üzere çok sayıda müslümanın şehit olmasına sebep olmuştur. Bu savaşta Müslümanların birçok şehit vermesi ve tabiinden bazı seçkin insanların şehit olmasıyla, özellikle de başkomutan Abdurrahman b. Abdullah el-Gāfikî'nin savaş meydanında şehit düşmesiyle, Müslümanlar üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştır. Toulouse (Tuluz) savaşında komutan Semh b. Mâlik el-Havlânî ve birçok Müslüman şehit olduğu zaman, Abdurrahman el-Gāfikî'de derin izler bıraktığı gibi. Ancak bu üzüntü ve acı Müslümanları sarsmış olsa da onları i'lâ-yı kelimetullâhı cihana yayma arzusundan vazgeçirmemiştir. Bu doğrultuda fetihlere yeniden başlamışlardır.
- b. Bu savaş ile Müslümanların Fransa topraklarında bir süre duraklamasına neden olmuştur. Ancak bu süre fazla uzun sürmemiş Abdurrrahman el-Gāfikî'den sonra başa geçen valilerden bazıları tekrar güney Fransa bölgesinde fetih hareketlerine devam etmişlerdir. Böylece Puvatya'da Müslümanların durdurulması, her şeyin sonu anlamına gelmemiştir. Puvatya savaşını takip eden yıllarda fetihlerin hızının kesilmediği, halife Hişam b. Abdümelik (105-125/724-743) tarafından yeni orduların bölgeye gönderildiği ifade edilmektedir. Buna göre Bu savaştan iki yıl sonra Müslümanlar Rhone vadisinde bulundular, Arles ve Avignon şehirlerini istila etmeyi başardılar.⁴⁶⁹ Bunun ötesinde Müslüman İspanya, yüzyıllar boyunca dimdik ayakta durabilmiş, hatta kudreti bir miktar artmıştır.⁴⁷⁰ Kısaca Puvatya savaşıyla güney Fransa'da fetih hareketlerinin duraklaması sürekli değil geçici olmuştur.

⁴⁶⁹ Watt, *İslâm Avrupa'da*, 27.

⁴⁷⁰ Watt, *İslâm Avrupa'da*, 23.

- c. Müslümanlar Puvatya savaşında büyük miktarda toprak kaybına uğramamışlardır. Bu nedenle Avrupalıların büyüttüğü kadar Fransa için coğrafi bir kazanım olmamıştır. Sadece belli bir bölgeden geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle Müslüman Araplar, Endülüs ve Galya bölgesindeki topraklarının tümünü ellerinden bırakmamışlardır. Bilakis Müslümanlar geri çekildikleri Puvatya savaşının hemen ardından eskiden ellerinde olan yerleri geri almışlar, hatta iki asır daha Fransa'da varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak Abdurrahman el-Gāfikî'nin bu savaşı Araplar'ın Fransa topraklarındaki son ciddi çabası olmuştur. Elbette bundan sonra da fetih hareketleri devam etmiştir. Ancak bu savaş kadar Müslümanları etkilememiştir. Ayrıca hilafet merkezinden 10.000 km. uzaktaki güney Fransa'ya kadar giden Müslümanların bulunduğu bu nokta, İslâm tarihi boyunca, Müslümanların Fransa topraklarında ulaştığı en ileri yer olmuştur. Şimdiki Fransa'nın başkenti Paris'e 20 km. yaklaşma gayretini göstermişlerdir. Aynı zamanda bu sınır, Batı Avrupa'da Müslümanların ulaşabildiği son noktadır.
- d. Bu savaş, o tarihe kadar Endülüs'de, Müslümanlar arasında (Araplar-Berberîler arasında) iç sükûneti ve birliği sağlayan, halklar arasında kaynaşmayı ve adaleti tesis eden Abdurrahman el-Gāfikî'nin şehit düşmesiyle, özellikle Afrika'da başlayan Berberî isyanlarının Endülüs'e de sıçramasına kapı açmıştır. 123/741 yılında kuzey Afrika'da başlayan Berberî isyanları Endülüs'e de sıçramıştır. Bundan sonra gelen valiler aynı zamanda bu Berberî isyanları ile de uğraşmak zorunda kalmışlardır.⁴⁷¹ Bundan sonraki yıllarda Emevi devletinin yıkılmasına doğru ileyen süreç bu bölgeyi de etkilemiştir. İç anlaşmazlıklar, Arapların kendi aralarındaki problemleri, Arap-Berberî çekişmeleri Endülüs'te bazı dâhilî sıkıntıları doğurmuştur. Böylece Müslüman fâtipler, enerjilerini savaş meydanlarında düşmanlara karşı değil,

⁴⁷¹ İbnü'l Kûtiyye, *Târîhu iftitâhi 'l-Endelüs*, 79-84.

birbirlerine karşı kullanmaya başlamışlardır.⁴⁷²

- e. Puvatya savaşı, tarihi olayların meydana gelişinde, dinî ve siyasî faktörlerin yanında içtimaî ve iktisadî faktörlerin de etkili olacağını göstermiştir. Müslümanların bundan sonraki fetih hareketlerinde, bu durumu da göz önünde bulundurmaları gerektiği gerçeğini ortaya çıkmıştır. Bunun en acı örneğini ganimetlerini yanlarında taşıırken tatmışlardır. Ganimete verdikleri önemden dolayı savaş sırasında ordu düzenelerini kaybetmek suretiyle yaptıkları hata onlar için bir ders niteliğindedir.
- f. Bu savaş Müslümanların bu topraklardaki fetih coşkusu bir müddet geri bırakmıştır. Daha sonra iç çekişmelerle gerileme süreci içerisinde Avrupa kıtasından çekilmelerinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Ancak İslâm ordusunun büyük bir bölümünün geri çekildiği gerekçesiyle, ilk dönem İslâm tarihçileri, bu savaşı diğer savaşlardan farklı olmadığı için önemsememişlerdir. Bu savaşın sıradan bir savaş olduğunu, diğer savaşlardan farklı olmadığını; ancak kazanan tarafın bu defa Franklar olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bazı tarihçiler de, savaş sonunda Müslümanların güney Fransa'yı terk etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. İslâm tarihçileri, bu savaşın Avrupalılar tarafından büyütüldüğünü kadar bir kıymet taşımadığını hissettirmek için, tarihe detaylı kayıt düşmek istememişlerdir. Elbette bunda, komutanlarının ve çok sayıda Müslümanın şehit olması ve bu acı durumu unutma yahut hatırlamama isteğide olması da söz konusudur.
- g. Müslümanların gayri-müslim ülkesinde girişilen büyük fetihlerde komutanlarının ölümü, her ne kadar bir başarısızlıkmiş gibi görünse de, aksine Müslümanlar, bu kişilerin şehit mertebesine ulaştıklarına inanarak, o kahramanlarla gurur duymuşlardır. Bunlardan 102/721 yılında Toulouse'da Akitanya dükü Eudes karşısında Semh b. Mâlik el-Havlânî, 107/726 yılında Anbesse b. Suhaym el-Kelbî, 114/732 yılında Puvatya'da Abdurrahman el-Gâfikî örnek olarak gösterilebilir. Kısaca

⁴⁷² Atçeken, Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı, 258.

dînî anlayış onların fetih azmini kaybettirmemiştir. Bu savaş onları ana gayelerinden saptırmamıştır. İ'lâ-yi kelimetullâhı için Allah yolunda yapılan her cihad ve akabinde şehitlik, inanılarak girilen her savaşta Müslümanlar için ana gaye olmuştur.

- h. Müslümanlar biraz daha sebat etseler ve ganimet beklentisi içinde olmasalardı zafer kazanma durumunda olacaktı. Manevî hedeflerden uzaklaşmadığı sürece, zafer daima Müslümanlardan yana olmuştur. Maddî hedefler ön plana çıktığında ise, mağlubiyetler de yaşanmıştır. Her mağlubiyette yaşanan üzüntü gibi bu savaşta Müslümanları üzmüştür. Müslümanlar, bu savaş sayesinde, savaşlarda sebat ettiklerinde ve Allah'ın uğrunda cihad etmek gayesi içinde olduklarında Allah (c.c.) zafer nasip edeceğini, ancak dünyalık bir metâ için çaba harcadıklarında ise her türlü sonuca açık olduklarını bir kez daha hatırladılar. Manevî yüce hedeflerden sapılmadığı sürece mükâfat göreceklerini, maddî hedefler ön plana çıktığı veya iç anlaşmazlıklara düşüldüğü zaman ise sıkıntı çekeceklerini idrak ettiler.

3.5. Savaşın Avrupa Üzerindeki Etkisi

Abdurrahman el-Gāfikî komutasındaki İslâm ordusunun Puvatya'da durdurulması Avrupa Hıristiyan dünyası için büyük önem taşımaktadır. Puvatya Muharebesi, Avrupa tarihinde dönüm noktası niteliği taşıyan savaşlardan biri olarak kabul edilmektedir. Avrupa merkezci tarih anlayışına dayanan bu fikriyat, Avrupa topraklarının Müslüman-Arap istilasından kurtarılması olarak değerlendirilmektedir. Müslüman ilerleyişinin Puvatya önlerinde durdurulması, Hıristiyan kimliği ve kültürel değerlerinin günümüze kadar taşınması açısından büyük önem taşıdığı ileri sürülmektedir. Öyle ki pek çok Avrupalı tarihçi savaşı bu minvalden okumuş, tarihin akışını değiştiren belli başlı savaşlar arasında ilk sıraya Puvatya Muharebesi'ni yerleştirmiştir. Avrupa kültür-sanat hayatına derin izler bıraktıran bu savaş, destanlara, nesilden nesile aktarılan efsanelere konu olmuştur. Charles Martel'in bu başarısı efsane ve destanlaştırılarak, halk muhayyilesini asırlarca

meşgul etmiştir.⁴⁷³ Çocuklar bu savaş ile bilinçlendirilmeye ve Hıristiyan değerlerine olan bağlılık ve aidiyet duygusu arttırılmaya çalışılmıştır. Abdurrahman el-Gāfikî'nin o zamanlarda bir masal kahramanı etkisi bıraktığı ve Frenk kadınlarının uzun zaman yaramaz çocuklarını "Abderame- geliyor." diye korkuttukları söylenmiştir.⁴⁷⁴

Çoğu tarihçi, eğer Puvatya önlerindeki muharebe, Charles Martel tarafından kazanılmamış olsaydı İslâmiyet'in bir Avrupa dini haline dönüşmüş olacağını ifade etmektedirler. Bu sebeple Charles Martel, Hıristiyan dünyasında kurtarıcı olarak hafızalara yer edinmiş bir kumandan olarak hatırlanmakta ve yâd edilmektedir. Büyük Frank İmparatoru Charlemagne'in dedesi olan Martel'e Müslüman ilerleyişine keskin bir darbe indirmesi dolayısıyla "çekiç" lakabı verilmiştir. Günümüz Fransa'sının da tarihini anlatan kitaplarda Puvatya Muharebesi ilk bahsedilen savaşlardan biri olarak dikkati çekmektedir.⁴⁷⁵

Bu savaştan sonra Şarl'a ünvan verilmesi, Şarl'ın nüfuzunu ve şöhretini artırmıştır.⁴⁷⁶ Başka bir ifade ile kendisi "Sarazenlerin⁴⁷⁷ Çekici" (Marteau des Sarrasins- Martel) unvanıyla anılmıştır. Şarl Martel artık meşhur olmuştur. Aslında bu zaferi Hıristiyanlığın İslâm'a karşı zaferi yerine Şarl Martel komutasındaki Hıristiyanların etnik bir Müslüman grup karşısında elde ettiği askerî zafer olarak görmek daha makuldür.

Puvatya savaşı sonrası Dük Eudes, Şarl Martel'e bağlılık yemini etmiş ve Akitanya'ya dönmüştür. Şarl Martel ise büyük bir ganimetle bölgesi Austrasya'ya dönmüştür.⁴⁷⁸

Bu savaş sonrası Roma ya da Papa III. Gregorius ile Şarl Martel arasında yakınlaşma başlamıştır. Papa, bu savaştaki başarısından dolayı Şarl Martel'e gönderdiği mektuplarında ondan övgüyle söz etmiştir. Papa'nın, Şarl Martel'e

⁴⁷³ Yıldız, "Abdurrahman el-Gāfikî", 1:162.

⁴⁷⁴ İnönü Ansiklopedisi, *Abdurrahmani'l-Gāfikî*, (Ankara: 1943), 1:45.

⁴⁷⁵ Abdülkadir Aksöz, "Avrupa tarihi'nde bir kırılma: Puvatya Muharebesi", *Turan İlim ve Medeniyet Dergisi*, 29 (Ekim 2016): 26

⁴⁷⁶ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 183.

⁴⁷⁷ Serazen: Avrupalıların Endülüs Müslümanlarına verdikleri isimdir. Ayrıntı için Bkz. Théophile Lavallée, *Histoire des Français - Depuis le Temps des Gaulois Jusqu'en 1830*, (Paris: 1865), 1:151.

⁴⁷⁸ Ceran, *Puvatya Savaşı*, 42.

“aziz oğlum çok değerli oğlum!” gibi ifadelerle hitap etmiş olması⁴⁷⁹ dikkat çekicidir. Dolayısıyla bu savaş, bir bakıma hem Frankların hem de Hıristiyanlığın Müslümanlara karşı bir zaferi olarak görülmüştür.

Puvatya savaşının, Avrupa medeniyetini İslâmiyetten kurtardığı gün şeklinde öne sürülen iddialara karşı bazı tarihçiler, O dönemde Endülüs ile Avrupa'yı kıyaslayarak cevap vermişlerdir. Miladi VIII. asırda Endülüs'ün ticaret, ziraat, eğitim, hukuk vb. konularda Avrupa'dan önde olduğu ve tüm dinler için ibadet özgürlüğünün bulunduğu ifade etmişlerdir.

Gustave Le Bon'un ifade ettiği gibi, Müslümanlar Fransa'yı fethetmiş olsalardı, Paris şehri de, Kurtuba şehri gibi ilim ve medeniyet merkezi haline gelecekti. Kurtuba'da yolda yürüyen sıradan insanların bile okur-yazar olduğu halde, Avrupa'da kralların isimlerini yazmayı bilmedikleri ve parmak damgası kullandıklarını ifade eden⁴⁸⁰ tarihçi: "Ortaçağda Araplar medenî, Avrupalılar ise geri kalmıştı" diyerek bu gerçeği ortaya koymuştur.⁴⁸¹

673/1274 yılında hazırlanan “Les Grandes Chroniques de France” adlı eserde, Şarl Martel'in meziyetleri övgüyle anılmıştır. Şarl Martel, bir yandan Müslümanları yenerken diğer yandan Akitanya dükü Eudes'ü kendisine itaat ettirerek Galya'yı birleştirmeyi sağlamıştır. Bu başarıları onu saygın Fransız krallar safına katmıştır.

Frankların ya da Hıristiyanların bakış açısına göre; Şarl Martel, Haçlı seferlerinde, Hıristiyanlığın müdafaasında olduğu gibi, Puvatya'da hem vatanın, hem de dinin savunucusu konumunda görülmüştür. Artık Şarl, Avrupalıların gözünde; Arapların büyüklüğüne son veren, Fransa'yı koruyan ve Avrupa ile Hıristiyanlığın kurtarıcısı bir adamdır.

Fransa Avrupa'nın kurtarıcı imajını kullanmaktan geri kalmamıştır. Bunu her fırsatta gösterme gayreti çinde olmuşlardır. Bu konu ile ilgili, Charles Steuben, Şarl Martel'i ve Puvatya Savaşı'nı tasvir eden tablosunu 1253/1837'de çizdiğinde,

⁴⁷⁹ Ganîmî, *Ma'reketü Belâtü's-Şüheda*, 78.

⁴⁸⁰ Abdullatîf, *el-âlemü'l-İslâmi fi'l-asri'l-Ümevî*, 326-327; Abbâdî, *fi't-tarihi'l-Abbasi ve'l-Endelüs*, 294-295; Ebû Halîl, *Belâtü's-Şühedâ*, 294; Ceran, *Puvatya Savaşı*, 42.

⁴⁸¹ Abbâdî, *fi't-tarihi'l-Abbasi ve'l-Endelüs*, 295.

Fransa Cezayir'i 1246/1830 yılında işgal etmiştir. Burada, yapılan bu eserin asıl anlatmak istediği şey, batının, Frankların ya da Fransa'nın üstünlüğünü kanıtlama çabasıdır. Bu imajın bir göstergesi olarak ise, 1249/1833 yılında Fransa kralı Louis-Philippe döneminde, Endüstri ve Ticaret Bakanlığı, heykeltıraş Jean François Théodore Gechter'e, Abdurrahman el-Gāfikî'ye karşı savaşan Şarl Martel'i tasvir eden brondan bir heykel yapması için 3.000 Frank ödemiştir.

1288/1871 yılında Kolonyal propaganda elemanı olarak algılanan Puvatya savaşı, Fransa'nın ülkesine saldıran tüm saldırganlara karşı, sınırları dışına püskürtmek kapasitesine sahip olduğunu göstermesi için kutlanmıştır. Bu sırada Alsace-Lorraine, Almanlar tarafından işgal edilmiş ve bu durum kin duygularını canlandırmıştır. Fakat bu defa düşman bir Müslüman Arap değil Hıristiyan olan bir Alman olmuştur. Böylece 114/732 ruhu, bundan böyle Fransa için millî (ulusal) bir karakter almıştır. Dolayısıyla III. Cumhuriyet ekolü önceki söylemlerden farklı olarak, bu sürecin Hıristiyan ve Avrupalılık yanını ihmal edip, 114/732 ruhunu ulusal bir bakışla yüceltmıştır.⁴⁸²

Puvatya'da çarpışan iki farklı güç, aynı zamanda kültürel ve dinî sınırların varlığını anlamışlardır. Hatta düşman olarak gördükleri yeni inanç sistemi İslâm'a karşı, Hıristiyan dayanışma ihtiyacını ortaya koymuşlardır. Dahası bu savaş, Hıristiyan batının kuruluş sürecini canlandırdır. Öyle ki, Avrupa'yı kuracak olan Karolenjiyen hanedanının doğmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Avrupa tarihinin en çarpıcı özelliği, Karolenj ailesinin kurmayı başardığı egemenliktir. Önce Austrasya krallık sarayının nazırları olan bu aile mensupları, bundan sonra Franklar'ın krallığına geçmişlerdir.⁴⁸³

Michel Rouche ise Akitanya ve Dük Eudes hakkında var olan olumsuz bakışları gidermeye teşebbüs etmiştir. Bu yaklaşımlar, muhtemelen Puvatya savaşının tarihteki haklı yerini almasını sağlamak içindir. Ancak Puvatya savaşı ve savaşın kahramanı Şarl Martel, Hıristiyanlar açısından bir sembol olma özelliğini korumaktadır. Nitekim ötekini dışlama, medeniyetler çatışması, Avrupalı kimliği, Hıristiyan medeniyeti, Fransız ulusu gibi ortak ideolojik temeller inşa edilirken en

⁴⁸² Ceran, *Puvatya Savaşı*, 42-43.

⁴⁸³ Dalgan, *Karolenj Krallığı*, 48.

önemli rol, Şarl Martel ve Puvatya Savaşı'na aittir.⁴⁸⁴

Bu değerlendirmeler çerçevesinde Puvatya savaşının Avrupalılar üzerindeki etkisini şöyle sıralayabiliriz:

- a. Puvatya savaşı, İslâmın Fransa'ya geç girmesine neden olmuştur. Bu durum batının İslâm medeniyetini almasını geciktirmiştir. Bu savaşı Müslümanlar kazanmış olsaydı, düşünce, fikir, ilim, sanat, hak adalet vb. konularıyla yakından tanışacak ve Avrupa'da aydınlanma süreci çok daha önce başlamış olacaktı. Reform hareketleri bu asırdan sonra olması muhtemel iken bu süreç onsekizinci yüzyıla kadar uzamıştır.
- b. Charles Martel'in bu savaşı kazanmış olması, efsane ve destanlara konu olmuş, halk muhayyilesini asırlarca meşgul etmiştir.⁴⁸⁵ Abdurrahman el-Gâfîkî'nin adı bir masal kahramanı etkisi bırakmış ve Frenk kadınları uzun zaman yaramaz çocuklarını onunla korkutmuşlardır.⁴⁸⁶
- c. Bu savaşı Avrupa'nın İslâm tehlikesinden kurtulduğu gün olarak görmüşlerdir. Bu düşünce ise onları daha da geriye götürmüştür. Esas itibarıyla İslâm galip gelseydi, Avrupa her alanda zamanından çok önce gelişim sürecine girmiş olacaktı.
- d. Bu savaş ile Şarl Martel'i kahramanlaştırmışlar ve onu Avrupa'yı ve Hıristiyanlığı, İslâm istilasından kurtaran kahraman olarak göstermişlerdir. Puvatya savaşı Fransız milli tarihinin temel unsurlarından biri olarak gösterilmiştir. Bu bilinci canlı tutmaya gayret etmişlerdir. Şarl Martel'i, Puvatya'da hem vatanın hem de dinin savunucusu konumutan diye tanıtmışlardır. Avrupa tarihinde Şarl Martel, Arapların büyüklüğüne son veren, Fransa'yı koruyan ve Avrupa ile Hıristiyanlığın kurtarıcısı olarak bilinmiştir.
- e. Bu savaştan sonra Şarl'a "Martel" (çekiç) ünvanı verilmiştir. Şarl itibarını ve şöhretini artırmıştır.⁴⁸⁷ Aslında bu zaferi, Hıristiyanlığın

⁴⁸⁴ Ceran, Puvatya Savaşı, 42.

⁴⁸⁵ Yıldız, "Abdurrahman el-Gâfîkî", 1:162.

⁴⁸⁶ İnönü Ansiklopedisi, *Abdurrahmani'l-Gâfîkî*, 1:45.

⁴⁸⁷ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 183.

İslâm'a karşı zaferi yerine, Şarl Martel komutasındaki Hıristiyanların, etnik bir Müslüman grup karşısında elde ettiği zafer olarak görmek gerekir.⁴⁸⁸

- f. Bu savaş ile Hıristiyanlıkta birlik şuuru uyanmıştır. Bu savaştan sonra kilise mensupları ile krallar arasında ve diğer ülke mensupları ile yakınlaşma olmuştur. İslâm'a karşı Hıristiyanlar dayanışma ihtiyacını ortaya koymuşlardır. Bu durum Haçlı ruhunu meydana getirmiş ve kilise mensuplarının krallar üzerindeki etkisini artırmıştır. Bu nedenle bu savaşı Hıristiyanlığın bir zaferi olarak görmüşlerdir.
- g. Puvatya savaşının Avrupa medeniyetini kurtardığını sanmışlardır. Aksine, bu savaş, medeniyetin Avrupaya girmesini geciktirmiştir. Miladî VIII. asırda Endülüs'ün ticaret, ziraat, eğitim, hukuk vb. konularda Avrupa'dan önde olduğu ve halkın ibadet özgürlüğü içinde oldukları bilinirken, Fransa bunlardan tamamen yoksun kalmıştır.
- h. Bu savaş, Fransa'nın ilim ve medeniyet merkezi olma fırsatını kaçırmıştır. Savaşmaya gelen Müslümanlar okur-yazar olduğu halde, Avrupa'da kralların isimlerini yazmayı bilmemeleri ve parmak damgası kullanmaları⁴⁸⁹ bunun en belirgin kanıtı olmuştur. Orta çağda Endülüs Araplar medenî iken, Avrupalılar ise geri kalmıştır.⁴⁹⁰ VIII. yüzyılda İslâmiyet sayesinde Müslümanlar, mimari, inşaat, kültür, sanat, edebiyat, şiir vb. tüm alanda Avrupalılardan daha üstün olmuşlardır.
- i. Fransa, Avrupa'da, İslâma karşı koruyucu imajı üstlenmiştir. Hep bu düşünce doğrultusunda hareket etmiştir. Bu düşüncesini yüzyıllar boyu sürdürmüş ve son yüzyıllarda adeta Kuzey Afrika ülkelerinde kendi siyasetini yerli halklar üzerine empoze etmiştir.
- j. Puvatya savaşı sonrası Fransa'da geçici bir süre, Hıristiyanlar arasında siyâsî birlik sağlanmıştır. Dük Eudes, Şarl Martel'e bağlılık yemini

⁴⁸⁸ Ceran, Puvatya Savaşı, 42.

⁴⁸⁹ Abdullatîf, *el-âlemü'l-İslâmi fi'l-asri'l-Ümevî*, 326-327; Abbâdî, *fi't-tarihi'l-Abbasi ve'l-Endelüs.*, 294-295; Ebû Halîl, *Belâtü's-Şühedâ*, 294.

⁴⁹⁰ Abbâdî, *fi't-tarihi'l-Abbasi ve'l-Endelüs*, 295.

etmiştir. Böylece Şarl Martel, Akitanya bölgesine hâkim olma arzusunu da elde etmiştir.

- k. Puvatya savaşı ve savaşın kahramanı Şarl Martel, Hıristiyanlar açısından bir sembol olma özelliği kazanmıştır. Ötekini dışlama, medeniyetler çatışması, Avrupalı kimliği, Hıristiyan medeniyeti, Fransız ulusu gibi ortak ideolojik temeller oluşturulurken, Şarl Martel en önemli rol olmuştur.
- l. Puvatya savaşı sonrası Franklar ve Şarl Martel batı tarihçi Lavellee'ye göre büyük bir ganimet elde etmiştir.⁴⁹¹ Böyle bir ganimet, üstlerine giyecek doğru dürüst bir elbisesi dahi bulunmayan bir ordu için hazine kadar değerlidir.

3.6. Genel Değerlendirme

Müslümanlar İslâm dinini yayma gayesi ile üç kıtada giriştikleri fetih hareketleri sonucu 92/711 yılında Endülüs'e ayak basmışlardır. Bu tarihten itibaren birçok vali ve komutanlar vasıtasıyla Avrupa kıtasında fetihler Abdurrahman el-Gâfiki zamanında kadar devam etmiştir. Bu süredeki seferler sayesinde Müslümanlar, hem Avrupa'nın genel durumunu anlamışlar⁴⁹² hem de Avrupa içlerine kadar girme fırsatı bulmuşlardır. İşte bu fırsatı yakaladıkları savaşlardan biri de Puvatya savaşı olmuştur. Ancak bu savaşta geri çekilmek suretiyle yenilmişlerdir. Ancak Puvatya (Belâtü'ş-Şühedâ) savaşının, bize göre özel bir durumu vardır, bu durum ise, ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarının, bu savaşın tafsilatını zikretmekten tamamen suskun kalışlarıdır. Bu gerçekten, açıklanması zor bir durumdur. Bu nedenle bu savaşla ilgili tafsilatlı bilgiler Avrupa kaynaklarından arap kaynaklarına geçmiş ve arap tarihçiler bu bilgileri genelde yabancıların aktardığı kadarıyla açıklamışlardır. Ancak bu durumda dâhî, bizi detaylı düşünmeye sevk eden unsurlar vardır.

Öncelikle Müslümanlar, tarih içinde, ne Endülüs'te, ne de Endülüs dışında, yüzeysel bile olsa bir hezimetin öneminde olmadılar, Uhud savaşlarından beri

⁴⁹¹ Ceran, Puvatya Savaşı, 42.

⁴⁹² Şevki Ebû Halîl, *fi't-Târîhi'l-İslâmî*, (Dimeşk: 1991), 293.

meydana gelen savaşlarda, hezimet söz konusu olunca, savaşın önemi üzerinde durmadılar.⁴⁹³ Bize görede bu savaşın üzerinde fazla durulmaması, savaş meydanında kaybedilen bir savaş olmamasından kaynaklanmalıdır. Çünkü Müslüman ordusu, savaşın ilk günlerinde daha üstün olan hatta savaşı kazanmaya yakın olan taraf iken, komutanlarının şehit olmasıyla, geri çekilmek zorunda kalarak, savaşı kaybeden taraf olarak anılmışlardır. Müslümanlarda eğer savaşa devam etselerdi, mutlak kaybedeceklerdi diyemeyiz. Belki de savaşı kazanan taraf olacaklardı. Tarihte az sayıda Müslüman ordularının sayıca çok daha fazla düşman ordularını yendiğine dair örnekler mevcuttur. (Örnek: Bedir savaşı gibi.) Ancak bu savaşta komutanların kendi aralarındaki istişarelerinden sonra geri çekilmeleri, bu sonucu doğurmuştur. Ordu komutanlarını kaybetmenin vermiş olduğu moral bozukluğu ordu düzenini bozmuştur. Çok sayıda şehitler vermişlerdir. Bu safhadan sonra istişare ederek geri çekişmişlerdir. Tarih kaynaklarından bazıları, komutanların savaşa devam isteğine rağmen, kimin komutan olacağına karar veremedikleri ve geri çekilmek zorunda kaldıkları⁴⁹⁴ bilgisini vermektedir. Komutanların savaşa devam etme isteğine rağmen, savaştan geri çekilme konusu, tarafımızca üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Bu durum bazı sonuçları akıllara getirmektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- a. Düşmanın sayısal üstünlüğü: Bu mâkul bir düşünce olabilir. Çünkü Müslüman ordusunun yaklaşık 50.000 yahut 70.000 civarında bir rakam iken düşman sayısının 400.000 civarında zikredilmesi ve özellikle de Müslüman askerlerinden birçoğunun şehit düşmesiyle sayılarının azalması ve düşmanın sayısal üstünlüğü elinde bulundurması nedeniyle böyle bir çekilmeye sebep vermesi mümkündür. Sayısal üstünlük, Müslüman komutanlara, ordunun tamamen yok olmasına yol açabilecek bir korku vermiş olabilir. Ayrıca silah konusunda da Müslümanlar düşmanlarına nazaran hafif silahlara sahiptiler. Bu Müslüman ordunun dezavantajı idi. Hem sayısal üstünlük, hem de teçhizat, ordunun geri çekişmesine sebep olmuş olması, imkân dâhilindedir. Bu takdirde, geri

⁴⁹³ Sercânî, *Kıssatü'l-Endeliüs*, 98-99.

⁴⁹⁴ Sâlim, *Tarihu'l-Müslimin*, 143.

çekilme isteğinin meydana gelmesi, son derece akla uygundur. Böyle bir geri çekilmeyi ise mutlak mağlubiyet saymak doğru değildir.

- b. İç huzursuzluk: Abdurrahman el-Gāfikî'nin şehit düşmesiyle orduda saf düzeninin bozulması, askerleri kendi içinde huzursuzluğa düşürmüştür. Bunun nedeni, Yemenî-Kaysî ve Arap-Berberî çekişmelerini bir kenara bırakarak, onları tek bir amaç ve gaye unsuru altında tutan bir komutanın, bu vasıfları üstünde toplamışken, bir anda şehit düşmesi, ordudaki iç çekişmeyi tekrar alevlendirmiş olması da söz konusudur. Bu durumda iç huzursuzlukla savaşa devam etmenin imkânsız olduğuna karar veren komutanların, savaşı istemelerine rağmen, geri çekilmiş olmaları da düşünülebilir. Çünkü savaşa komuta edecek komutanın kimden seçileceği meselesi, aralarındaki çekişmeyi ve rekabet körüklemiş olabilir.
- c. Yardım alamayacaklarını bilmeleri: İslâm ordusu hilafet merkezinden onbin kilometrenin üzerinde bir mesâfede iken ve Endülüs'te, üs olarak kullandıkları Kurtuba'dan yüzlerce kilometrelerce uzakta bulunurken, kendilerine yardımın gelmeyeceğini elbette bilmeleri gerekir. Böyle bir durumda, asker gücü olarak azalmış iken ve teçhizat olarak, yeteri kadar düşmana karşı koyacak oranda silah mevcut değilken, bu savaşı devam ettirmenin, akılcı bir çözüm olarak görülmemiş olması muhtemeldir. Zira düşman kuvvetlerine süreki yardım geliyordu ve Şarl Martel'in, kaybettiği güçlerinin yerine tahkimat yapma imkânı vardı. Bunu bilen Müslüman komutanlar, böyle bir maceraya atılmanın zorluğunu görmüşlerdir.
- d. Ganimet hırsı: her ne kadar bu ganimetleri koruma ve ganimete sahip olma arzusundan bahsedilse de, Müslümanların böyle bir ganimeti koruma düşüncelerine kapıldıklarını telaffuz etmek, fazla akılcı bir yaklaşım olmaz. Amaç ganimetleri korumak olmuş olsa idi, o zaman neden ganimetlerin büyük çoğunluğunu bıraktılar? diye düşünmek gerekir. Bunca fırtına, ganimet için koparılıyorsa, ganimetleri neden savaş meydanında bıraktılar? Sorusunun cevabını bulmamız gerekir. Elbette burada, savaş esnasında ganimetleri koruma isteği olmuş olabilir. Bu koruma içgüdü, özellikle bu savaşa ilk defa katılan, Berberî ailelerin de

bulunması ve oraya yerleşme düşüncesiyle hareket ederek gelmeleri sonucu, ganimetlere verilen hassasiyeti artırması mümkündür. Çünkü eğer savaş kazanılmış olsaydı, bu sefer oraya yerleşmek isteyen bu ailelere yahut kabilelere, orada ihtiyacını geçirecek hayatî ihtiyaçlar ve yaşamsal malzemeler söz konusu olacaktı. Bunu da en uygun şekilde, öncelikle ganimetlerden karşılama söz konusu olabilirdi. Ancak, buna rağmen, ağır ganimetleri savaş meydanında bırakarak çekilmeleri göz önüne alındığında, Allah yolunda savaşmak isteyen Müslüman ordu askerleri için, içlerinde ganimet hırsı vardı, demek aklen kabul görmemektedir.

Tarihçi Şevkî Ebû Halîl, her ne kadar Hıristiyan kaynakların Müslümanların yaptığı yağma ve soygun hareketlerini abarttıklarını dile getirse de, Müslümanlara savaşı kaybettiren yenilginin ganimet faktöründen kaynaklandığını kabul eder. Ona göre, “Müslümanlar ganimetlerini yanlarında taşıdılar. Eğer onlar bir kişi yönetiminde, ganimetleri Arbûne (Erbûne)’ye veya Barcelona’ya göndermiş olsalardı, böylece hem elleri rahatlar (hareket kabiliyetleri artar) hem de ganimetler zihinlerini meşgul etmezdi. Ancak zaferi istemekten çok, ganimetleri arzu ettiler. Ganimetler onları yoran bir ağırlığa dönüştü ve hareketleri yavaşladı. Bunun sonunda yenilgilerinin sebebi ganimetler oldu. Çünkü düşmanları, onların bu tutkularını hissetmişti. Kendi çıkarları için nasıl kazanacaklarını öğrenmişlerdi. Müslümanlar için yenilgilerini doğuran yakın sebep ganimetler olmuştur.”⁴⁹⁵ Elbette bu düşünce mantıklı gelebilir ancak o zaman, Müslümanların İslâm dinini yayma olan ana gayelerinden saptıklarını söylemek gerekir.

Çağdaş tarihçilerden Haccî; ordunun İslâm’a olana düşkünlüğü sebebiyle, ganimetleri doğrudan yenilgi sebebi olarak kabul etmediğini bildirir. Aynı tarihçi, İslâm ordusunun bu ağır ve engelleyici ganimetleri taşıyamayacağını; bunun, ordunun önemli bölgelerde, daha önce yaptığı askerî operasyonlarda alışık olmadığı bir iş olduğunu ve öncelikle bu yerlere, İslâm dinini yaymak ve i’lâ-yı kelimetullâhı hâkim kılmak düşüncesiyle önemli bir savaşa bilerek geldiklerini aktarır. Eğer bu tür ganimetlerin toplanması vâkî olmuş ise, daha önce fethedilen şehirlere bırakması gerektiğini belirten tarihçi, yine Abdurrahman el-Gâfikî öncesi birçok bölgedeki

⁴⁹⁵ Ebû Halîl, *Belâtü’ş-Şühedâ*, 25.

cihat faaliyetlerinde, dikkat ve yöntem konusunda ganimetlerin taşınmasının, alışık olunmayan ve duyulmayan bir durum olduğunu zikreder. Üstelik fethettiği bölgelerdeki halkı, yoksul ve fakir olan, bu yerlerden savaş öncesi herhangi bir dikkate değer ganimet toplayamayacağını⁴⁹⁶ ifade eder. Bu düşünce tarzı, bizim de katıldığımız bir yaklaşımdır.

Bu düşünceye katılmamızın sebebi, İslâmın ahlâkından geçmiş bir ordunun ve takvâ ve adaleti ile nam salmış bir komutanın böyle yoksul bir halktan ganimet toplaması akılla bağdaşmayan bir tutumdur. Hele hele, niyeti tamamen i'lâ-yı kelimetullâhı cihana hâkim kılmak olan tabiin'den birinin⁴⁹⁷ (Abdurrahman el-Gâfikî'nin) böyle bir düşünce ile ganimet toplatması asla düşünülemez.

Üstelik Endülüs ve Fransa topraklarındaki halka yaklaşımlarıyla örnek olan bir ordunun, ganimet peşinde koşuşturması mantıkla bağdaşmaz. Çünkü Müslümanlar yerli halkın güvenini kazanmayı başarmışlardır. Fransa'nın güneyindeki yerli halk, Müslümanlara karşı Hıristiyanlara yardım etmelerine rağmen, daha sonra Frankların davranışlarındaki barbarlıklarından dolayı Franklılardan nefret etmeye başlamışlardır. Çünkü, Fransa'nın güney halkı, Roma medeniyeti ile gelişmesi nedeniyle, güney ve kuzey Fransa halkları arasında köklü anlaşmazlıklar çıkmıştır. Güney Fransa halkı Akdeniz, Latin ve Bizans medeniyetini karalarken, kuzey Fransa halkı ise Germen imajını karalamıştır. Bu durum, kuzeydeki Brufens ve oradaki halkların, Frank Germenlere itaatsizliğinin bir göstergesi olmuştur. Üstelik aslen bir Frank Germen olan Şarl Martel (Karla), kiliselerin ve manastırların varlıklarını halka vermeyip adamlarına dağıtmıştır. Bundan sonra, keşişleri ve halkı öfkeliendiren diğer bir olay, kiliselerin ve manastırların hazinelerinin, Şarl Martel ve ordusunun yağmasından kurtulamamış olmasıdır.⁴⁹⁸ Bütün bunlar gösterir ki, ganimet düşüncesi ile halkı yağmalayanlar Müslümanlar değil bilakis Şarl Martel ve ordusu olmuştur. Ayrıca Marsilya Dükü lakabını alan Moron ile Piskopos Oksir ve diğerlerinin, Müslümanlarla ittifak yapmış olması da, batı tarihçilerinin iddia ettikleri gibi Frenklerin, Müslümanlarla

⁴⁹⁶ Haccî, *et-Târihu'l Endelüsî*, 198-199; Ebû Halîl, *Belâtü's-Şühedâ*, 26-27.

⁴⁹⁷ Humeydî, *Cezvetü'l muktebis*, 434-435; Dabbî, *Buğyetü'l mültemis*, 475-476.

⁴⁹⁸ Ebû Halîl, *Belâtü's-Şühedâ*, 43.

olan savaşlarında, latin kültürüne arka çıkmadığını göstermektedir.⁴⁹⁹

Bu değerlendirmeler ışığında, Puvatya savaşında Müslümanların ganimetleri koruma düşüncesi ile ordu düzenini kaybetmeleri, savaşın seyrini değiştirmiştir. Bu değişiklik, ordu başkomutanının şehit olmasına ve çok kayıplar vermelerine neden olmuştur. Bunun sonucunda, Müslüman ordusu fazla kayıp vermemek için geri çekilmek zorunda kalmıştır. Böylece bu savaşta Müslümanlar kesin bir yenilgiye uğramışlardır diyebiliriz. Ancak Müslümanların tamamen ganimet düşkünü insanlar olduğunu ve ganimet hırsı ile hareket ettiklerini söylemek doğru değildir.

Müslüman ordusu içinde yenilgiyi hazırlayan faktörlerinden bir diğeri de ırkçılık ve kabilecilik anlayışı olmuştur. Bu savaşta Arap ve Berberîler arasındaki ırkçılık ve kabilecilik taraftarlığı hat safhaya çıkmıştır. Fransızlar bu ırkçılığın Müslümanlar üzerindeki etkisini görmüşler, şahit olmuşlar ve bunu savaşta ve sonrasında, kendi lehlerine bir avantaj olarak kullanmışlardır. Bu durum sürekli tarih boyunca hafızalarında devam etmiş, hatta asırlar geçtikten sonra bile, Fransızlar'ın Cezayir'e girip orayı kuşattıkları 1246/1830 yılından 1380/1960 yılına kadar, bu ırkçılığı koz olarak kullanmışlardır. 1339/1920 senesinden itibaren gerçekleşen bağımsızlık hareketlerini, Fransa yok etmeye çalışmıştır.

Abdurrahman el-Gāfikî ordusuyla Puvatya'ya ulaştığı zaman, yeni birtakım olayların varlığı ortaya çıkmaya başlamıştır. Savaştan sonraki yıllarda özellikle, Berberîler ile Araplar arasında Endülüs ülkelerinde yuvalanan ırkçılık yeniden başlamıştır. Ganimetlerin çokluğu, ırkçılık anlayışının artmasına neden olmuştur. Abdurrahman el-Gāfikî onları birleştirmesine rağmen, sonradan ganimetlerin dağıtımında ihtilaf etmişlerdir. Payını alan herkes, diğerinin elindekine göz dikmiştir. Araplar kendi üstünlüklerinden dolayı ganimete kendilerini daha layık görürlerken, Berberîler ülkeleri fethedenlerin kendileri olduklarını iddia ediyorlar, bu nedenle ganimetlerden daha fazla pay istiyorlardı.⁵⁰⁰ Ancak fethin ilk yıllarında müslümanlar,

⁴⁹⁹ Mu'nis, *Fecrül-Endelüs*, 277. ; Ebû Halîl, *Belâtü's-Şühedâ*, 43.

⁵⁰⁰ Halîl Esâmine, "Emeviler döneminde arapların iskânı", çev. Nuh Arslantaş, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2/12 (Haziran 1999), 277; S. Muhammed İmâmuddîn, *Endülüs Siyasî Tarihi*, çev. Yusuf Yazar, (Ankara:1990), 38-56; Sâlim, *Târîhu'l Müslimin*, 120; Şeker v.dğr, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 4:46.

Berberî ile Arap arasında kesinlikle bir fark gözetmemişlerdir, ayrıca Endülüslülerden Müslümanlığa giren kimselerle de, kendi aralarında da fark gözetmemişlerdir. Lâkin daha sonraki yıllarda bu fark belirginleşmiştir. Avrupalılar Puvatya savaşından sonraki yıllarda Berberîleri, Araplara karşı kışkırtmışlardır. Berberîlerin kendilerinden olduklarını iddia ederek, ırkçılığı körüklemişlerdir. Ancak bu İslâm'ın kabul etmediği bir şeydir ve kesinlikle ırkçılığı onaylamaz. İslâm'da üstünlük ölçüsü tektir, o da takvadır.⁵⁰¹

Bütün bunlara rağmen, Müslümanlar savaşı kaybetmiş olsalar da, ordunun geri çekilmesi sebebiyle, belki de, ilk dönem İslâm tarihçilerine savaşı kaybetme duygusu vermemiş olabilir. Bu nedenle, Müslümanların bu savaş üzerinde durmalarını gerektirecek bir sebep görmemiş olabilirler. Yahut savaşın kaybedilmesini, kendi benliklerinde kabullenememiş de olabilirler. Belki de, Müslümanlar yenilginin acı ve üzüntüsünü zikretmekten kaçınmışlardır, unutmaya çalışmışlardır, sadece rivayetlerinde Müslüman ordusunun 114/732 yılında yenilgisini anmakla yetinmişlerdir.”⁵⁰² Tarihçi Mu'nis ve Özdemir'in dediği gibi, yenilginini kederini gelecek nesillere aktarmama düşüncesi de olmuş olabilir. Ancak bu yaklaşıma da tamamen doğrudur dememiz pek mümkün değildir. Çünkü bundan evvel ve bundan sonra nice hezimetlerde de Müslümanlar olayları aktarmışlardır. Sadece bu savaşa mahsus bir durum olması, aklî olarak uzak ihtimal gibi duruyor. Her şeye rağmen Avrupa tarihi açısından son derece önemli olan bu savaşın İslâm tarihi açısından bu kadar kayda değer görülmemesi düşündürücüdür. Bu nedenle de İslâm kaynaklarında yeterince tafsilat bulamıyoruz.

Müslümanların üstünde durmamasına rağmen, Avrupalıların bu savaşı önemsemeleri, onlara göre, savaşın kesin bir zafer olarak algılanması ve Müslümanlar için ağır bir yenilgi olmasıdır. Bu nedenle, konu ile ilgili arap tarihçi Râgıb Sercânî'nin dediği gibi “İslâm rivayetleri açısından bu savaşın ayrıntılarına

⁵⁰¹ Sercânî, *Kıssatü'l-Endelüs*, 104.

⁵⁰² Mu'nis, *Rihletül-Endelüs*. 249-250.

geçildiği zaman, bize takdir edilen bir şey bulamıyoruz fakat Avrupa Hıristiyan rivayetleri ondan çokça bahsediyorlar.”⁵⁰³

Ancak bu savaş ile ilgili Hıristiyan rivayetlerinin birçoğu abartılı tafsilatlar ile doludur, yani çoğunlukla masaldan, hikâyeden, ibarettir. Avrupa rivayetleri asırlarca savaşın vasfını abartarak anlatmaya çalışmıştır. Puvatya Savaşını Fransa'nın büyük zaferi olarak açıklarken, Müslümanlar için sıcak yakıcı bir yenilgiyi olarak nitelmişlerdir. Esasında Hıristiyanlar bu savaşta, müthiş iman gücüyle yürüyen İslâm'ın ordusundan, komutanlarının ölmesiyle kurtulmuşlardır. Çünkü İslâm fâtihterinin önünde hiçbir şey duramamıştı, onunla doğudan batıya ve güneyden kuzeye (Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya) geçmişlerdi. Ülkenin her tarafını almaya ve Akdenizi bir göl yapmaya az kalmıştı.”⁵⁰⁴ Bu fikir Mûsâ b. Nusayr'ın, Semh b. Mâlik'in, Abdurrahman b. Abdullah el-Gâfikî'nin düşünceleriydi.

Buna mukabil Şarl Martel'in Arapları takip etmemesi, onların çekilmesinden korktuğu ve onlardan hâlâ çekindiğini gösterir. Kendisine pusu kurmuş olabilirler, düşüncesiyle çekinerek takip etmemiştir. Sonra ülkesinin güvenliğinin, yeni bir arap savaşından daha az düzeyde olduğunu görmüştür. Ayrıca Şarl'ın kuzeyde düşmanları vardı, onun yokluğunda, fırsatı ganimet bilmelerinden ve onun bazı topraklarını almalarından korkarak takip etmemiştir. Buna rağmen yine de Şarl Martel, olacak şeylerden korkarak döndüğü halde, o tarihten itibaren Hıristiyanların gözünde bir kurtarıcı olarak görülmüştür.

Fransız tarihçileri, Belâtü's-Şühedâ savaşını tasvir etmede abartarak onu aynı zamanda dinî bir sembol yapmışlar ve kendileri için ırkî bir avantaj olarak kullanmışlardır. Ömer Ferrûh'un aktardığı İngiliz tarihçi Edward Gibbon'nun dediği: “Katolik dünyasında süratle müjdeler yayıldı, sonra din adamları İtalya'da, Şarl Martel'in çekici altında 350.000 Müslüman'ın yahut 375.000 Müslüman'ın başının kesildiğini kabul etmeye, söylemeye başladılar. Tûr (Tours) savaşında, Hıristiyanlardan sadece 1.500 dışında kimse kesilmedi”⁵⁰⁵ sözündeki gibi kendilerini çok büyük sandılar. Hâlbuki bu bile, Müslümanlardan korktuklarının bir delilidir.

⁵⁰³ Sercânî, *Kıssatü'l-Endeliüs*, 104.

⁵⁰⁴ Sercânî, *Kıssatü'l-Endeliüs*, 98-99.

⁵⁰⁵ Ferrûh, *el-Arab ve'l-İslâm*, 132-133.

Çünkü göğüs göğüse yapılan hiçbir savaşta, bir taraf 350.000 yahut 375.000 kayıp verirken diğer tarafın sadece 1.500 kayıp vermesi, aklen ve mantıken kabul edilecek bir şey değildir.

Bütün bunlarla beraber, Araplar, Galya'daki ellerinin altında olan her şeyi tamamen bırakmadılar, ayrıldılar, bilakis Arbûne (Erbûne) ve onun etrafındaki yerler onlar için devam etmiştir. Ancak Abdurrahman el-Gâfikî'nin bu savaşı, Fransa ülkesindeki savaşlar içinde Arapların yaptıkları en ciddi girişim olmuştur. Bu savaş Müslümanların, Fransa topraklarındaki en büyük ve en ileri sınavı olarak tarih sayfalarındaki yerini almıştır. Çünkü bundan sonra Müslümanlar bu topraklardan ilerisine gitme şansını bir daha yakalayamadılar. Ancak kaybeden İslâm değil Avrupa olmuştur. Avrupa kültür, sanat, ziraat, edebiyat, adalet, ilim, fen vb. daha birçok konuda geri kalmıştır. VIII. asırdan sonra Endülüs halkı her alanda uzun bir müddet medeniyeti yaşarken, Fransızlar ortaçağ karanlığında kalmış ve uzunca bir süre İslâm medeniyetini ile tanışmamışlardır.

SONUÇ

Dünya tarihinde meydana gelen bazı önemli olaylar vardır. Bunlarla ilgili bilgiler asırlar boyunca kuşaktan kuşağa nakledilerek günümüze kadar gelmiştir. Bu olayların genellikle, dinî, siyasî, askerî, sosyal ve iktisadî, sebeplerden kaynaklandığı kabul edilmektedir. İslâm fetih hareketleri ilk bakışta askerî bakımdan önem arz ediyor gibi görünmesine rağmen dinî, siyasî, askerî, sosyal, iktisadî ve kültürel açıdan çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Bu sebeple İslâm tarihinin ilk asrında fetih siyâsetinin oluşumu gelişimi ve etkilerinin bilinmesi gerekir.

İslâm fetih siyâsetinin oluşumunda ilk dönem İslâm tarihindeki önemli fâtilh komutan ve idarecilerin faaliyetleri büyük önem taşımaktadır. Bu büyük fâtilhlerin İslâm dünyasına çok büyük katkıları olmuştur. Bunlardan biri olan, Abdurrahman b. Abdullah el-Gâfikî'nin, 114/732 yılında Fransa'da Şarl Martel ile yaptığı Puvatya savaşını, sebepleri, oluşumu ile sonuç ve etkileri açısından inceledik. Bu çalışmamız sonunda, bazı temel İslâm tarihi kaynaklarında Fransa bölgesindeki savaşla ilgili detaylı bilgiler bulunmadığını, bazılarında ise çok kısa ve dağınık bilgiler olduğunu gördük. Bu çalışma esnasında, Endülüs gibi önemli bir fetihle, bir kıtanın değiştirilerek yeni kara parçasına ulaşıldığı topraklarda meydana gelen önemli olaylar konusunda, İslâm tarihçilerinin çok az bilgiler vermeleri özellikle dikkatimizi çekmiştir.

Puvatya savaşı, Abdurrahman b. Abdullah el-Gâfikî komutasındaki Endülüs Müslümanları ile Frank komutan Şarl Martel yönetimi altındaki Hıristiyanların savaşıdır. Bu savaş, Fransa topraklarında birbirleriyle karşılaşan her iki tarafa da farklı sonuçlar doğurmuştur.

Avrupa tarihinde bir kırılma noktası olarak nitelendirilen Puvatya Muharebesi savaşın taraflarınca farklı yorumlara tabii olmuştur. Avrupalılar, savaşın Hıristiyanlık ve Avrupalılık değerlerini büyük bir tehlikeden ve yok olmaktan kurtardığı teziyle hareket etmektedirler. Milli bilinç ve dinî fonksiyon devamlılığı için daima hatırdaki tutulması gerektiğine inanılan bu savaş, Avrupa'nın "Batılı" olarak kalmasının da özünü teşkil ettiği düşünülmektedir. Bu savaş ile Hıristiyan dünyasında Müslümanlara karşı birlik olma şuuru canlanmış ve bundan

sonra meydana gelen tüm Hıristiyan-Müslüman savaşlarında “Haçlı ruhu” adı altında bir birlik anlayışının doğmasına yol açacak kapı aralanmıştır. Avrupalılar, hangi mezhep, görüş ve anlayış içinde olursa olsun; konu Müslümanlar olduğu zaman her türlü meselelerini ve aralarındaki savaşları unutup biraraya gelebilme becerisini göstermişlerdir. Bu birliktelik onları birbirine yaklaştırmıştır. Bu anlayış, Puvatya savaşından sonra tarih boyunca kendisini göstermiştir. Bu yakınlaşmaların doğal sonucu olarak, son yüzyılda “Avrupa Birliği” adı altında bir Hıristiyan birliği kurmuş olduklarını görmekteyiz.

İslâm dünyası ise bu savaşı seferden dönen ordunun dönüş yolunda komutanını da kaybettiği bir çatışma olarak değerlendirmeyi uygun bulmaktadır. Ancak kalpleri her ne kadar kabullenmek istemese de bu savaş, Müslümanlar için kesin bir yenilgidir. Fakat Puvatya Savaşı sonucu itibariyle, Müslümanların istemediği bir netice ile sonuçlanmış olsa bile, İslâm’ı cihana yayma azimlerini asla kaybettirmemiştir. Ancak her şeye rağmen, Müslümanlar açısından olumsuz ve son derece elem verici bir savaş olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Bu savaşta Müslümanlar geri çekilmek zorunda kalırken, aynı zamanda hem komutanlarının hem de başta tâbiînden olmak üzere çok sayıda müslümanın şehit olmasına tanıklık etmişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vefatından bir asır sonra 114/732 yılında meydana gelen Puvatya savaşı, Müslümanlar açısından ders alınması gereken bir olaydır. Öncelikle hilafet merkezinden 10.000 km. uzaktaki güney Fransa’ya kadar giden Müslümanların bulunduğu nokta, İslâm tarihi boyunca batı Avrupa’da ulaşılabilen en son nokta olması açısından önemlidir. Müslümanlar, İslâmiyet’i yaymak için binlerce kilometre uzaklara gidebilmişlerdir. Bu gayret, onların İslâm dinine hizmet etme uğrunda ne kadar istekli olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Bir yenilgi ile bunca mesafe toprakların fethi ve kıtalar arası bu denli büyük başarılar göz ardı edilmemelidir. Fakat şurası unutulmalıdır ki, bu savaş, sonuçları bakımından daha sonraki müslümanların örnek olması açısından ibretlik bir olaydır. Gerek ordu içindeki bazı iç anlaşmazlıklar ve çekişmeler, gerekse maddi temayüller (ganimet), ilk günlerde başarılı götördükleri savaşın, son anında geri çekilmeleriyle, yenilgiyle sonuçlanmıştır. Fakat Müslümanlar geri çekilmek suretiyle yenilmiş

olsalar da, bu geri çekilmenin arka planında, daha fazla kayıplar vermeden İslâm topraklarına geri dönebilme isteği vardır. Ancak bu savaş Müslümanlar açısından ibret alınması gereken bir savaş olmuştur. Bu ibretlik husus, bundan sonraki tüm Müslümanların belleğine yerleşmesi gereken bir konudur. Çünkü manevî yüce hedeflerden sapılmadığı müddetçe zafer Müslümanlardan yana olmuş, ancak maddî hedefler ön plana çıktığı veya iç anlaşmazlığa düşüldüğü zaman doğal olarak mağlubiyet kendisini göstermiştir. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki Uhud savaşı, bunun en güzel örneğidir. Bu savaş ise Müslümanlar için ders çıkarılması ve ibret alması açısından ikinci önemli savaştır. Ayrıca bu savaş, tarihi olayların oluşumunda dinî ve siyasî faktörlerin yanında içtimaî ve iktisadî faktörlerin de rol oynadığı gerçeğini gözler önüne sermektedir. Puvatya savaşı sonucu itibariyle Hıristiyan Avrupa milletlerini sevindirmiş, buna karşılık Müslümanları üzmüştür.

Ancak Puvatya savaşı Endülüs Müslümanları için her şeyin sonu olmamıştır. Bu savaştan sonra da, eskisi kadar hızlı olmasa da askerî akınlar devam etmiş ve Müslümanlar iki asır Fransa topraklarında kalmışlar ve sekiz asır Endülüs'te egemenliklerini sürdürmüşlerdir. Fakat Puvatya savaşıdan sonra, Müslümanlar bir daha o noktadan ileri Fransa'nın kuzeyine geçme şansını bulamamışlardır.

Bununla birlikte Avrupa tarihinde son derece önemli bir yere sahip olan Puvatya savaşı, Fransa tarihinin de şüphesiz en meşhur olaylarından biri olarak kabul edilmektedir. Öyle ki, ders kitaplarında mutlaka bir bölüm yahut bir tasvir (illustration), bu savaşı anlatmak için ayrılmıştır. Günümüzde hâlâ bu savaşın anıları canlılığını korumaktadır. 2000 yılından beri savaşın meydana geldiği Vienne'de Moussais la Bataille kasabasındaki sit alanında, savaşı anlatan sürekli bir sergi açılmaktadır. Dolayısıyla Puvatya savaşı Fransız milli tarihinin temel unsurlarından biri olarak kolektif hafızalarda kendini zorla kabul ettirmektedir.

Hıristiyan dünyasından bazıları, bu savaşı Avrupa'nın İslâm tehlikesinden kurtulduğu gün olarak nitelendirirken; bazıları ise, doğu-batı, yani İslâmiyet ile Hıristiyanlığın mücadelesi, Müslümanların kuzeye doğru yayılmalarının sonu ve bütünüyle Avrupa kıtasından çekilmelerinin başlangıcı olarak kabul etmiştir. Dahası Frank komutan Şarl Martel'i kahramanlaştırarak onu Avrupa'yı ve

Hıristiyanlığı, İslâm istilasından kurtaran kahraman olarak göstermektedirler. Bugün bile savaş alanını ziyaret eden Hıristiyanlar, bir zamanlar Avrupa'yı tehdit eden büyük İslâm kuvvetinin varlığını hissederek heyecan duymaktadırlar.

Puvatya savaşının mağlubiyeti, Fransa'ya, İslâm'ın uzun yıllar sonra girmesine sebep olmuştur. Bu yüzden Avrupa İslâm'ı geç tanıdığı söylenebilir. Zaman içerisinde savaş; şark-garb, kuzeyli-güneyli gibi iki tarafın karşılaşmasında sembol olmuştur. Ancak Batı, İslâm medeniyetini almakta çok gecikmiştir. Özellikle ortaçağ dikkate alındığında Avrupa medeniyeti ile İslâm medeniyeti arasında gözle görülür bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Avrupa'da fethedilen bölgelerdeki yaşam biçimi ve insan unsuruna yaklaşım tarzı ele alındığında bu fark çok daha iyi anlaşılmıştır. Bu yaklaşımı yaratan hiç şüphesiz, İslâm'ın insana verdiği değerdir. Müslümanların Avrupa kıtasında sekiz asır kalmalarında fetihler yanında bu değer ölçüsünün de etkisi vardır. Müslümanların yaşam biçimi ile fethettiği bölgelerdeki Avrupa insanının kalbini nasıl kazandığını görmek gerekir. Yani Müslümanlar kazandıkları bölgelerde, sadece toprakları değil gönülleri de fethetmişlerdir. Yaşantıları, ilimleri, kültürleri, sanatları vb. ile onları etkilemişler ve İslâm medeniyeti ile tanışmalarını sağlamışlardır. Bu etkinin neticesinde İslâm medeniyeti sekiz asır Avrupa'da varlığını sürdürmüştür. Günümüze kadar, Avrupa'da İslâm medeniyetinin izlerinin silinmesi için çoğu eser yok edilmiş olsa bile, o bölgelerdeki az sayıdaki tarihi eserlerde, bu medeniyetin izlerini görmek mümkündür.

Bugüne gelindiğinde bir bakıma bu savaşlarla ilgili zihinlerin ya da hafızaların harekete geçirilip tazelenmesine gerek vardır. Yeni nesillere Puvatya savaşı ve Abdurrahman el-Gâfikî gibi tarihî şahsiyetler ve şehitler tanıtılmalı ve onların verdikleri mücadele anlatılmalıdır. Müslümanların faziletleri, üstünlükleri ve ulaştıkları ileri noktalar, sahip oldukları zenginlikler ve özellikle İslâm dinini yaymak uğruna yaptıkları fedakârlıkları belleklere kazınmalı ayrıca verdikleri yarış gözler önüne serilmelidir. Tarih boyunca önceki Müslümanların i'lâ-yi kelimetullâh için nasıl şehit düştükleri, bu amaç ve gaye uğrunda nelere katlandıkları, yeni nesillere iyi aktarılmalıdır.

Böylece Müslüman yeni nesiller kendilerine güven duyacaklar ve itibarlı

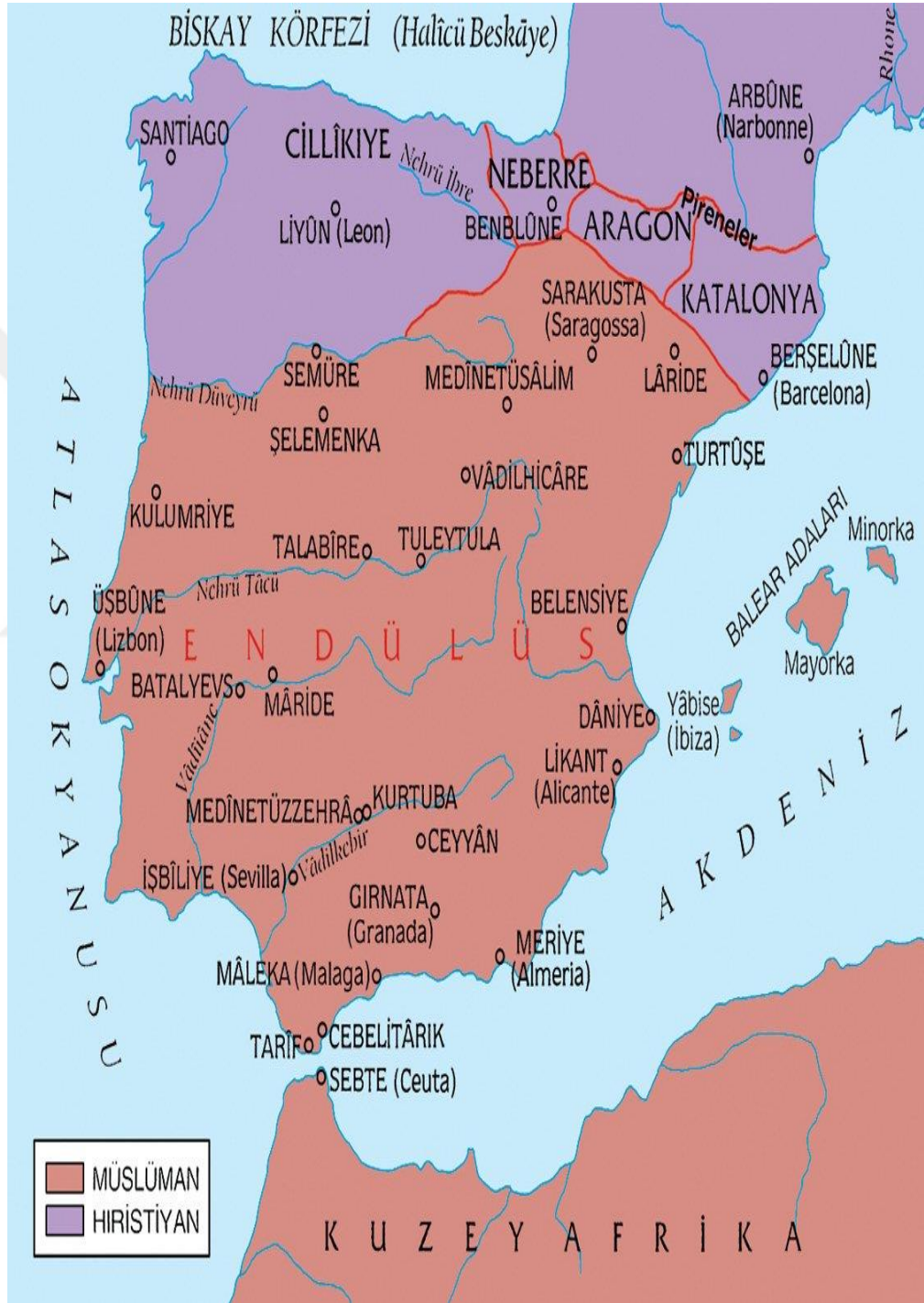
durumlarının farkına varacaklar, kendilerinden emin olacaklardır. Bununla birlikte, o insanların verdikleri mücadeleleri analiz ederek iyi değerlendirmeli, bu mücadelenin ve çekilen sıkıntıların, güçlüklerin sadece basit bir deve, toprak, silah, mal-mülk, ganimet ya da cennet kaygısıyla değil de, daha ulvî ve daha derin duyguların etkisiyle olabileceğini de dikkate almalıdır.

Sonuç olarak, iki farklı medeniyetin temsilcisi konumundaki tarafların (Müslüman-Frank), Puvatya önlerindeki bu muharebesi, iki farklı tarihsel okumayı da beraberinde getirmiştir. Bir taraf savaşı ve komutanları Charles Martel'i efsaneleştirerek tarih bilinci oluşturmaya çalışırken, diğer taraf ise bölgedeki Müslüman varlığının devam etmesinden ötürü, hayati bir anlam vermemiş ve önem atfetmemiş olduğunu ifade etmek gerekir.

HARİTALAR

92/711 YILINDA ENDÜLÜSÜN FETHİ ve SONRASI İSPANYA

Harita-1

<https://islamansiklopedisi.org.tr/endulus> sayfasından alınmıştır.

FRANSA DÜKALIKLARI VE KAROLENJ KRALLIĞI

Harita-2

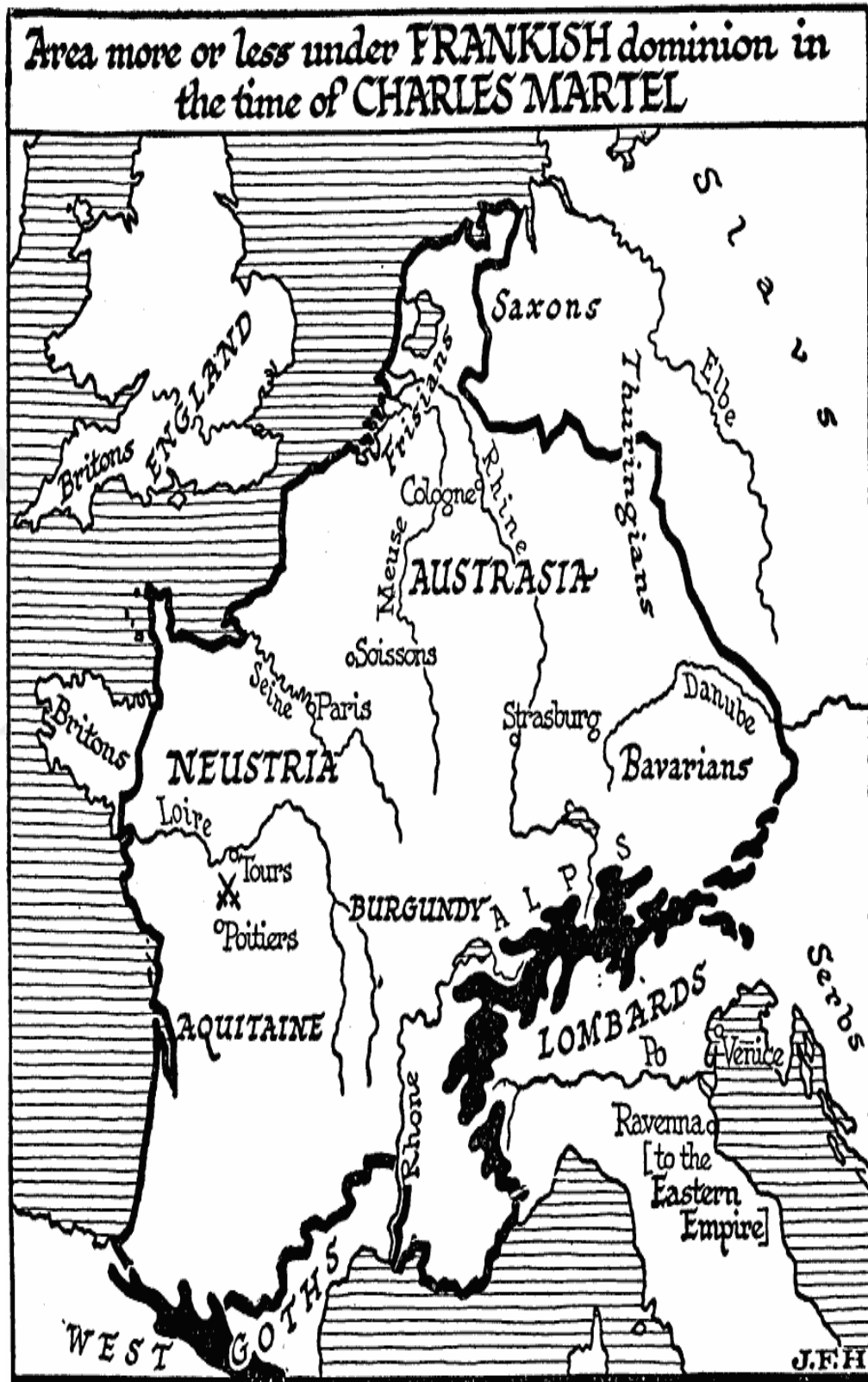

<http://courses.washington.edu/rome250/gallery/Rome%20wk%205%20images/Maps/Map%20Carolingian%20Europe.jpg> sayfasından alınmıştır.

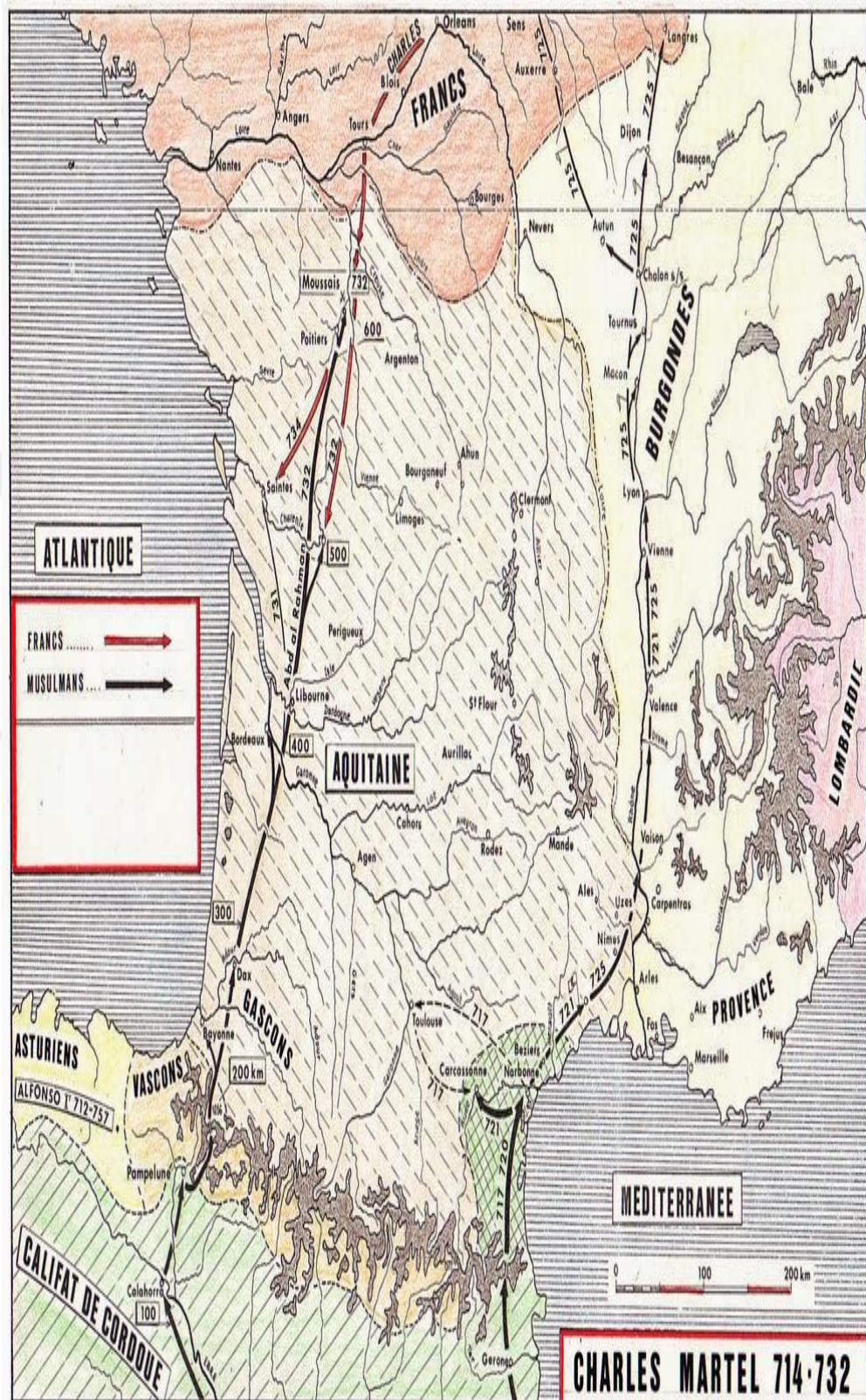
Harita-4

<https://etc.usf.edu/maps/pages/3600/3647/3647.htm> saydasından alınmıştır.

Harita-5

<https://weaponsandwarfare.com/2019/03/12/tours-poitiers/> sayfasından alınmıştır.

Harita-6

<http://firedirectioncenter.blogspot.com/2013/10/battles-long-ago-moussais-la-bataille.html>
sayfasından alınmıştır.

KAYNAKÇA

- 'Abbâdi, A. Muhtar. *fi't-tarihi'l-Abbasi ve'l-Endelüs*. Beyrut: trz.
- “Abdurrahmani'l Gâfikî”. *İnönü Ansiklopedisi*. 1:45. Ankara: 1943.
- “Abdurrahman el-Gâfikî”. *Mecelletü'l-Ezher* 26/2 (Kahire: Muharrem 1374/ Eylül 1954): 100-103.
- “Abdurrahman el-Gâfikî”. *Mecelletü'l-Ezher* 26/4 (Kahire: Safer 1374/ Ekim 1954): 220-223.
- Abdullatîf, Abdüşşâfi Muhammed. *el-âlemü'l-İslâmi fi'l-asri'l-Ümevi*. Kahire: İslâm Yayınları, 1405/1984.
- Aġaoġulları, M.A.- Köker, L.. *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitapevi, 2004.
- “*Ahbâru Mecmûa fi fethi'l Endelüs ve zikri ümerâihâ*”. thk: İbrahim el-Ebyârî. Beyrut: 1402/1981.
- Aksöz, Abdülkadir. “Avrupa Tarihi'nde Bir Kırılma: Puvatya Muharebesi”. *Turan İlim ve Medeniyet Dergisi*. 29 (Ekim 2016). İstanbul: 2016.
- Arslan, Emîr Şekîb. *Târihu Ğazavâti'l-arab fi Fransa ve sivisra ve İtalya ve cezâiri'l-bahri'l-mütevassit*. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmî, tarihsiz.
- Aselî, Bessâm. *Kâdetü Feth Mısır ve'l-Maġrib*. 1. Baskı. Beyrut: Nefâes Yayınları, 1433/2012.
- Âşûr, Saîd Abdülfettah. *Târihi Avrûba fi'l-usûri'l-vustâ*. Beyrut: Nehdi'l Arab Yayınları, 1396/1976.
- Atçeken, İsmail Hakkı. “Puvatya (Balatu's-Şüheda) Savaşı ve Etkileri Üzerine Bir Araştırma”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1998): 243-264.
- Atçeken, İsmail Hakkı. “Târik b. Ziyâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA). 40: 24-25. İstanbul:2011
- Atçeken, İsmail Hakkı. Endülüs'ün Fetih Süreciyle İlgili Farklı Görüşlere Eleştirel Bir Yaklaşım. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19 (2005). 17-30.
- Atçeken, İsmail Hakkı. *Endülüs'ün Fethi ve Mûsâ b. Nusayr*, Ankara:Araştırma Yayınları, 2002.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ. (ö.279/892). *Fütûhu'l-Büldân*. çev. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- Beydûn, İbrahim. *ed-Devletü'l-Arabiyye fi İsbanya*. 3.Baskı. Beyrut: Nahdetil Mürebbiye Yayınları, 1986.
- Bilici, Faruk. “Fransa (V. Ülkede İslâmiyet)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA). 13: 87-190. İstanbul:1996

- Brockelman, Carl. *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*. çev. Neşet Çağatay. Ankara: 1992.
- Büstani, Butrus. *Me'âriku'l-Arab fi'ş-Şark ve'l-Ğarb*. Beyrut: 1408/1987.
- Cahen, Claude. *Doğuşundan Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar İslâmiyet*. çev. Esat Nermi Erendor, Ankara: 2000.
- Ceran, İsmail. "Puvatya Savaşı (732)". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8. (2016): 17-47
- "Charles Martel". *Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi*. 10:4074. İstanbul: 1983.
- "Charles Martel". *Meydan-Larousse Ansiklopedisi*. 2:255. İstanbul: Meydan Yayınları, 1969.
- "Charles Martel". *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*. 3:1393. İstanbul: Anadolu Yayınları, 1984.
- Dabbî, Ahmed b. Yahya. (ö. 599/1203). *Buğyetü'l-multemis fî târîhi ricâli ehli'l-Endelüs*. Kahire: Dârü'l-Kâtibi'l-Mısrî, 1411/1990.
- Dahlan, Zeynî. *el-Fütühâtü'l-İslâmiyye*. Kahire: 1388/1968
- Dalgan, Gamze Bozkurt. *Karolenj Krallığı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, 2016.
- Davies, Norman. *Avrupa Tarihi*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. 2. Baskı. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2011.
- Demirkent, Işın. "Franklar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA). 13:173-176 İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ebû Diyâk. Salih Muhammed Feyyâz. *el-vecîz fî târîhi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*. Irbid: 1409/1988.
- Ebû Halîl, Şevkî. *'Avâmilu'n-Nasr ve'l-Hezime 'Abra Târihine'l-İslâmî*, Dımeşk: 1412/1991.
- Ebû Halîl, Şevkî. *Tarih Boyunca Müslümanların Zafer ve Yenilgi Sebepleri*. çev. Mahmut Sevim. İstanbul: Polen yayınları, 2005.
- Ebû Halîl, Şevkî. *Belâtü'ş-Şühedâ bi Kıyâdeti Abdurrahman el-Gâfikî*. Dımeşk: Fikir Yayınları, 1419/1998.
- Ebû Halîl, Şevkî. *fî't-Târîhi'l-İslâmî*. Dımeşk: 1412/1991.
- *el-İmâme ve's-siyâse*. thk. Halîl el-Mansûr. Beyrut: Esvae yayınları, 1418/1997
- Endülüs Tarihi. Tercümân-ı Ahvâl Matbaası. İstanbul. 1280/1863.
- Esâmîne, Halîl. "Emeviler döneminde arapların iskânı". çev. Nuh Arslantaş. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2/12 (Haziran 1999): 277

- Ferrûh, Ömer. *el-Arab ve'l-İslâm fî'l-Havzi'l-Garbî mine'l-Bahri'l-Ebyazi'l-Mütevessit*, 2. Baskı. Beyrut: 1402/1981.
- Ferrûh, Ömer. *Tarihu Sadri'l-İslâm ve'd-Devletü'l-Ümeviyye*. Beyrut: İlim Delâyîn Yayınları 1390/1970.
- Fişer, H.A.L.. *Târîhu Avrubbâ el-'Asûru'l-Vustâ*. çev: Muhammed Mustafa Ziyâde, es-Seyyidü'l-Bâze el-'Arînî. 6. Baskı. Kahire: Me'ârif Yayınları, tsz..
- Ganîmî, Abdü'l-fettah. *Ma 'reketü Belâtü 'ş-Şühedâ fî't-târîhi'l-İslâmiyyi ve'l-Avrubiyye*. Kahire: İlim Yayınları. 1417/1996.
- Genç, Özlem. *Charlemagne ve Karolenj Rönesansı*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Haccî, Abdurrahman Ali. *et-Târîhu'l-Endelüs mine'l fethi'l İslâmiyyi hattâ sukûtu Gırnata*. 2. Baskı. Beyrut: 1402/1981.
- Halife b. Hayyat (v. 240/854). *Târîhu Halîfe b. Hayyat*. thk: Suheyl Zekkâr, Beyrut: 1414/1993.
- Hasan, İbrâhim Hasan. *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*. çev. İsmail Yiğit ve Sadrettin Gümüş. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1985.
- Hasen, Ali İbrahim. *et-Târîhu'l-İslâmiyyi'l-'âm*. Kahire: trz.
- Hamevî, Yâkut. “*Mû'cemü'l-büldân*”. thk: Ferîd Abdülazîz el-Cündî. 1:331. Beyrut: 1411/1990.
- Hamîdullah, Muhammed. “*Fethu'l-Endelüs (İsbânyâ) fî Hilâfeti Seyyidinâ Osman seneti 27 li'l-Hicreti*”. Trc. Salih Tuğ. İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, 7/1-2 (1399/1978): 221-225.
- Himyerî, Muhammed Abdulmun'im. (ö. 727/1327). “*er-Ravdu'l-mi'târ fî haberi'l-aktâr*”. 2. Baskı. Beyrut: 1405/1984.
- Hitti, Philip K., *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ. İstanbul: 2011.
- Hol, P. M. v.dğr. *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, rdk. Mustafa Fayda v.dğr. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1988.
- Humeydî, Muhammed b. Fütûh (ö. 488/1095). *Cezvetü'l-muktebis fî Târîhi ulemâi'l-Endelüs*. Tunus: 1429/2008.
- İstahrî, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed. (ö.303/916'dan sonra). *Kitâbu mesâlikî'l-memâlik*. nşr:M.J. De Goeje. 36-48. Leiden: 1346/1927.
- İbn Abdülhakem, İbn A'yan Ebî'l-Kuraşî. (ö. 257/870). *Fütûhu mısır ve ahbâruhâ*. Kahire: 1412/1991.
- İbn Haldûn, Abdurrahman. (ö. 808/1405). *Târîhu İbn Haldûn* (Kitâbu'l-iber ve divânu'l-mubtedei ve'l-haber). Beyrut:Fikir Yayınları, 1422/2001.
- İbn Hurdazbih, Ebu'l-Kasım Ubeydullah. (ö. 300/912). *el-mesâlik ve'l-memâlik*. nşr: M. J. De Goeje. 87-90 Leiden: 1307/1889.

- İbn İzârî, Ebû Muhammed Ali b. Muhammed el-Merrâkuşî. (ö.695/1295). *el-Beyanü'l-muğrib fi ahbâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib*. Tunus: Arab İslâm Yayınları, 1434/2013.
- İbnü'l-Esîr, İzzuddîn. (ö.630/1232). *el-Kâmil fi't-târih*. 2,4,5. Beyrut: 1417/1966.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer. (ö. 774/1373). *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 8. Baskı. Beyrut: Meğârif Yayınları, 1411/1990.
- İbnü'l-Kûtîyye, Ebû Bekir Muhammed b. Ömer. (ö. 367/977). *Târîhu iftitâhi'l-Endelüs*. Nşr. İbrâhim el-Ebyârî. 1-2:31-76. Kahire: Mısır Yayınları, 1410/1989.
- İbnü'l-Emin, Mahmud Esad Seydişehirî. *Tarih-i Din-i İslâm (İslâm Tarihi)-Medine, dört halife devri ve sonrası*. İstanbul: Divan Yayınları, 1404/1983.
- İbnü'l-Faradî, Abdullah b. Muhammed. (ö.403/1013). *Tarihu Ulemâi'l-Endelüs*. (nşr. İbrâhim el-Ebyârî). Beyrut:1405/1984.
- İmâmuddîn, S. Muhammed. *Endülüs Siyasî Tarihi*. çev. Yusuf Yazar. Ankara: 1411/1990.
- İnân, Muhammed Abdullah, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 2. Baskı. Kahire: 1417/1997.
- “İntikâsü'l-insâniyyeti ve'l-Hadârati bi İntisâri Şarl Martel ‘alâ Abdurrahman el-Gâfikî”, *Mecelletü'l-Ezher* 25/4 (Kahire: Rabî'u'l-Âhır 1373/Aralık 1953): 454-462.
- Kalelizade, K.Şükrü. *Puvatye Muharebesi*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1351/1932.
- Kutub, Muhammed Ali. *Abdurrahman el-Gâfikî Şehîdü Belâtü's-Şühedâ*. Dımeşk: İslâm Kitabevi, 1402/1981
- Lapidus, Ira M.. *İslâm toplumları tarihi, hazreti Muhammed'den 19. yüzyıla*. çev. Yasin Aktay. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Lavallée, Théophile, “Histoire des Français - Depuis le Temps des Gaulois Jusqu'en 1830”, Tome 1, Paris: 1865.
- Louis, Frederic. *Medeniyet Tarihi*. Çev. Vahdet Gültekin. Cilt 2: 402-405. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1974.
- Mâcid, Abdulmun'im. *et-târîhu's-siyasî li'd-devleti'l-Arabiyye*. 7. Baskı. Kahire: 1403/1982
- Makkarî, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî. (ö.1041/1631), *Nefhu't-Tîb min gusni'l-Endelusi'r-ratîb*. nşr. İhsan Abbas. 1-4. Beyrut: Sâdir Yayınları, 1399/1978.
- Mantran, Robert. *İslâm'ın Yayılış Tarihi (VII-XI. Yüzyıllar)*. çev. İsmet Kayaoğlu. Ankara: 1981.

- Merrakuşî, Abdulvâhid. (v. 647/1249). *el-Mu'cib fi Telhîsi Ahbari'l-Mağrib (Târîhu'l-Endelüs)*. nşr. Selahaddîn Havvârî. Beyrut: Asrî Yayınları, 1426/2006.
- Messadie, Gerald. *4000 ans de mystifications historiques*. Çev. Sonat Ece Kaya, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2011.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî. (ö. 345/956). *Mürûcü'z-zehab*. 5. Baskı. Beyrut: Fikir yayınları, 1404/1983.
- Mu'nis, Huseyn. *Fecru'l-Endelüs*, 2. Baskı, Cidde: Râşîd Yayınları, 1406/1985.
- Mu'nis, Huseyn. *Rihletü'l-Endelüs. hadîsü'l-firdevs el-mev'ûd*. 2. Baskı. Cidde: Râşîd Yayınları, 1406/1985.
- Münâ Hasen Mahmûd. *el-Müslimûn fi'l-Endelüs ve 'alâkatuhum bi'l-Frenc*. Kahire: 1407/1986.
- Moke, Henri Guillaume, *La Bataille De Poitiers, notice sur le tableau de M. L. de Taeye*, Gand, tarihsiz.
- Na'naî, Abdülmecid. *Târîhu'd-Devleti'l-Ümeviyye fi'l-Endelüs*. Beyrut: 1407/1986.
- Nasrullah, Sa'dun. *Târîhu'l-arabi's-siyasî fi'l-Endelüs*. Beyrut: 1419/1998.
- Nevâr, Salâhuddin Muhammed. *Nazarât fi târihi'l-Mağrib ve'l-Endelüs fi'l-asri'l-İslâmî*. İskenderiyye: 1415/1994
- Nüveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*. thk. Hüseyn Nassâr. Kahire: İlmiyye Yayınları, 1404/1983.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: 1981.
- Özeydin, Abdülkerim. "Belatü's-Şüheda". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 5:391-392 İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Özcan, Azmi. "Fransa-Tarih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 13:78. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları-I (Siyasî Tarih)*. Ankara: 2010.
- Özdemir, Mehmet. "Endülüs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 11:211-225. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Pirenne Jacques. *Büyük Dünya Tarihi*. çev. Nihal Önal-Beslan Cankat-Refik Özbek. İstanbul: tarihsiz.
- Pirenne, Henri, *Hz. Muhammed ve Şarلمان İslâm Fetihleri ve Ortaçağ Uygarlığı*, (çev. Muhsin Önal Mengüşoğlu), İstanbul: 2012.
- Price, Roger. *Fransa'nın Kısa Tarihi*. çev. Özkan Akpınar. İstanbul: 2008.
- Provençal, E. Levi. "Abd al-Rahman Ghâfikî". *The Encyclopaedia of Islam*. 1:86. Leiden:1986.

- Provençal, E. Levi. *Histoire de l'Espagne Musulmane*. Leiden: 1950.
- Rahman, H.U. *İslâm Tarihi Kronolojisi*. çev. Abidin Büyükköse. İstanbul: 1995.
- Refik, Ahmed. *Büyük Târîh-i Umûmî*. İstanbul: 1328/1910.
- Sa'dâvî, Nazr Hassan. *ed-Devletü'l-Arabiyyetü'l-İslâmiyye*. (1-132/622-750). Kahire: 1387/1967.
- Sağman, Ali Rıza. *İslâm Fülûhatı*. Nşr. Hayreddin Güldiken. İstanbul: 1385/1965.
- Sâlim, Seyyid Abdülazîz. *Târîhu'l-müslimîn ve âsâruhum fi'l-Endelüs*. Beyrut: 1409/1988.
- Sercânî, Râgıb. *Kıssatü'l-Endelüs mine'l fethi ile's-sukût*. 1. Baskı. Kahire: İkra' Yayınları, 1432/2011.
- S. Emir Ali. *Mûsâvver Tarîh-i İslâm*. Trc. Mehmet Rauf. İstanbul: Kanaat Yayınları, 1329/1911.
- Sîsâlim (Seysâlim), İsam Sâlim. *Cüzûrû'l-Endelüsü'l-Mensiyye*. Beyrut: 1405/1984.
- Sûfî, Hâlid. *Târîhu'l-arab fi'l-Endelüs: el-feth ve asru'l-vulât*. 2. Baskı. Bingazi: 1401/1980.
- Süyûtî, Celâleddîn.(Abdurrahmân b.Ebî Bekr). (ö.911/1505). *Târîhu'l-Hulefâ*. nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Kahire: 1389/1969.
- Şakir, Mahmûd. *et-Târîhu'l-İslâmî*. 7. Baskı. Beyrut: 1412/1991.
- "Şarl Martel". *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*. 3:1392-1393. İstanbul: 1983.
- Şeker, Mehmet – Demircan, Adnan – Savaş, Rıza – Koçyiğit, Tahsin - Özdemir, Mehmet - Atçeken, İsmail Hakkı – Toprak, Mehmet Faruk - Küçüksipahioğlu, Birsal - Şeyban, Lütü. *İslâm Tarihi ve Medeniyeti Endülüs*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (ö. 310/922). *Târîhu'l-Ümeme ve'l-Mülûk*. Beyrut: 1408/1987.
- 'Uvays, Abdülhalîm. *Dirâsetü li-sukûti Selâsîne Devletin İslâmiyyetin*. Kahire: Mısri Yayınları: trz.
- Üçok, Bahriye. *Emevîler-Abbasîler*. Ankara: Sevinç Yayınları, 1968.
- Ünlü, Nuri. *İslâm Tarihi I. (Başlangıçtan Osmanlılara Kadar)*. 2. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 2012.
- Watt, W. Montgomery. *İslâm Avrupa'da*. çev. Hulusi Yavuz. İstanbul: 1989.
- Watt, W. Montgomery. *İslâmın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*. çev. Ümit Hüsrev Yolsa. 1. Baskı. Ankara: Bilgesu Yayınları, 2013.
- Wellhausen, Julius. *Arap Devleti ve Sükûtu*. çev. Fikret İşıltan. Ankara:

A.Ü.İ.F. Yayınları, 1963.

- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdih. (ö.292/904). *Târîhu'l-Yâ'kubî*. Beyrut: 1413/1992
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Abdurrahman el-Gâfikî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA). 1:162. İstanbul: TDV Yayınları. 1988.
- Yıldız, Hakkı Dursun - Aka, İsmail - Alparslan, Ali - Alptekin, Coşkun. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1987.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. (v. 748/1347). *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâti'l-Meşâhir ve'l-A'lâm*. Thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî. 2. Baskı. Beyrut: 1414/1993.
- Zeytûn, Muhammed Muhammed. *el-Müslimûn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*. Kahire: 1405/1984.
- Ziya Paşa. *Endülüs Tarihi*. 5. Baskı. İstanbul: Selis yayınları, 1304/1886.

Öz Geçmiş

1970 yılında Ankara’da doğdu. İlk, Orta ve Lise öğrenimi Ankara’da tamamladı. 1991 yılında A.Ü. Kırıkkale Meslek Y.O. Teknoloji Bilimleri İnşaat Bölümünden Tekniker olarak mezun oldu. 2000 yılında A.Ü. İktisat Fakültesi Kamu Yönetiminden, 2003 yılında A.Ü. İlahiyat Önlisans Programından, 2007 yılında A.Ü. İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1994 yılında askerliğini tamamladı. 5 yıl özel sektörde çalıştıktan sonra 1996 yılında Diyanet İşleri Başkanlığında İmam-Hatip olarak göreve başladı. Bu arada bir evladını kaybetti. Ankara’nın Sincan, Çankaya, Altındağ, Ayaş ve K.Ören ilçelerinde çeşitli vazifeler yaptı. Sırasıyla imam-hatiplik, memurluk, şeflik, vaizlik görevlerinde bulundu. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslâm Tarihi Bölümünde Yüksek Lisansına başladı. Bu sırada ikinci bir evladının daha vefatı ve bozulan sağlık problemleri nedeniyle bir süre eğitimlerine ara vermek zorunda kaldı. 2019 yılında “Sebepleri, Oluşumu ve Etkileri Açısından Puvatya Savaşı” konulu tezi ile Yüksek Lisansını tamamladı. Görevi süresince çok sayıda konferans, sempozyum, seminer ve hizmet içi eğitim programlarına iştirak etti. Değişik alanlarda kurslara katılarak sertifikalar kazandı. Halen K.Ören İlçesinde Vaiz olarak görev yapmakta olan Muhammed Tamer, orta derece Arapça ve İngilizce bilmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.